

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 1986 | 3

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

**Az Országos Könyvtárügyi
Tanács és a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata**

**32. ÉVFOLYAM
1986. 3. SZÁM**

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő bizottság:
Balázs Sándor, Bujdosó Ernő,
Földi Tamás, Gál Andorné,
Havasi Zoltán, Horváth Tibor,
Katsányi Sándor, Kiss Jenő,
Kováts Zoltán, Orosz Bertalanné,
Ruzsás Lajosné Tóth Gyula

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

Szerkesztőség:
Budavári Palota F épület
Budapest 1827
Telefon: 757-533/519 vagy 517 m.

Megjelenik kéthavonként.
Példányszám: 1350
Egyes szám ára: 30,— Ft
Évi előfizetési díj: 180,— Ft

Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető
bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a Posta hírlapüzleteiben
és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál
(HELIR) Budapest, 1900 V., József nádor tér 1.,
közvetlenül, vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215–96162
pénzforgalmi jelzőszámra.

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv- és Hírlapkereskedelmi Vállalatnál
Budapest P.O.B. 149
1376

Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,01 A/5 ív terjedelemben
10891/86
Készült a Műzsák Közművelődési Kiadó
nyomdájában

**HU ISSN 0023–3773
INDEX 26 408**

TARTALOM

Abstracts	229
Inhaltsangaben	231
Резюме	233
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	237

PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit	
Gyermekkönyvtáraink helyzete	239
BUJDOSÓ Ernő	
A tudományos kutatás szerkezetének felderítése: az együttidézési klaszter- technika	260
DARÁNYI Sándor	
Az online információszolgáltatás helyzete a mezőgazdaságban	272
KOVÁCS Mária	
A 6–14 éves gyermekek olvasóvá neveléséről egy kísérlet tükrében	279

* * *

Az Országos Könyvtárügyi Tanács munkája 1985-ben (VÁLYI Gábor)	288
Az Országos Könyvtárügyi Tanács munkaterve 1986	291
Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1985. évi munkája (SZENTE Ferenc)	292
Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának 1984–1985. évi működéséről (WALLESHAUSEN Gyula)	303
A Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának munkájáról 1984–1985 (OTTOVAY László)	307

K i t e k i n t é s

A Kongresszusi Könyvtár jelene és tervei (Töm.: KOVÁCS Lászlóné)	312
Tanmesék az együttműködésről (Töm.: MOHOR Jenő)	317
DROBINOHA Angéla: Látogatóban a lipcsei Egyetemi Könyvtárban (Tanulmány- úti tapasztalatok)	320

S z e m l e

WILKS, Brian B.: What every librarian should know about on-line searching. <i>Amit minden könyvtárosnak tudnia kellene az online keresésről.</i> (Ism.: JACSÓ Péter) . . .	325
VAKKARI, Pertti: Kirjojen lukeminen ja yleiset kirjastot. <i>A könyvolvasás és a köz-művelődési könyvtárak.</i> (Ism.: SZ. NAGY Lajos)	330
Classification systems and thesauri, 1950–1982. <i>Osztályozási rendszerek és tézauruszok.</i> (Ism. DIENES Gedeonné)	335

E számunk szerzői, munkatársai: BUJDOSÓ Ernő (MTAK), DARÁNYI Sándor (ELTE, Könyvtári tanszék), DIENES Gedeonné (Külkereskedelmi Információs Központ), DROBINOHA Angéla (Állatorvostudományi Egyetem Könyvtára), JACSÓ Péter (SZÁMALK), KOVÁCS Lászlóné (OSZK–KMK), KOVÁCS Mária (BDTF, Szombathely), MOHOR Jenő (OSZK), NAGY Lajos, SZ. (OSZK–KMK), OTTOVAY László (KTMFK, Győr, a FKT elnöke), PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit (Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok), SZENTE Ferenc (OSZK–KMK), VÁLYI Gábor (az OKT elnöke), WALLESHAUSEN Gyula (az EKT elnöke).

ABSTRACTS

PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit: A report of Hungarian children's libraries. – Owing to the contradictory contents of different central documents regulating library services to children and young people, there have not been major changes in the position and reputation of children's libraries during the past ten years. The material and operational conditions were hardly modified at a time when the educational reform resulted in a change in children's library use habits. The author gives an analysis of statistical data to illustrate the today of children's libraries. Her main points are: The quantity of juvenile literature in public libraries has decupled, the number of elementary school children has increased 2.5 times as much as 25 years before, however, the inclination for reading as well as the number of volumes borrowed have decreased. In some towns there is no independent children's library even today. Although a considerable part of children's library staff have graduated from a university or a college, still there are many volunteer library workers (with a token pay), without any professional qualification. The children's library workers' pay and prestige are behind the pay and prestige of other categories of library workers. A legal rule to assign the place and functions of children's libraries is wanted. Rapid changes are needed in order that the unprivileged conditions of children's libraries may be improved. [pp. 239–259.]

BUJDOSÓ Ernő: Exploring the structure of research: the co-citation clustering technique. – A citation study of scientific publications shows that about 25% of papers are cited ten times or more. It can also be observed that certain pairs of publications often appear together in the references of certain papers. Co-citation clustering makes it possible to study the development of individual disciplines. This technique uses a computer-supported procedure for determining the publications and the subject field represented by their publications. The major steps of constituting a co-citation is described, on the basis of processing the magnetic tapes from the *Science Citation Index* data base. [pp. 260–271.]

DARÁNYI Sándor: The state of the on-line information services in agriculture. – The AGIT Service of the AGROINFORM (Budapest) has been regularly offering since 1983 computer-generated retrospective literature lists. Their on-line products complement first of all the monthly SDI services, based upon foreign magnetic tapes (at present including 30–40 data bases run on five inframe computers in West Europe). The market potential of computerized information in combination with an express translation service is to be examined. The number of on-line requests are increased by special shows, which, among others, also help education. [pp. 272–278.]

KOVÁCS Mária: On habitating 6–14 years' old children to reading: an experiment. The habitation of children to reading was monitored and guided from 1976 to 1984 in two classes of an elementary school attached to the Teachers' Training College of Szombathely. The experiment began in the lower school and followed the children even in the upper school. As might be expected, the use of more books had a favourable effect on teaching history, geography, Hungarian literature and biology.

However, the composition of books read by the children was worse than desired. The school's reading suggestions were regarded as compulsory "lesson", even if amusing literature was recommended. The family's influence upon the selection of reading materials was difficult to change. The subject teachers participating in the experiment often did not know the non-fiction titles recommendable to children. Since then the experimental programme, adapted to the curricula, has been started in several elementary schools. [pp. 279–287.]

The work of the National Council for Librarianship in 1985. (VÁLYI Gábor.) – The mandate of the Council was exhausted in 1984, so the Minister of Culture and Education designated the members and officials of the Council for the five years to come. It was an organizational change that the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology was commissioned to perform the secretary's function. Among others, the possibilities of co-operation, the provision of companies with information and documents, the problems of depository libraries as well as a report covering the trends in library habits were discussed in the Council's meetings. Due to the *Soros* Foundation, the distribution at reduced rate of foreign books and copiers continued. A plan for producing and distributing talking books in Hungary and another proposal for reforming the education of restorers have been made. [pp. 288–290.]

Working plan of the National Council for Librarianship for 1986. [pp. 291.]

Report of the activities of the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology for 1985. (SZENTE Ferenc) – The Centre for Library Science and Methodology (KMK) performed the secretary's function in the OKT and in its expert committees, in the councils of directors of both the university and college libraries, in the Working Party on Social Science Information as well as in the preparation of the Hungarian National Sound Archives. The networking and co-ordinating tasks of the KMK were partly related to the activities of the above committees, the KMK, in addition to these, performed its tasks as an advisory body and as a supervisory institution. In the field of methodology, research and extension training, the KMK focussed first of all on the cataloguing and indexing of collections, the reading process as well as on the interdependence of library and its environment. Extension training courses were held, the writing and publishing of learning aids and textbooks necessary for library education were organized. The KMK's activities in collection development and bibliographic advisory work were related to the edition of the book selection tool "Új Könyvek" (new books) as well as to other publications by the same editorial staff. Within the organizational and propaganda activities the aim was to improve the efficiency of previous initiatives. The Library Science Library provided a wide range of library and documentation services. [pp. 292–302.]

Report of the Council of University Library Directors for 1984–1985. (WALLESHAUSEN Gyula) – The improvement of the automation of university libraries, the case for the libraries within networks as well as the strengthening of the autonomy of university libraries continue to be the most important tasks. [pp. 303–306.]

Report of the Council of College Library Heads for 1984–1985. (OTTOVAY László) – The governmental documents regulating the operation of academic libraries, the responsibilities of college libraries and the classification of managers provided a favourable frame for the work of the Council as well as of college libraries. The two years covered were equally successful in relation to the professional activities, to the improvement of co-operation as well as to the safeguarding of professional interests. In addition to the usual meetings, a study was made, upon the request of the Hungarian library association, into the prestige of the academic librarian's career. [pp. 307–311.]

A b r o a d

"The Library of Congress 1984. A brief summary of the major activities for the fiscal year ending September 30, 1984." (Washington, LC, 1985, 34p.) Abstract: KOVÁCS Lászlóné. [pp. 312–316.]

Stories about cooperation – with a moral. Based upon the special issue of Library Journal: **"Making cooperation work"**. (N.Y., Bowker, 1979, 56 p.) Abstract: MOHOR Jenő. [pp. 317–319.]

DROBINA Angéla: **Visiting the Leipzig University Library.** The author primarily describes her impressions gained in the library of the university of veterinary science. [pp. 320–324.]

R e v i e w s

WILKS, Brian B.: **What every librarian should know about online searching.** (Ottawa, CLA, 1982, 256 p.) (Rev.: JACSÓ Péter.) [pp. 325–329.]

VAKKARI, Pertti: **Kirjojen lukeminen ja yleiset kirjastot.** (Reading books and the public libraries.) (Helsinki, Kirjastopalvelu, 1983, 170 p.) (Rev.: SZ. NAGY Lajos.) [pp. 330–334.]

Classification systems and thesauri 1950–1982. (Frankfurt, Indeks, 1982, XIV, 143 p.) (Rev.: DIENES Gedeon.) [pp. 335–336.]

INHALTSANGABEN

PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit: **Die Lage ungarischer Kinderbibliotheken.** – Wegen den einander widersprechenden Inhalten der zentralen Dokumente, die die Bibliotheksversorgung für die Jugend regeln, trat in den vergangenen zehn Jahren kein bedeutender Wandel in der Beurteilung und Lage der Kinderbibliotheken ein. Die sachlichen Wirkungsbedingungen modifizierten sich kaum, währenddem die Gewohnheiten der Bibliotheksbenützung im Kreise der Kinder, infolge der Auswirkung des Unterrichtsreforms sich umwandelten. Die Verfasserin illustriert die gegenwärtige Lage in den Kinderbibliotheken, die statistischen Daten analysierend. Sie stellt fest: die Zahl der Kinderliteratur in den allgemeinen öffentlichen Bibliotheken hat sich verzehnfacht; die Leserschaft der Grundschüler ist 2,5-mal so viel wie vor 25 Jahren. Gleichzeitig jedoch ging die Leselust und die Zahl der geliehenen Bücher zurück. Es gibt einige Städte, wo noch immer keine selbständige Kinderbibliothek funktioniert. Obwohl ein grosser Teil der Kinderbibliothekare akademisch gebildet ist, gibt es auch viele Bibliothekare, die für Ehrengehalt arbeiten und unqualifiziert sind. Die finanzielle und moralische Achtung der Kinderbibliothekare steht zurück hinter den anderen Bibliothekaren. Es fehlt eine solche Rechtfertigung, die den Platz der Kinderbibliotheken festsetzen und ihre Funktionen bestimmen würde. Dringende Änderungen sind notwendig, damit sich die ungünstige Lage der Kinderbibliotheken bessert. [S. 239–259.]

BUJDOSÓ Ernő: **Die Klärung der Struktur auf dem Gebiete wissenschaftlicher Forschung. Cluster-Technik des gemeinsamen Zitierens.** – Die Untersuchung des Zitierens in den wissenschaftlichen Publikationen hat bewiesen, dass man zehnmal oder noch öfters ungefähr 25% der Veröffentlichungen zitiert. Es ist auch wahrnehmbar, dass in der Zitierliste einzelner Publikationen gewisse Veröffentlichungen oft paarweise, mit den selben Zitieren figurieren. Dieses Clustering gemeinsamen Zitierens ermöglicht die Untersuchung der Entwicklung auf einigen Wissenschaftsgebieten. Die Technik dieses gemeinsamen Zitierens bestimmt den komputersierten Vorgang für die Publikationen und die von ihrerseits repräsentierten Fachgebieten. Der Verfasser stellt die Hauptstufen dar, die man bei der Bildung des gemeinsamen Zitierens anwendet. Als Grundlage dienen die bearbeiteten Magnetbänder der Datenbasis, betitelt *Science Citation Index*. [S. 260–271.]

DARÁNYI Sándor: Die Lage der On-line Informationsdienste in der Landwirtschaft. – Der AGRO-INFORM AGIT Dienst bietet regelmässig seit 1983 retrospektive Literaturlisten, die unmittelbar mit Komputerverbindung angefertigt werden. Ihre On-line Produkte ergänzen die monatlichen SDI Dienstleistungen, die in erster Reihe auf ausländische Magnetbänder basieren. Gegenwärtig erhält die Landwirtschaft Informationen von 30–40 Datenbanken fünf westeuropäischer Grossmaschinen. Die Marktfähigkeit der komputersierten Informationen, kombiniert mit Schnellübersetzungen, muss geklärt werden. Der On-line Betrieb von AGROINFORM wird infolge Organisierung von Vorführungen grösser und dadurch wird – unter anderem – auch dem Unterrichtswesen geholfen. [S. 272–278.]

KOVÁCS Mária: Die Erziehung 6–14 jähriger Kinder zum Leser im Spiegel eines Experiments. – In der Übungsschule der Hochschule des Lehrerseminars in Szombathely wurde in zwei Klassen während den Jahren 1976 bis 1984 die Erziehung von Kindern zum Leser fortlaufend beobachtet und gelenkt. Das Experiment wurde in den unteren Klassen eingeleitet und begleitete die Kinder auch in den oberen Klassen. Wie erwartet, beeinflusste die Zahl der mehreren Bücher positiv den Unterricht in den Lehrgegenständen Geschichte, Geographie, ungarische Literatur und Biologie. Die Gestaltung der Lesestückstruktur im Kreise der Kinder weichte von dem Erwünschten ab. Die seitens der Schule angebotenen Lesestücke, auch wenn diese einen Unterhaltungscharakter hatten, betrachteten die Kinder als Pflichtlesestück, oder als Aufgabe. Man konnte schwer die Wirkung der Familie auf die Lesestückwahl beeinflussen. Die in dem Experiment teilnehmenden Fachlehrer kannten oft selbst nicht die für die Kinder empfehlenswerte Fachliteratur. Das Programm des Experimentes, das sich dem Lehrplan anknüpft, wurde seitdem in mehreren Grundschulen des Landes in Angriff genommen. [S. 279–287.]

Die Tätigkeit des Nationalrates für das Bibliothekswesen im Jahre 1985. (VÁLYI Gábor). – Das Mandat des Rates ist im Jahre 1984 abgelaufen. Aus diesem Grunde hat das Ministerium für Bildung die Mitglieder und Dignitäre des Rates für die nächsten fünf Jahre angewiesen. Eine Wandlung in der Organisation bedeutete, dass die Nationalbibliothek Széchényi, Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodik mit den Sekretariatsaufgaben beauftragt wurde. An den Sitzungen des Rates hat man – unter anderem – die folgenden Probleme besprochen: Möglichkeiten der Zusammenarbeit unter den öffentlichen Sammlungen; die Fragen der Informations- und Dokumentationsversorgung in den Unternehmen; die Lage der Speicherbibliotheken und Dokumentenversorgung; die Vorlage die sich mit den Wandlungstendenzen der Bibliotheksbenutzung befasst. Im Rahmen des Bibliotheksprogramms der Soros-Stiftung hat sich die begünstigte Anschaffung ausländischer Bücher und Kopiermaschinen fortgesetzt. Ein Plan wurde entworfen um die einheimische Sprechbuchversorgung und das Reformieren der Restauratorbildung zu entwickeln. [S. 288–290.]

Arbeitsplan des Nationalrates für das Bibliothekswesen für das Jahr 1986. [S. 291.]

Die Tätigkeit der Nationalbibliothek Széchényi, Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodik im Jahre 1985. (SZENTE Ferenc). – Die Zentralstelle hat Sekretariatsaufgaben für die folgenden Organisationen verrichtet; Nationalrat für das Bibliothekswesen und für seine Fachausschüsse; Direktionsräte der allgemeinen öffentlichen Bibliotheken, Universitäts- und Hochschulbibliotheken; Vorbereitung der Ungarischen Nationalen Tonsammlung. Die Netzentwicklungs- und Koordinationsaufgaben der Zentralstelle verknüpften sich teilweise mit der Arbeit des obigen Ausschusses. Überdies versorgte sie auch die Aufgaben des Beraters und des Fachaufsichts. Im Rahmen der methodischen Forschungs- und Fortbildungsaufgaben beschäftigte sich die Zentralstelle mit dem Erschliessen der Sammlungen, mit dem Prozess des Lesens, mit der Wirkung der Bibliothek und der gesellschaftlichen Umgebung. Sie organisierte nebst ihren Fortbildungskursen die Fertigstellung und das Schreiben der zur Bibliothekarbildung notwendigen Unterrichtshilfsmittel und Lehrbücher. Die Tätigkeit im Zusammenhange mit der Sammlungsentwicklung und bibliographischer Beratung ist mit der Redigierung des Lehrbells für den Zugang, betitelt „Új Könyvek“ (Neue Bücher) und mit den sonstigen Veröffentlichungen

der Redaktion verbunden. In der Organisations- und Propagandatätigkeit wünschte die Zentralstelle die Wirksamkeit früherer Initiativen zu erhöhen. Die Bibliothekswissenschaftliche Fachbibliothek hat mit ihren umfassenden Bibliotheks- und Dokumentationsdiensten ihre Aufgaben erfüllt. [S. 292–302.]

Über die Tätigkeit des Rates der Universitätsbibliotheksdirektoren in 1984/85. (WALLESCHAUEN Gyula). – Der Rat betrachtet auch weiterhin als wichtigste Aufgaben die Besserung der Automatisierungslage in den Universitätsbibliotheken, das Netzbibliothekswesen und die Kräftigung der Selbstständigkeit der Universitätsbibliotheken. [S. 303–306.]

Über die Tätigkeit des Rates der Hochschulbibliotheksleiter in 1984/85. (OTTOVAY László). – Die zentralen Dokumente, die sich mit den Aufgaben der Hochschulbibliotheken, mit der Einstufung der Leiter befassen, boten günstigen Rahmen für die Arbeit des Rates und dadurch auch für die Hochschulbibliotheken. Der Rat kann zwei erfolgreiche Jahre verbuchen in der Berufsarbeit, in der Entwicklung der Zusammenarbeit und auf dem Gebiete des Interessenschutzes. Nebst den üblichen Besprechungen hat der Rat, auf die Aufforderung des Vereins Ungarischer Bibliothekare, eine Untersuchung durchgeführt über die gesellschaftliche Achtung des bibliothekarischen Berufs. [S. 307–311.]

Ausblick

Die Gegenwart und Pläne der Kongressbibliothek. – "The Library of Congress 1984. Ein kurzer Bericht über die wichtigsten Tätigkeiten bis zum Fiskaljahr 30. IX. 1984." (Washington, LC, 1985. 34 S.) Aufgrund des Berichtes zusammengefasst von KOVÁCS Lászlóné. [S. 312–316.]

Lehrfibeln über die Zusammenarbeit. – Spezialheft der *Library Journal* betitelt "Making cooperation work." (New York, Bowker 1979. 56 S.) Aufgrund des Zeitschriftenheftes zusammengefasst von MOHOR Jenő. [S. 317–319.]

DROBINOHA Angéla: Besuch in der Universitätsbibliothek, Leipzig. Die Verfasserin berichtet in erster Reihe über ihre Erfahrungen gesammelt in der Universitätsbibliothek für Veterinärkunde. [S. 320–320.]

Rezensionen

WILKS, Brian B.: What every librarian should know about online searching. *Was alle Bibliothekare über das On-line Suchen wissen müssen*. Ottawa, CLA, 1982. 256 S.) (Rez.: JACSÓ Péter) [S. 325–329.]

VAKKARI, Pertti: Kirjojen lukeminen ja yleiset kirjastot. *Das Buchlesen und die allgemeinen öffentlichen Bibliotheken*. (Helsinki, Kirjastopalvelu, 1983. 170 S.) (Rez.: SZ. NAGY Lajos) [S. 330–334.]

Classification systems and thesauri 1950–1982. *Klassifikationssysteme und Thesauri. 1950–1982*. (Frankfurt, Indeks. 1982. XIV. 143 S.) (Rez.: DIENES Gedeonné) [S. 335–336.]

РЕЗЮМЕ

ПАПАИНЭ КЕМЕНЦЕИ Юдит: Положение венгерских детских библиотек. – Из-за противоречивого содержания документов, регулирующих библиотечное снабжение юношества суждение и положение детских библиотек не во многом изменились за последние 10 лет. Материальные и рабочие условия едва модифицировались, хотя вследствие учебной реформы изменились навыки детей по использованию библиотек. Сегодняшний облик детских библиотек иллюстрируется анализом статистических данных. Автор устанавливает: количество детской литературы в массовых библиотеках возросло в 10 раз, число читателей в общей школе – 2,5 раза по сравнению с данными 25 лет назад, в то же время как охота к чтению и число книг, взятых по абонементу.

нементу уменьшились. В нескольких городах все еще нет самостоятельной детской библиотеки. Большинство библиотекарей, работающих в детской библиотеке обладает высшим образованием, но имеются и многочисленные неквалифицированные, работающие загонорар библиотекари. Денежное и моральное уважение детских библиотекарей отстали от уважения других библиотекарей. Необходимо создать юридическое правило, отмечающее место детских библиотек и определяющее их функции. Нужны срочные изменения для того чтобы неблагоприятное положение детских библиотек улучшилось. [стр. 239–259.]

БУЙДОШО Эрнэ: Раскрытие структуры научного исследования: применение кластеризации в изучении цитирования. — Анализ библиографических ссылок научных публикаций показал, что приблизительно 25% публикаций цитируется 10 или больше раз. Наблюдается и то, что в библиографии к некоторым статьям определенные публикации часто цитируются с теми же публикациями. Кластеризация цитирования позволяет проследить за развитием той или иной области науки. Публикации и представленные ими области определяются методом с применением ЭВМ. Автор показывает важнейшие шаги в кластеризации цитирования, в основу которой лежит обработка магнитных лент базы данных указателя ссылок Science Citation Index. [стр. 260–271.]

ДАРАНЬИ Шандор: Положение он-лайн информации в сельском хозяйстве. — Служба AGIT в Информационном центре Министерства сельского хозяйства и пищевой промышленности AGROINFORM начиная с 1983 г. регулярно предоставляет своим пользователям ретроспективные библиографические списки, подготовленные в непосредственной связи с ЭВМ. Эти он-лайн продукты прежде всего пополняют месячные услуги ИРИ, основанные на магнитные ленты, полученные из-за границы. Ныне венгерское сельское хозяйство получает информацию из 30–40 баз данных 5 западно-европейских главных ЭВМ (посредников). Спрос на автоматизированную информацию, скомбинированную со скорым переводом науки определяется методом на он-лайн услуги AGROINFORMа увеличивают демонстрации, которые между прочим служат и целям обучения. [стр. 272–278.]

КОВАЧ Мариа: О воспитании детей 6–14-летнего возраста читателям. По результатам одного исследования. — В базовой школе Педагогического вуза в г. Сомбатхей с 1916 по 1984 г. в двух классах наблюдали воспитание детей читателям и руководили им. Эксперимент начался в младших классах и сопровождал детей до окончания старших классов. Как было ожидало, применение книг кроме учебника положительно повлияло на преподавание истории, географии, венгерской литературы и биологии. Структура чтения детей расходила от желательной. Рекомендуемое школой чтение — даже и развлекательное — дети считали обязательным чтением, домашним заданием. Повлиять на воздействие семьи в выборе чтения оказалось очень трудным. Преподаватели, участвующие в эксперименте часто и сами не знали литературу, рекомендуемую ребятам. Эту экспериментальную программу, подключающуюся к учебному плану с тех пор начали применять в нескольких общих школах Венгрии. [стр. 279–287.]

Деятельность Венгерского совета по делам библиотек в 1985 г. (ВАЙИ Габор.) — Мандат Совета в 1984 г. истек, поэтому министр культуры назначил членов и служащих Совета на следующие 5 лет. Организационным изменением было, что задачи секретариата Совета были поручены Центру библиотековедения и методической работы при Государственной библиотеке им. Сечени. На заседаниях Совета между прочим обсуждались возможности сотрудничества между библиотеками, архивами и музеями, вопросы информационного и библиотечного снабжения на предприятиях, положение библиотек-депозитариев и снабжения документами, и тенденции изменений в навыках пользования библиотеками. В рамках библиотечной программы Шороша (живущего в США венгра) продолжалась льготная покупка зарубежных книг и копировальных аппаратов. Был подготовлен проект развития снабжения звуковыми книгами и реформы подготовки реставраторов. [стр. 288–290.]

План работы Венгерского совета по делам библиотек на 1986 г. [стр. 291.]

Отчет Центра библиотеклвдкниия и методической работы при Государственной библиотеке им. Сечени о 1985 г. (СЕНТЕ Ференц.) – ЦБМР выполнил задачи секретариатов Венгерского совета по делам библиотек и его комиссий, советов директоров массовых, университетских и вузовских библиотек, в Рабочей комиссии по информации по общественным наукам, в подготовке Венгерского Национального Звукового Архива. Деятельность Центра по развитию библиотечной сети и координации частью были связаны с работой упомянутых комиссий, кроме этого Центр выполнил свои задачи по консультации и инспекции. В рамках методической, исследовательской работы и повышения квалификации Центр занимался раскрытием собраний, процессом чтения, влиянием общественной среды на библиотеки. Кроме организации курсов по повышению квалификации Центр поручил специалистам написание учебных пособий и учебников. Работа по развитию фондов и консультация в подготовке библиографий связана с релактированием пособия по комплектованию Új Könyvek (Новые Книги) и других изданий того отдела. В организационной и пропагандистской работе Центр стремился повышать эффективность ранних инициатив. Специальная библиотека по библиотекведению выполнила свои задачи широким кругом библиотечных и документационных услуг. [стр. 292–302.]

О деятельности Совета директоров университетских библиотек в 1984–1985 гг. (ВАЛЛЕС-ХАУЗЕН Дьюла.) – Университетские библиотеки и в дальнейшем считают своей важнейшей задачей улучшение положения автоматизации, дело своей библиотечной сети и укрепление самостоятельности университетских библиотек. [стр. 303–306.]

О работе Совета директоров вузовских библиотек в 1984–1985 гг. (ОТЛ' ВАИ Ласло.) – Центральные документы о работе вузовских библиотек, об их задачах, о подведении заведующих этими библиотеками обеспечивали благоприятные условия к деятельности Совета и вузовских библиотек. В профессиональной работе, в развитии сотрудничества и в области защиты интересов за эти два года Совет добился успехов. Кроме обычных заседаний Совет провел опрос об общественном уважении библиотечной профессии по поручению Общества венгерских библиотекарей. [стр. 307–311.]

Библиотечное дело за рубежом

Положение и планы Библиотеки Конгресса. – Суммирование на основе отчета „The Library of Congress 1984. A brief summary of the major activities for the fiscal year ending September 30, 1984.” (Washington, LC, 1985. 34 p.) (Сумм.: КОВАЧ Ласло) [стр. 312–316.]

Уроки о сотрудничестве. – Суммирование на основе статей тематического номера журнала Library Journal „Making cooperation work” (New York, Bowker, 1979. 56 p.) (Сумм. МОХОР Ене) [стр. 317–319.]

ДРОБИНОХА Ангела: Посещение в лейпцигской Университетской библиотеке. – Автор отчитывается прежде всего о своем опыте в Библиотеке Ветеринарного института. [стр. 320–324.]

Обзор

WILKS, Brian B.: What every librarian should know about online searching. (Что необходимо знать каждому библиотекарю об он-лайн поиске.) (Ottawa, CLA, 1982. 256 p.) (Рец.: ЙАЧО Петер) [стр. 324–329.]

VAKKARI, Pertti: Kirjojen lukeminen ja yleiset kirjastot. (Чтение книг и массовые библиотеки.) (Helsinki, Kirjastopalvelu, 1983. 170 p.) (Рец.: С. НАДЬ Лайош) [стр. 330–334.]

Classification systems and thesauri 1950–1982. (Системы классификации и тезаурусы 1950–1982. Библиография.) (Frankfurt, Indeks, 1982. XIV, 143 p. (Рец.: ДИЭНЕС Гедоннэ) [стр. 335–336.]

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ÁBMH	Állami Bér- és Munkügyi Hivatal, Bp.
AGIT	Agrárirodalmi Integrált Szolgálat (AGROINFORM)
AGRIS	Agricultural Information System
AGROINFORM	[A] Mezőgazdasági és Élelmészügyi Minisztérium Információs Központja, Bp.
BBK	Bibliotечно-bibliografická klasifikace-Könyvtári-Bibliográfiai Osztályozás
BSO	Broad System of Ordering – Átfogó Tárgyköri Osztályozás
CLA	Canadian Library Association, Ottawa
DDC	Dewey Decimal Classification
DIMDI	Deutsches Institut für Medizinische Dokumentation und Information (NSZK)
EKT	Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa
ESA	European Space Agency, Olaszország
FID	Fédération Internationale de Documentation, The Hague
FKT	Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa
GID	Gesellschaft für Information und Dokumentation
HLISA	Hungarian Library and Information Science Abstracts – A MAKSZAB szelektált, referált, angol nyelvű változata (OSZK-KMK)
IAEA	International Atomic Energy Agency, Bécs
IALL	International Association of Law Libraries, USA
ICC	Information Coding Classification
IASA	International Institute of Applied Systems Analysis, Ausztria
IQ	Intelligenciahányados
JPE	Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs
KLTEK	Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen
KÖNYVÉRT	Könyvértékesítő Vállalat, Bp.
LC	Library of Congress, Washington
MAKSZAB	Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája (OSZK-KMK)
MKT	Megyei Könyvtárigazgatók Tanácsa
MNB	Magyar Nemzeti Bibliográfia (OSZK)
OMFB	Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
OMIKK	Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Bp.
VELBI	Vengerskaá literatura po bibliotekovedeniú i informatike. Referativnyj sbornik – A MAKSZAB szelektált, referált, orosz nyelvű változata (OSZK-KMK)
ZIID	Zentralinstitut für Information und Dokumentation der DDR
WEBNET	Western Pennsylvania Buhl Library Networks

GYERMEKKÖNYVTÁRAINK HELYZETE

PÁPAYNÉ KEMENCZEY JUDIT

A címet a gyerekek közművelődési könyvtári ellátásáról készült első számvetésből kölcsönöztük. A *Magyar Könyvszemlében* 1959-ben megjelent tanulmányt¹ Rácz Aranka írta, aki összegzésében a még kialakulás állapotában lévő, alapvető problémákkal küszködő gyermekkönyvtárak helyzetét, tevékenységét elemezte. Cikkében sok – máig is élő – javaslatot tett a legsürgősebb feladatok megoldására, annak érdekében, hogy az addig spon-tán fejlődő gyermekkönyvtárak korszerű irányban bontakozzanak ki. A címátvétel nem-csak formális: a dokumentumot forrásként is kezeljük. Adatait a szolgálat fejlődésének le-írásához viszonyítási alapként használjuk fel. S végül a legfontosabb: a szerző elkötelezett-ségével és lelkiismeretességével szeretnénk mi is a ma gyermekkönyvtáiról szólni.

Az elmúlt évtizedekben a gyermekkönyvtárak sorsát Rácz Aranka – majd *Vargha* Balázs is – folyamatosan figyelemmel kísérte. Rendszeresen megjelenő írásaikban jól tük-röződik a fejlődési ütem, kalauzolásukkal az utókor sorra követheti a változásokat – egé-szen 1974-ig. Ekkor jelent meg az utolsó tanulmány,² éppen a sort megnyitó Rácz Aran-kától.

A tízévi csend már önmagában is számadásra kényszerít, de helyzetfeltárássra kötelez bennünket a mai háromnegyed millió gyermekolvasó iránti felelősségérzetünk is, s az a szakmai köteleességtudat, amely a IV. országos könyvtárügyi konferencia állásfoglalásában is megnyilvánult. Hiszen mi, könyvtárosok – a fenntartókkal közösen – mondtuk ki és határoztuk el, hogy "jelentős mértékben javítani kell a gyermekek és az ifjúság könyv-tári ellátását",³ ha szükséges, "a munkaerő és az anyagi eszközök ésszerű átcsoportosí-tásával."⁴ Nyilvánvaló, azt kell jobbitani, ami még nem felel meg követelményeinknek. A változtatáshoz pontosan látnunk kell, hol és miben maradtunk le. Önáltatás nélkül kell szembenéznünk a valósággal. Csak így tudjuk "emelni a könyvtárakban a gyermekszol-gálat rangját és színvonalát."⁵ Mert amíg a helyzetfeltárást igazában nem végezzük el, addig nem jelölhetők ki a feladatok sem, nem is szólva végrehajtásukról. S addig bizony e dokumentumban leírt gondolatok csak papíron maradnak, teljesítetlenül.

I.

Ha visszapillantunk, meglepődve látjuk az ellentmondást: az elvi, elméleti megfo-galmazásokban megbecsült és fontosnak tartott gyermekkönyvtári szolgálatról a minden-napi életet szabályozó hivatalos iratokban mennyire megfeledkeznek. Idézzünk néhány ide vonatkozó részletet!

A felszabadulás után a közművelődési könyvtári rendszer megteremtői a Szabó Ervin-i hagyományokat folytatták. Ő azt vallotta, hogy a korszerű közművelődési könyvtárhoz hozzátartozik a gyermekek könyvtári szolgálata is, amely "... külön az ifjúság számára berendezett helyiséggel és az ifjúságnak szánt könyvanyaggal s az igényeit jól ismerő személyzettel álljon felkészülve az ifjúság elé."⁶ Az 1950-es évek közepére a fővárosban, a nagyobb megyei könyvtárakban, városokban és járási székhelyeken sorozatosan nyíltak meg a gyermekrészlegek, 1955-ben az MDP, illetve a DISZ Központi Vezetősége határozatokkal ösztönözte a gyermekrészlegek kialakítását és továbbfejlesztését. Ugyan ebben az évben megjelent a gyermekkönyvtári munka első, magyar nyelvű összefoglalása is.⁷ A gyermekkönyvtárosság még szokatlan pálya volt, de elismert, jogszabályilag is elfogadott könyvtárosi munkakör. Az 1952-es „munkaköri kódex” alig néhány besorolási lehetősége között is szerepelt. Az Országos Létszámbizottság a „Vidéki könyvtárhálózat létszámnormája” című, 1952. július 31-én kiadott körlevelében a megyei könyvtárakban 8 létszámtípust különböztetett meg: vezető, módszertani feladatokat ellátó könyvtáros, könyvtári inspektor (a központi járást gondozta), a gyermekosztály vezetését ellátó könyvtáros, olvasótermi könyvtáros, adminisztrátor, hivatalsegéd és takarító. A járási könyvtáraknál rövidebb a sor: kölcsönzési tevékenységet ellátó könyvtáros, a gyermekosztály vezetését ellátó könyvtáros, könyvtári inspektor, hivatalsegéd és takarító. Mindkét könyvtártípusra a minimális létszámot is előírták.

Az ügyirat – mint a mai irányelvek – normatívákat is közölt. A minket közelebből érintő fejezetben így írt: a megyei könyvtárakban, "ahol önálló gyermekosztály van, legalább 500 főnyi 15 év alatti olvasóval, legalább [havi] 1200 kötet forgalommal és legalább 2000 ifjúsági könyvvállománnyal – 1 fő." A járási gyermekkönyvtáraktól csak 1000 kötet forgalmat és 1500 kötetes állományt várt el, de ugyanúgy 1 könyvtárost tartott szükségesnek. A forgalom növekedésével arányosan előírta a létszámfejlesztést is.

Mindezek vonatkoztak a városi és községi könyvtárakra is, de rájuk nem állapított meg minimális létszámot.

Kicsit hosszan időztünk e régi iratnál, de kuriozitása miatt megérdemelte, hogy részletesebben szóljunk róla.

A Gyermeklélektani Intézet a 6–14 évesek olvasási, sőt könyvtárhasználati szokásait vizsgálta, a kutatási eredményeket 1957-ben kötetben is megjelentette.⁸

A Gyermekkönyvtári Szakbizottság 1958-ban az Országos Könyvtárügyi Tanács elé terjesztette a gyermekkönyvtárak helyzetét feltáró összefoglalását.⁹ (Rácz Aranka már idézett tanulmánya.) A tanács ülése kiemelte e kérdés rendkívüli fontosságát, és a leg-sürgősebb tennivalókról határozatot hozott. A szakbizottságot különböző feladatokkal bízta meg (például: készítsen rendeltervezetet a gyermekkönyvtárak szervezéséről, működéséről és a gyermekkönyvtárosok képzettségéről; dolgozza ki a gyermekkönyvtárak munkanormáit, a központi minta-könyvtár tervét stb.), az illetékes főhatóság könyvtár osztályának pedig néhány javaslatot továbbítottak (például: segítse elő, hogy a közművelődési könyvtárak költségvetésében a gyermekolvasók arányának megfelelően alakítsák ki a gyermekrészlegek könyvbeszerzési keretét stb.).

A javaslatokat – ha lassan is – intézkedések követték. Központi körlevélre megtisztították a gyermekkönyvgyűjteményeket. Javasolták az igazgatóknak, hogy a könyvbe-

szerzési keret – minimálisan – 25%-át a gyermekkönyvtárak használhassák fel. Szaktan-folyam indult először a fővárosi, majd a vidéki gyerekkönyvtárosok képzésére. Megjelent egy módszertani útmutató is, a gyermekkönyvtárak szervezéséről és működésének feltételeiről. Ez a fejlesztés egyik kulcskérdésének a szervezeti hovatartozást jelölte meg. Idézzük: "A gyermekrészlegek közművelődési könyvtáraink mai gyakorlata szerint, a könyvtár olvasószolgálati csoportjához tartoznak szervezetileg. . számos szervezeti és gazdasági probléma megoldását azonban ez a szervezeti felépítés nagyon megnehezíti. A gyermekrészlegek érdekei úgy kívánják, hogy a gyermekrészlegek is fiókokhoz hasonlóan *közvetlenül a könyvtár vezetőjéhez tartozzanak* (kiemelés – P.K.J.) legyenek olyan önálló részei a könyvtár szervezetének, mint pl. maga az olvasószolgálat. . ." ¹⁰

Sallai és Sebestyén kézikönyve a különgyűjtemények egyikének tekinti a gyermekrészleget, amely – különleges elrendezése, önálló gyarapítása, saját katalógusai és speciális olvasószolgálati tájékoztatási munkája alapján – mintegy "miniatűr könyvtárként" működik a könyvtár egészén belül. "Néha csak egy lépés kellene, s a különgyűjtemény önálló könyvtárrá alakulhatna. Elő is fordul, hogy gyermekrészleg gyermekkönyvtárrá. . . fejlődik." ¹¹

A korabeli szakmai gondolkodás már tudta, hogy a gyermekkönyvtárosi önállóság – az önálló tervezés és felelősség az egész munkaterületért – szolgálhatja csak maradéktalanul a gyermekek sokoldalú művelődését. ¹²

Mint láthattuk, az első évtizedben szinte alig akad fontos közművelődési könyvtári dokumentum, amely ne foglalkoznék kiemelten a 14 éven aluliak könyvtári ellátásával. A könyvtárügy elvi-szakmai irányítói felismerték: a gyerekek önálló szolgálatának megteremtése, a döntési joggal felruházott – szakmailag képzett – gyermekkönyvtáros s a könyvtárvezetők "belátásától" független, arányos könyvvásárlási keret szavatolása a biztosítéka annak, hogy a gyerekek a felnőttekkel egyenlő lehetőséget élvezhessenek.

És ekkor – 1964-ben – megjelenik a művelődési miniszter utasítása a könyvtári hálózatról. ¹³ A megfogalmazók mintha gyermekkönyvtárügyről nem is hallottak volna, pedig addigra e szolgálatnak már kialakult szervezeti formái voltak.

Minderről említést sem tett a jogszabály. Kimondta ugyan, hogy a "hálózathoz tartozó valamennyi könyvtár gyermekkönyvtári fiókokat vagy gyermekkönyvtári részleget szervezhet", de ezek szervezeti rangját, helyét, kapcsolatát az intézményvezetéssel nem írta le. Ez az utasítás – bátran állíthatjuk – a továbbfejlődés akadályává vált. . .

A legutóbbi tíz évet átfogva és az 1967. évi eredményekkel zárva Rácz Aranka megismétli első vizsgálatát. Újabb adatait a régiekhez hasonlítva bebizonyította, hogy a gyermekkönyvtárügy nagy utat tett meg: minden megyeszékhelyen és a járási könyvtárak többségében kialakították a gyermekrészleget, a fővárosban – a kerületi könyvtárak gyermekrészlegei mellett – kifejlődött az önálló gyermekkönyvtárak típusa is. Javultak az elhelyezési viszonyok, a gyermekkönyvtárosok száma közel megduplázódott. Az ifjú olvasók előzőnlőtték a szolgálati helyeket. De a gyermekkönyvtárosok változatlanul hátrányos helyzetben dolgoztak: besorolásuk, fizetésük előnytelenebb volt az olvasószolgálatot teljesítő könyvtárosokénál, és nem rendelkeztek a munkájukhoz szükséges viszonylagos önállósággal sem. ¹⁴

Ebben a helyzetben meglepő a tanácsoknak kiadott minisztériumi körlevél,¹⁵ amelyben a megyei könyvtár központi gyermekkönyvtárát jelölték ki a megye területén folyó gyermekkönyvtári módszertani munka irányítójává. Az ügyirat szelleme ugyan teljes összhangban volt a szakmai elvekkel, s a csírájában már meglévő gyakorlatot szentesítette, de: hogyan lehetett a módszertani gondozást megkívánni attól a szervezeti egységtől, amelynek önállóságát a korábbi minisztériumi útmutató nem ismerte el, márpedig a módszertani tevékenység irányítása bizonyos szervezeti önállóságot is feltételez.

A hatvanas évek végére a gyerekek egyre több helyet követeltek maguknak, változatos érdeklődésüknek megfelelően bővíteni kellett a szolgáltatások körét. Ugyanakkor az új oktatási módszerek terjedése – a könyvek felhasználására épülő tanítás – is érezhetően megnövelte a feladatokat, hiszen az igények kielégítésének – az elmaradott iskolai könyvtárak miatt – szinte egyetlen könyvtári bázisa volt: a gyermekek közművelődési könyvtári szolgálata. A továbbhaladás feltételévé vált, hogy a korábbi, az anyagi lehetőségek függvényeként mutatkozó (majdnem) spontán fejlődés helyett megvalósuljon a tervszerű könyvtárfejlesztés, – többek között érdemük szerint megbecsült gyermekkönyvtárosok révén.

Nem véletlen, hogy a közműveltség gondjait feltáró, a továbbhaladást meghatározó MSZMP-állásfoglalások között az első a 18 éven aluli ifjúság olvasási igényeinek és könyvtári ellátásának kérdésével foglalkozott.¹⁶ Az elvi állásfoglalás alapján a Művelődésügyi Minisztérium 1971-ben kidolgozta és közreadta a gyermekkönyvtári tevékenység alapjait megteremtő irányelveket.¹⁷ Ezzel segítséget nyújtott a gyerekek könyvtári ellátásának megszervezéséhez, illetve fejlesztéséhez. Javaslatot tett a gyermekszolgálatok szervezeti helyére, normatívát közölt az állománygyarapításra és megerősítette a módszertani feladatkört.

Az irányelvek címében a gyermekek "könyvtári ellátásának javítása" szerepelt. A dokumentum – érthetően – helyzetelemzéssel nem foglalkozott, de ha mutatóit az akkori valósággal egybevetjük, világossá válik, hogy hálózatépítésről és a tevékenység újjászervezéséről kell beszélnünk.

Mi is volt az akkori valóság? Az országos népművelési konferencia előkészítő tanulmánya "a gyermekkönyvtár jelentőségének lebecsülését" sérelmezte, s példaként hozta, hogy a takarékosági intézkedéseket elsősorban a gyermekek sínylették meg: az eredeti tervekkel ellentétben az újonnan épülő megyei és városi könyvtárakból (Salgótarján, Zalaegerszeg, Kiskunhalas) kimaradt a gyermekszolgálat.¹⁸ Ezen időszakról szólva Rácz Aranka a gyermekrézslégek hátrányos helyzetét a beszerzési keret szűkösségével, a kölcsönzési idő előnytelen meghatározásával, a munkaerő elosztásával illusztrálta.¹⁹

Mint említettük, (úgy tűnt, az irányelvek változtatni kívánt ezen a helyzeten, és – akkori reményeink szerint – megnyitotta végre a jövő kapuját. Ám újabb meglepetést hozott a pár hónappal később megjelent tanácsi közművelődési könyvtári irányelv.²⁰ Nemcsak meglepetést, hanem – szövegezésével – zavart is keltett, mert utalt ugyan a gyermekkönyvtárakra is (az "A" típusúaknál megemlítette, hogy "külön szervezeti egység, amely az ellátási rendszerben a gyermekkönyvtári munka konzultációs középpontja"), de normatívái erősen eltértek az alig valamivel előbb megjelentektől! Így ellentmondásos helyzet alakult ki: fenntartók és intézményvezetők szubjektív megítélésük szerint válasz-

tottak a két jogi szabályozó között. Nem csoda, ha az egyszerűbbre, az igénytelenebbre voksoltak. A szakmai közvélemény általában ugyanis "túlzásnak, megvalósíthatatlannak" tartotta a gyermekkönyvtári hálózat ilyen nagymértékű és gyors kiépítését. A fenntartói tudat pedig az egyéb kiemelt rétegek ellátásával foglalatoskodott. A gyakorlatban hamarosan még az is kiderült, hogy az irányelvek – csak irányelvek. . . A gazdasági, pénzügyi szakemberek csak a kötelezően előírt normatívákat ismerték el. Így aztán sem a szemlélet, sem a légkör nem volt kedvező a gyermekkönyvtári irányelvek érvényesüléséhez.

Amikor 1974-ben a Magyar Könyvtárosok Egyesülete pécsi vándorgyűlésén a gyermekkönyvtárosok szekciója – a megyei fejlesztési tervek elemzésével és a tényleges változások megyénkénti számbavételével – felmérte, hogy az 1971-es dokumentum milyen irányban és milyen erővel hatott, úgy tapasztalta, hogy az iskolai könyvtárak nagy lendületet vettek (bár később láuk, ez is elég gyorsan mérséklődött), de a gyermekkönyvtári szervezetnek – az akkori tempó alapján – még 40 évre lett volna szüksége teljes kiépüléséhez; az előirányzott határidő 1975 volt!

Nemcsak az 1975-ös határidő maradt vágyálom, de nem változott a gyermekkönyvtárak helyzete (presztízse) sem, s akadozott vagy meg sem indult a módszertani tevékenységük.

A legutóbbi évtizedben a gazdasági helyzet nem kedvezett a könyvtárügynek. A gyerekek szolgálatának sem. Nehéz és csendes esztendők múltak el, s a fejlesztés üteme annyira lelassult, hogy már nemcsak a korábbi önmagunkhoz, lelkes erőfeszítéseinkhez viszonyítva, de a társadalmi fejlődéshez hasonlítva is lemaradtunk. A tárgyi feltételek alig módosultak, de az oktatási reform hatására megváltoztak a gyerekek könyvtárhasználati szokásai: számarányuk tovább növekedett, s más minőségűek lettek igényeik. A IV. könyvtárügyi konferencia megállapította, hogy a jövőben is "az általános iskolás korosztály könyvtárhasználata fog a legrohamosabban növekedni"²¹, s mint a bevezetőben már idéztük, a gyermekek könyvtári ellátását a jövőbeni magyar könyvtárügy fontos kérdésének tartotta. Javasolta, hogy "már óvodás korban meg kell kezdeni a könyv- és könyvtárhasználatra nevelést",²² javítani kell a gyermekolvasók ellátását, s meg kell szervezni a gyermekszolgálat módszertani gondozását. Ezzel az egész könyvtárügy számára fontossá tette a gyermekkorosztály könyvtári helyzetét.

És ismét a meglepető fordulat! Az elvek és a gyakorlat közötti új ellentmondás: 1984-ben megjelent a lakóhelyi könyvtári ellátás útmutatója,²³ az 1972-es irányelv korszerűsített változata. Bár a legfontosabb teendőket soroló bevezető fejezetben a lakóhelyi könyvtár feladatává teszi, hogy "munkájával kiemelten támogassa a gyerekek. . . művelődését", de a normatívákról szóló részben kevesebbet ad, mint elődje. Csak az "A" típusnál említi a gyermekkönyvtár vagy gyermekrészleg működtetését, már a "B" típusnál megelégedezik erről. A gyűjteményszervezésnél – egy megjegyzés erejéig – helyet kap ugyan a gyermekkönyvgyarapítás, de a folyóiratok között már nem szerepel gyermeklap, s a létszámban sem a gyermekkönyvtáros. Annál meglepőbb ez, mert más sajátos tevékenységeket (zenei, propagandista stb.) szabályoz az útmutató.

Mondhatni: oktalán az aggodalom, hiszen ez a szabályozó nem hatálytalanította a gyermekek ellátására külön készült, 1971-es irányelvet. Ám köztudott, hogy készülöben van az iskolai könyvtárak útmutatója, ami majd akár hatálytalanítja, akár nem az 1971-

est, az akkor is értelmét veszti, mert lényege a 18 éven aluliak hálózattól független, együttes ellátása volt. A gyerekek közművelődési könyvtáira egyedüli iránymutatóként az 1984-es marad.

Záró mozzanatként említjük, hogy az 1984-ről készült Statisztikai Tájékoztató a közművelődési könyvtárak adatsorában – hosszú idő után először – nem szerepelteti a gyermekkönyvtári táblázatokat.

A dokumentumok időrendi sorjázása – az egymást cáfoló tartalmukkal – úgy látatja, hogy a magyar könyvtárügyben kevés az olyan terület, mint a gyermekkönyvtáraké, ahol a deklarált elvek és a megvalósulás között ekkora lenne az olló.

II.

Milyenné formázta – ellentétes törekvéseivel – az elmúlt negyedszázad a gyermekkönyvtári szolgálatot? A továbbiakban szám adatok segítségével rajzoljuk meg gyermekkönyvtáraink mai arcát.

Az állapotrajzhoz a Művelődési Minisztérium 1967-re, 1973-ra és 1983-ra vonatkozó statisztikai tájékoztatóiból,²⁴ az első részben idézett dokumentumok táblázataiból²⁵ gyűjtöttük ki a számokat. S hogy árnyaltabb legyen a leírás, valamennyi megyei és városi könyvtár, valamint azon községi könyvtárak, amelyek korábban járási könyvtárként működtek (tehát "B" típusúnak minősültek), gyermekszolgálatától, továbbá a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyermekkönyvtáraitól és részlegeitől kérdőíven kértünk kiegészítő adatokat. Választ 197 egységtől kaptunk, a következők szerint:

1. sz. táblázat

Budapest 59 könyvtár, az összes válaszoló	30%-a
Kerületi főkönyvtár gyermekrészlege	31%
Csak gyermekeket kiszolgáló fiókkönyvtár	37%
Kerületi könyvtár gyermekrészlege	5%
Fiókkönyvtár gyermekrészlege	27%
Ebből az olvasószolgálati csoport része	5%

A táblázat folytatódik!

<i>Megyei könyvtárak („A” típus) 17 könyvtár, az összes válaszoló</i>	9%-a
Osztály	18%
Intézményen kívüli osztály (más épületben működik)	5%
Osztályszervezetben önálló csoport	12%
Az olvasószolgálati osztály csoportja	65%
	100%
<i>Városi könyvtárak („B” típus) 91 könyvtár, az összes válaszoló</i>	46%-a
Intézményen kívüli önálló részleg (más épületben működik)	2%
Csoport vagy részleg	44%
Részlegnek nevezett, de egyszemélyes szolgálat	12%
Csoportszervezetben egyszemélyes szolgálat; a könyvtáros közvetlenül az igazgatóhoz tartozik.	8%
Az olvasószolgálat részlege	20%
Iskolával közös fenntartásban	12%
Letét	2%
	100%
<i>Községi (volt járási könyvtár „B” típusú) könyvtárak 30 könyvtár, az összes válaszoló</i>	15%-a
Csoport vagy részleg	46%
Részlegnek nevezett, de egyszemélyes szolgálat	7%
Csoportszervezetben egyszemélyes szolgálat; a könyvtáros közvetlenül az igazgatóhoz tartozik	7%
Az olvasószolgálati csoport részlege	37%
Iskolával közös fenntartásban	3%
	100%
197 könyvtár	100%

A merítés megfelelőnek mondható: lényegében átfogja mindazokat a szolgálati helyeket, ahol a gyermekolvasóknak önálló egységként megszervezett gyermekszolgálat áll rendelkezésükre. Adatsoraiból tehát biztonsággal általánosíthatunk is.

A közművelődési könyvtárak gondoskodása a gyerekekről 1957 óta jelentősen fejlődött: a gyermekszépirodalom megtízszereződött, az általános iskolás olvasók száma két

és félszerese a 25 év előttinek, olvasói kedvük pedig számarányuknál is jobban, háromszorosra nőtt:

A gyermekkönyvtárakról csak úgy érdemes – és csak úgy szabad – beszélni, ha először megállapítjuk *helyüket, szerepüket, jelentőségüket* a teljes gyermekolvasótábor ellátásában.

A legnagyobb eredménynek azt tartjuk, hogy *az általános iskolások több, mint fele könyvtárhasználó*. A népművelési konferencia előkészítő anyagában (1970) még kétségesnek tartották, hogy a tervezett 50%-os arányt az akkori tervidőszak végére eléri-e, napjainkra ez már valóság. Sőt, falvainkban az általános iskolások 80%-a könyvtári tag.

Tény, hogy nemcsak gyerek szépirodalmat, hanem rengeteg ismeretterjesztő könyvet is kölcsönöznek az általános iskolások, tehát a válogatási lehetőségük az állománybeli gyerek szépirodalomnál szélesebb. Igazi olvasmányuk azonban a saját irodalmuk, ennek állományi részesedése pedig nem sokat változott. S ha számításba vesszük, hogy a könyvtári forgalom fele a gyerekéké, érthető – de el nem fogadható – a főként kisvárosokra és a községekre jellemző kép: a gyermek sarkot, gyermekkönyvtári részt messziről megismerni elrongyolódott, agyonolvasott köteteiről. Súlyos és megoldásra váró gond ennek a gyűjteményrésznek az erős kopása, pusztulása.

Az első részben többször emlegettük, hogy a 14 éven aluliak milyen nagy tempóban veszik birtokukba a könyvtárakat. Az olvasótábor megnőtt, de lanyhult az érdeklődés: bár nem sokkal kevesebben járnak kölcsönözni, mint például 10 éve, de kevesebbet olvasnak. A csökkenés már jól érzékelhető, bár jóval kisebb a felnőttekenél:

1973–1983	
A felnőttek (14 éven felüliek) kölcsönzése	86%-ra csökkent
A gyerekek kölcsönzése	92%-ra csökkent.

„Szépséghibának” tűnhet ez a többi, kedvező mutató mellett, de mi figyelmeztető jelzésnek látjuk. Egy önálló, országos vizsgálatot is megérdemelne az okok felkutatása. Most csak feltételezhetünk: a választékhány (amelyet az egyre gyengébb gyermekkönyvkiadáson, illetve a gyerekekre fordított aránytalanul kicsi könyvbeszerzési kereten egyaránt számon kérhetünk) hatásának tekinthetjük-e, vagy az olvasástól való elfordulás következménye?

Néhány külföldi példát sem haszontalan megnézni. Dániában többet olvasnak a gyerekek: egy olvasó kölcsönzése évi 48 kötet,²⁶ az NDK-ban pedig nagyobb a kínálat: az állomány 30%-a gyerekek szépirodalma.²⁷ Nálunk évtizedek alatt sem vált nyilvánvalóvá, hogy – mint Nyugat-Európában – érdemes a *gyarapítási összeget legalább közelíteni a legifjabb olvasók arányához*. A helyzet súlyosabb, mint amit a számok mutatnak: tapasztalatból tudjuk, hogy a gyűjtemény mennyiségi felfutása mögött a selejtezések elhanyagolása is lappang. Sok helyütt félnek a kivonástól, mert nincs pénz a kopás pótlására.

2. sz. táblázat

Év	Gyermekolvasók			Gyermekszép- irodalom		A gyermekek ál- tal kölcsön- zött kötetek		A gyermekláto- gatók		A könyvtárhazná- lat mértéke	
	száma	az összes olvasók %-ában	az ált. iskolá- sok %-ában	kötet	a teljes állomány %-ában	száma	az összes kölcsön- zés %-ában	száma	az összes látogatók %-ában	1 gyermekolvasóra jutó kölcsönzött kötet	látogatás
1957	294 097	40	18	653 000	14	5 763 000	36			20	
1967	624 489	39	46	3 283 317	16	17759 315	42			28	
1973	586 209	37	48	4 143 588	20	19 044 806	42	7 829 051	47	33	13
1982	684 117			6 737 198	20						
1983	708 591	44	56			17 445 834	44	8 182 506	60	25	12

Az általános helyzetkép után foglalkozzunk most már részletesebben magukkal a *gyermekkönyvtárakkal*, azaz azokkal a szolgálatokkal, ahol önálló tevékenység a gyermekkönyvtári ellátás.

3. sz. táblázat

Év	Gyermekkönyvtárak	Gyermekkönyvtárosok
	s z á m a	
1957	55	55
1967	175	95*
1973	195	304
1983	147	294
	307	594

(* csak főfoglalkozású könyvtáros)

Az értelmezés előtt egy magyarázat. Az utolsó sorba kettős adatot írtunk. Az első a hivatalos statisztikában jelent meg, a másodikat – a megyék közlése alapján – a felmérőlapokból összegeztük. Szerintünk az utóbbi a megbízható, a valóságot tükröző adat. Az eltérés ékes bizonyíték arra, hogy milyen zavar uralkodik, ha olyan fogalmakat kell értelmezni, mint gyermekkönyvtár, gyermekrésztleg, gyermekszolgálat!

Napjainkra – 1957-hez viszonyítva – több mint ötször több a gyerekkönyvtár és a könyvtárosok több mint tízszerese foglalkozik a kicsikkel. Kezdetben kizárólagosan egy-személyes részlegek működtek, ma már természetessé váltak a több munkatárssal dolgozók is.

Ha nemcsak a két végpontot vetjük össze, azonnal feltűnik, hogy az 1971-es irányelvek meghirdette hálózatfejlesztés nem valósult meg: nem sokkal gyarapodtak a szolgáltatóhelyek a hivatalos statisztika szerint. Azt már a kérdőívekből tudjuk, hogy még ma sincs minden városban és minden területi feladatot is ellátó községben a gyerekeknek önálló birodalma. Sőt, két megyei könyvtárunk sem tudja fogadni a gyermekolvasókat!

Milyen mértékű a gyermekkönyvtárak igénybevétele? Rendkívüli: az összes szolgáltatóhely 4%-ából kölcsönöz a gyerekek 24%-a, s a teljes gyerekkönyvforgalom 20%-a innen kerül a legkisebbek kezébe!

4. sz. táblázat

Év	Gyermekkönyvtárak az összes szolg. helyek	Gyermekkönyvtári		
		olvasók az összes gyermekolvasók	kölcsönzött kötet az össz. gyermek-kölcsönzések	látogatók az össz. gyermek-látogatók
s z á z a l é k á b a n				
1973	4	27	25	22
1983	4	24	20	21

5. sz. táblázat

Év	Gyermekkönyvtári		
	állomány (kötet)	olvasók (fő)	kölcsönzött kötetek
1967	1 006 421	152 962	4 711 899
1973	1 530 164	156 686	4 710 373
1983	2 230 812	171 438	3 434 066
a változás a vizsgált időszakban	222%	112%	73%

6. sz. táblázat

Év	Egy olvasóra jutó	
	állomány	kölcsönzött
	k ö t e t	
	a gyermekkönyvtárakban	
1967	7	31
1973	10	30
1983	13	20
országos átlag	21	24

Az 5. sz. táblázat első két oszlopában mutatkozó fejlődés üteme olyan, mint átlagosan a hazai könyvtáraké; de nem nyugodhatunk bele, hogy az *olvasás intenzitása* *döbbenetesen*, – 27%-kal csökkent.

Előidézőjét csak találgatjuk. Az egyik nagyon valószínűnek tűnő és lehetséges magyarázat a gyerekkönyvtárak területi elhelyezkedésében rejlik. Köztudott, hogy a köz-művelődési könyvtárak összes kölcsönzött könyveinek 53%-át a községekben vették ki, a községi könyvtárak olvasóinak sorában is több a gyerek, mint máshol; a gyerekkönyvtárak zöme (81%-a) viszont a nagy- és kisvárosokban található.

Ám nem a magyarázat (vagy magyarázkodás) a fontos, sokkal inkább az, hogy kimondjuk: a gyerekkönyvtárak, gyerekreszlegek korszerűbb szolgálata sem tudta fokozni, visszaadni a gyerekek régi könyvszeretétét. A tény regisztrálása után kötelességünk a változtatás módját is keresni. A hogyanra az olvasáskutatóktól (is) várjuk a segítséget.

A típus, bár nem mutatja be a valóság minden színét, mégis hiteles képet rajzol róla. Az átlag-gyerekkönyvtárat számokkal is leírhatjuk. S hogy méreteit pontosan érzékelhessük, hasonlításul melléhelyeztünk még három fontos középértéket:

7. sz. táblázat

Egy könyvtárra jutó	A gyermek-könyvtárakban	A hazai könyvtárakban		
		a 14 éven aluliaknál	a 14 év feletieknél	országosan együtt
á t l a g (1983)				
állomány	15 176			7 256
olvasó	1 166	147	191	338
kölcsönzött kötet	23 361			8 249
látogató	11 725	1 701	1 633	3 334

A 7. táblázatból kiderül, igen nagyok a gyerekkönyvtári terhek: egy gyerekkönyvtár átlagosan 3,5-szer annyi olvasót fogad (mind a beiratkozásokat, mind a látogatókat tekintve), mint egy átlagos könyvtár. Annak ellenére, hogy a gyerekolvasók a tíz év előttinél kevesebb könyvet visznek haza, az adatok biztonsága szerint ma is szívesen használják a csak őket fogadó szolgálati helyeket, azokat, amelyekben az egyéni kíváncsiságnak leginkább megfelelő, legteljesebb a választék.

A színvonalas gyerekkönyvtári munka egyik feltétele a megfelelő tárgyi környezet. Alkalmask-e a helyiségek arra, hogy a gyerekek szívesen tartózkodjanak a könyvtárban? Viszonyítási alapul azt az irányszámot használtuk, amelyet Sallai István a külföldi normatívák és a hazai lehetőségek egybevetésével alakított ki.²⁸ Egységeink 56%-ában nincs a minimálisan szükséges alapterület. A legrosszabb helyzetben a fővárosi (61%-ban korszerűtlen, kicsi befogadóképességű) és a községi (57%-ban szűkös) könyvtárak vannak. A megyei könyvtárakban elfogadhatóbb a helyzet, mert csak egyharmaduk nem éri el az ajánlott értékeket. A fővárosban két helyen 20 m²-nyi az alapterület, és nincs 120 m² feletti községi „B” típusú gyerekkönyvtár. A községekben egyébként három haladja meg a 100 m²-t. Nem soroljuk tovább, inkább összegzünk: a könyvtárak közel negyede 50 m² alatti, a további negyede is 100 m² alatt marad. Korszerűnek csak 4%-uk nevezhető. Köz-

hely, de ide kívánczok: gyerekeket is csak kellemes helyiséggel, szép környezettel lehet olvasásra nevelni.

A korábbi, többnyire egyszemélyes szolgálatok az évtizedek alatt kis részlegekké váltak. Jelenleg a könyvtárosi átlaglétszám 2 fő. Ám ez nagy szórást takar. Az egyik póluson még mindig ott van a csak részfoglalkozású vagy tiszteletdíjas könyvtárossal dolgozó egység (9 könyvtár), de a másikon viszont már jelen van a 7–8 személyből álló kollektíva (5 könyvtár). A gyermekkönyvtárak 32%-ában 1 fő látja el a teendőket, a másik 30%-ában már ketten végzik a feladatokat, a harmadik bő harmad 3–8 fő közötti munkatársi gárdát foglalkoztat. A legtöbben a városi részlegekben találhatók, főként a megyeszékhelyeken és a fővárosban. A községekből csupán egyben dolgoznak kettőnél többen.

Mit kell vállalnia egy gyermekkönyvtárosnak? Kétszer annyi olvasót (538) lát el, mint más (225 az országos átlag). Ennél többet a városokban (693 olvasó) és kevesebbet a községekben (552 fő). A látogatók száma (akiknek kölcsönöz, akikkel beszélgetnie kellene, akiknek könyvet kellene ajánlania) az országos átlagnál (2220) kétszer is több: 5864 gyerek.

A gyermekkönyvtár nemcsak olvasószolgálatot jelent, többnyire a könyvtári munka minden szakterületével foglalkoznak itt: a katalógusok szerkesztésétől a csoportos foglalkozásokig (a könyvtári csoportos foglalkozások 80%-a gyerekeknek szól!), a propagandáig. A gyermekkönyvtárosok tevékenysége tehát összetettebb, mint általában a könyvtári munkakörök.

A gyerekolvasó nem mindig tud önállóan gondoskodni önmagáról, nagyobb szüksége van a segítő, tanácsadó szóra, mint a felnőtteknek, aki többnyire egyedül is megtalálja a szükséges irodalmat. A gyermekkönyvtáros személye – éppen ezért – még fontosabbá válik. De jut-e ideje a beszélgetésre, a könyvajánlásra? Bizony kevés.

Ekkora terhelés láttán jogosan feltételezhetnénk, hogy nagy a gyermekkönyvtárosok fluktuációja. A személyi adatok szerint: *54%-uknak ez az első és egyetlen munkahelye*. S nem azért maradtak hűségese, mert nincs hová menniük – hiszen háromnegyed részük főiskolai diplomájával iskolában is dolgozhatna –, hanem mert a nehézségek ellenére is hivatásuknak érzik ezt a szakmát.

Kik ezek az emberek? Szóljunk kicsit részletesebben is a szolgálat ellátóiról.

A gyermekkönyvtárosok teljes köréről nincs megbízható adatunk, csak a „vezetők-ről”. (Az idézőjel a sok egyszemélyes könyvtárra utal. Persze, ahol többen dolgoznak, ott sincs szó arról, hogy a vezető „vezet”, s nem vesz részt a szolgálatban.)

A gárda középkorú: felének 15–20 év felett van a munkaviszonya, további egyharmaduk is már megközelítően 10 éve dolgozik. Nem ritka, aki 30 éve, szinte a kezdetektől van a pályán.

A többség iskolai végzettsége a tanárképző főiskola. Nem kevés az egyetemi diplomás; ők főként Budapesten és a nagyobb városokban dolgoznak. Képesítésükről az alábbi adatok tájékoztatnak.

8. sz. táblázat

Iskolai végzettség	Bp.%	„A” típus %	„B” típus %
egyetemi végzettség	21	29	2
főiskolai végzettség	68	47	59
érettségizett	11	24	37
nincs érettségije	–	–	2

9. sz. táblázat

Könyvtárosi szakkép- zettség	Bp. %	„A” típus	„B” típus	Országos könyvtá- rosi átlag %
		gyermekkönyvtáros százalékában		
egyetemi	12	29	1	7
tanárképző főiskolai	50	18	26	
népművelő-könyvtáros főiskolai	11	18	18	28
tanítóképző szakkollégium	–	–	3	
középfokú	14	29	31,6	30
nincs képesítése, most tanul	2	–	5	
nincs képesítése (csak alapfok)	11	6	15	35

Korántsem vagyunk elégedettek, mert a szolgálattal szemben támasztott igényünk szívesebben látna a részlegek élén több felsőfokú képzettségűt, és egyáltalán nem örül annak, hogy még mindig van ebben a munkakörben érettségivel sem rendelkező kolléga is. De méltányosság is van a világon, s ha az országos átlagra tekintünk, akkor már csökken szégyenérzetünk. Ha pedig a múlthoz hasonlítunk, határozott fejlődést látunk:

1957-ben még nem volt egyetemi végzettségű,

20%-nyi volt az érettségi nélküli gyerekkönyvtáros;

1967-ben az utóbbiak száma 8%-ra csökkent, és az egyetemet, főiskolát végzettek tették ki a 20%-ot.

A gyermekkönyvtári feladat pedagógiai tevékenység is. A munka természete szerint kívánatos lenne, hogy a részleg irányítója tanári vagy tanítói diplomával is rendelkezék.

10. sz. táblázat

A gyermekkönyvtárosok pedagógus képesítése	Bp. %	„A” típus %	„B” típus %
középiskolai tanári	20	29	2
általános iskolai tanári	30	17	29
tanítói	–	–	7
óvónői	2	–	1
nincs	48	54	61

Sajnos, még ma sem törekszenek maradéktalanul arra, hogy a részlegek vezetői könyvtárilag és pedagógiailag egyaránt magasan képzettek legyenek.

Tanulságos a gyermekkönyvtárvezetők – *besorolásban és bérben* megmutatkozó – erkölcsi és anyagi megbecsülése.

Negyedrészüik ténylegesen vezető: kisebb részleg, csoport vagy osztály élén áll; ám csak 8%-ukat sorolták vezetői kulcsszámba. Általában nagy az ellentmondás a munkakör megnevezése és a hozzárendelt kulcsszám között. Lássunk néhány példát:

fiókvezető, fiókkönyvtárvezető: 22 fő

– közülük 1 fő vezetői kategóriában,

osztályvezető: 4 fő

– közülük vezetői kategóriában 3 fő;

gyermekkönyvtári csoportvezető: 10 fő

– közülük 1 fő osztályvezető, 4 fő csoportvezető;

gyermekkönyvtárvezető: 14 fő

– közülük 1 fő főmunkatárs, 1 fő pótlékot kap;

gyermekrészlegvezető: 20 fő

– közülük 1 fő főmunkatárs, 1 fő pótlékot kap.

A többiek a munkaviszonyuk időtartamának és szakképzettségüknek megfelelő szakalkalmazotti besorolásban.

A példákat sorolhatnánk tovább, akkor sem tudnánk a besorolási döntések nyitjára rájönni. Az elnevezések variációja végtelen: egyszemélyes gyermekkönyvtár „gyermekkönyvtárvezetővel”, három fővel dolgozó részlegek élén pedig „gyermekkönyvtáros”, „könyvtáros”, „szakalkalmazott” stb. Azok, akik vezetői besorolást kaptak, az esetek többségében nem dolgoznak több beosztottal mint társaik, sem a végzettségük nem magasabb, gyakorlatuk sem hosszabb, mint társaiké. A besorolás egy-egy hálózaton belül is következetlen.

A könyvtárosok munkájának elismerése besorolásukban is kifejeződik. A vezetői kulcsszámok előnyösebbek, bizonyos szakmai rangot jelentenek, és a fizetés nagyobb emelkedését teszik lehetővé. A gyermekkönyvtárvezetők közül ebben kevés részesült.

Az erkölcsi megbecsülésből sem jutott sok a gyermekszolgálatok vezetőinek, de bérben is kifejezhetjük e munka elismertségét.

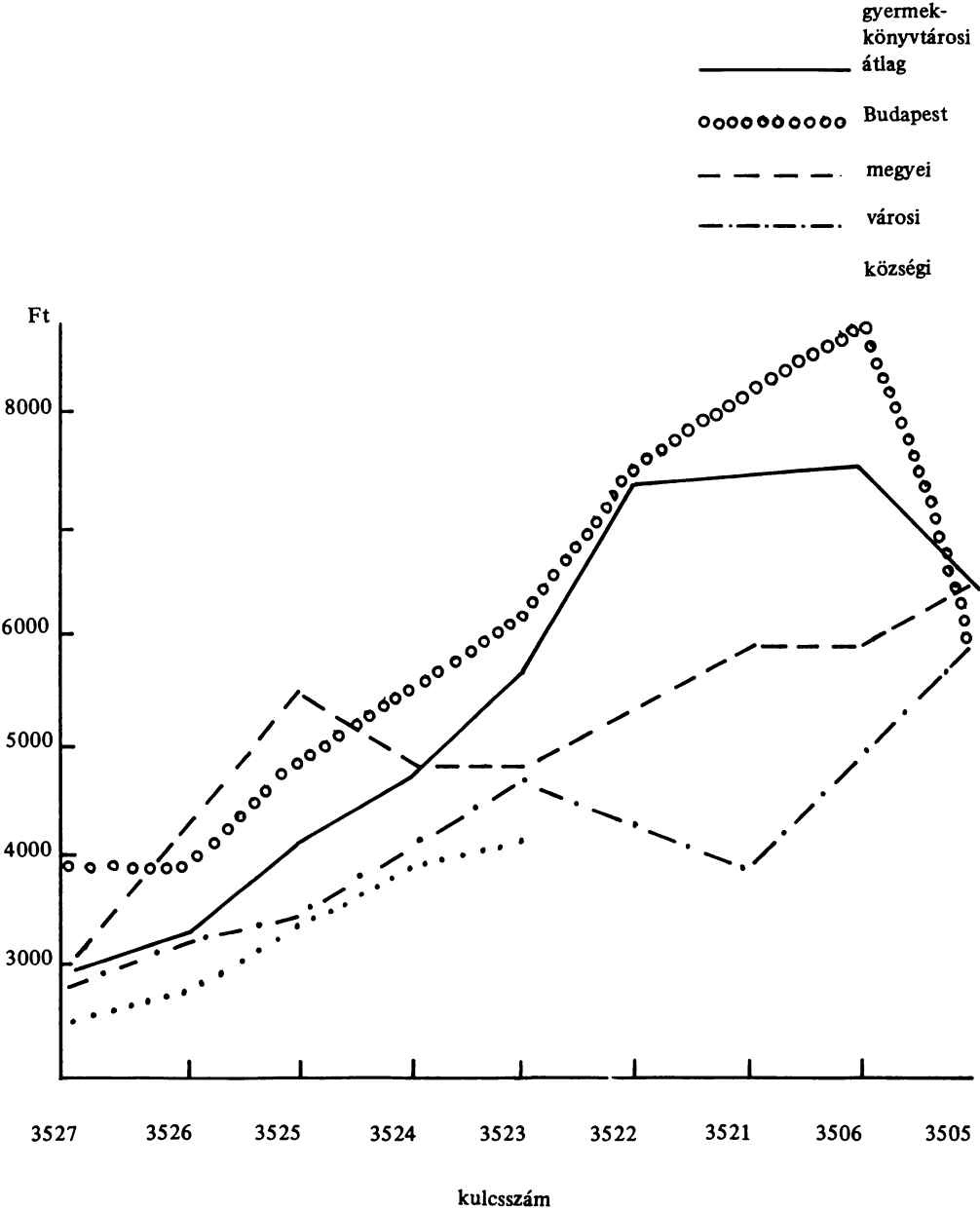
11. sz. táblázat

	A gyermekkönyvtárvezetők		A kulcsszám középarányos bére (II–IV.) (Ft)
	átlagos szolgál- lati ideje (év)	átlag- bére (Ft)	
3505 osztályvezető	23	5 700	9 400
3506 osztályvezető- helyettes	24	6 425	9 000
3521 csoportvezető	20	5 140	
3522 főmunkatárs	30	6 600	6 700
3523 (20 év felett)	25	5 299	7 000
3524 (15–20 év)	17	4 537	7 500
3525 (8–15 év)	12	4 038	7 800
3526 (3–8 év)	6	3 412	4 400
3527 (0–3 év)	2	3 265	3 800

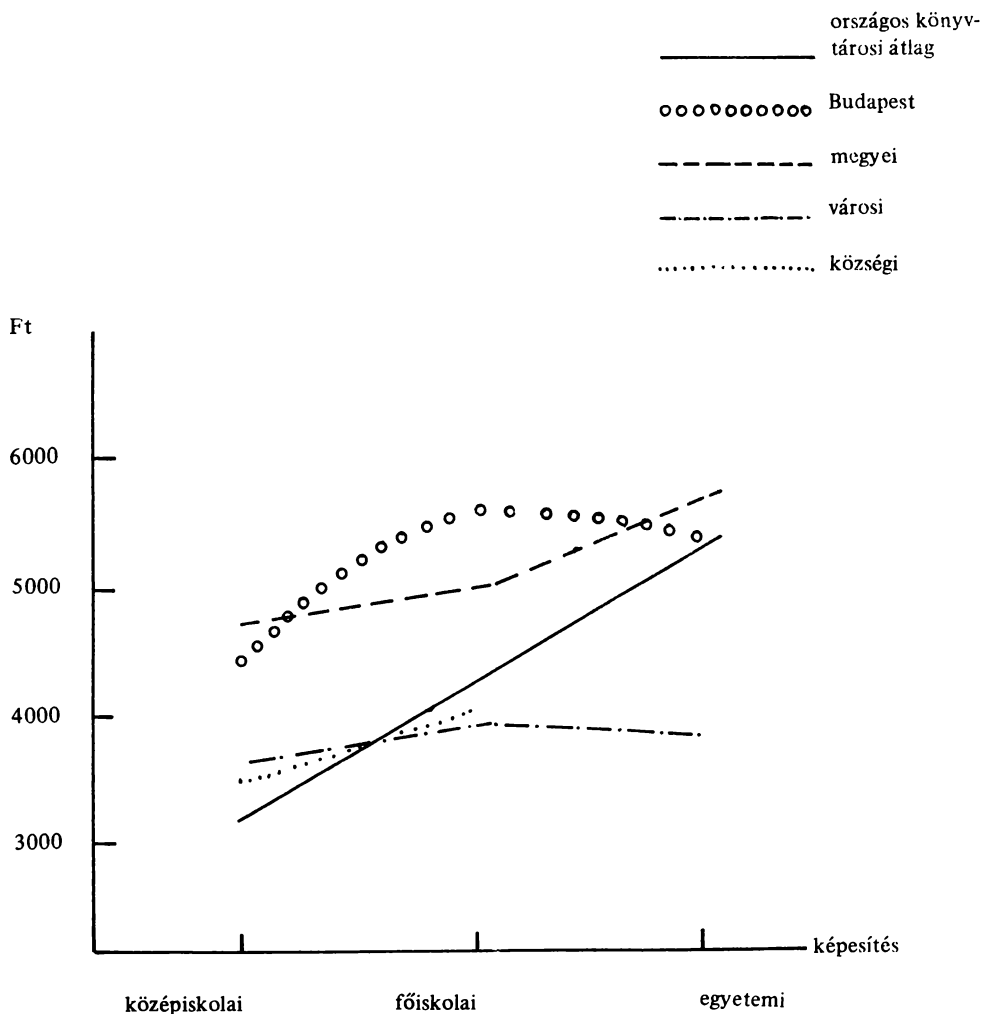
Az egyes kulcsszámok középarányos bérétől való tekintélyes lemaradáson túl belső feszültség is terheli a bérhelyzetet: a fővárosban és a megyeszékhelyen élők, illetve a városokban és a községekben lakók fizetése között a különbszet igen jelentékeny, esetenként 500–1500 Ft.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1983 végén és 1984 elején felmérte a magyar könyvtárosok bérhelyzetét.²⁹ A jelentés egyik táblázatával, amely az átlagkeresetek iskolai végzettség szerinti alakulását mutatja be, mi is egybevetettük a gyermekkönyvtárvezetők fizetését. A hasonlítás az előbbi következtetésünket csak megerősítette: a városi könyvtárakban és a „B” típusú községekben dolgozók az átlagnál sokkal kevesebbet keresnek.

1. sz. ábra

2. sz. ábra

A gyermekkönyvtárvezető besorolása nem választható el attól, hogy az olvasótábor jelentős részét kiszolgáló egység *a könyvtári szervezeten belül hogyan helyezkedik el*, milyen súlyt és szerepet kap. Hol a helye az intézmény egészén belül?

Ha igaz, hogy a könyvtári szervezeti modell igazodik azokhoz a célokhoz, amelyeket az intézmény maga elé tűz, akkor – a gyerekrészlegek helyzetéből megítélve – ebben a célrendszerben helyenként, vagy pontosabban: sok helyütt a gyerekek olvasóvá nevelése

háttérbe szorul. Az őket ellátó szolgálat a legtöbb helyen az intézményi egységek rangsorában a felnőttek szolgálatánál alacsonyabb helyre szorul, és az olvasószolgálat alárendelt részeként funkcionál.

A szervezeti megoldások hihetetlen „ötletgazdagságról” vallanak. A legtarkább a „B” típus: találkozunk itt önálló szervezeti egységgel, az igazgatóhoz tartozó csoporttal vagy osztállyal, a szervezési és módszertani csoporthoz beosztott részleggel, többszemélyes, de vezető nélküli egységgel, több funkciójú gyermekkönyvtárral, amelyek munkatársai bekapcsolódnak az általános művelődési központ művelődési csoportjaiba is stb.

A gyermekkönyvtárak szervezeti helyét, funkcióit a mindenkori könyvtárigazgató határozza meg, mert erről mind a mai napig még nem intézkedett jogszabály. Úgy tűnik, sok könyvtárunk azt az egyszerű elvet követi gyerekrészlege szervezeti helyének kijelölésekor, ha a gyerekek az életkori lépcső alján vannak, a gyerekrészlegeknek is az intézményi hierarchia alján a helyük!

A gyerekrészlegek többsége úgy él most könyvtárainkban, mint a művelődési központban a vele szervezetileg integrált könyvtár: baráti, megértő kapcsolatban a legfelső szinttel, élvezik a vezetés mindenkori segítőkészségét, de önállóságuk korlátozott.

Nem hiúság és nem rangkórság sürgeti a gyermekkönyvtárak „felelősségát”, pontosabban: helyükre állítását, hanem a felelősségteljes, a jövődől olvasót nevelő funkciójuk. A gyermekkönyvtári munka sajátos tevékenység, önálló tervezési, szervezési, döntési tevékenységet és operatív irányítást kíván meg, vezetőjének elvileg önállóan kell dolgoznia, meghatároznia a gyerekeket érintő munka alapelveit, irányait, tartalmát és módszereit.

A gyermekszolgálat nevelő feladatával függ össze a vezető önálló kapcsolatrendszerének követelménye. Az iskolák igazgatóival, a tanácsi osztályvezetőkkel, a megyei, illetve a helyi mozgalmi vezetőkkel az iskolán kívüli nevelés területén szükségszerűen egyeztetnie, tárgyalnia kell. Ezeket a kapcsolatokat csak maga tervezheti, építheti, éltetheti, hasznosíthatja, mert a saját munkáját közvetlenül érintik. Ha az csak közvetve, a könyvtárvezetés áttételén keresztül valósulhat meg, határfoka korlátozott, eredményessége gyengébb a lehetségesnél.

A gyermekkönyvtári munka minden könyvtári tevékenységhez kapcsolódik, feladatrendszer nemcsak a saját, de az egész intézmény szerves funkciója. Zavartalan és maradéktalan megvalósításához viszont az kell, hogy az egység vezetőjének az egész könyvtári tevékenységre legyen és lehessen áttekintése. Ha az igazgatóhoz közvetlenül csatlakozó szinten áll a gyerekkönyvtár vezetője, nagyobb a lehetőség arra, hogy saját elképzeléseit megvalósíthassa. Ennek az is feltétele, hogy részt vegyen az egész intézményt érintő döntéssorozatokban is.

A személyi és szervezeti kérdések szoros függvénye a *módszertani irányítás*. Bár több, a bevezetőben említett dokumentum is megfogalmazza, hogy a megyei könyvtár gyerekrészlege váljék a módszertani tevékenység bázisává, ez alig néhány helyen valósult meg. De hogyan is lehetne a területnek módszertani irányítója, ha ehhez kellő (személyzeti, tervezési) önállósággal nem rendelkezik?

Amikor a szervezeti – és személyi – kérdésekre fordul a szó, gyakran éri az a vád a gyerekkönyvtárosokat, hogy csak az elkülönülés vágya és az előbbrejutás hiúsága él ben-

nük. Ennek a fordítottja az igaz. Miért lenne bűn az, ha azt szeretnék, munkájuk értékének megfelelően bánjanak velük, hogy határozottabban bekapcsolódhassanak könyvtárunk életének egészébe. (Lássunk tisztán: feltehetően nem minden gyerekkönyvtáros elég képzett és alkalmas a fenti értelemben vett gyerekkönyvtár-vezetői munkakör betöltésére. Ez az igénytelen kiválasztás következménye, amin mielőbb változtatni kell.)

* * *

Írásunkban szerettük volna a pályatársaknak a maga valóságában bemutatni a gyerekkönyvtárak fejlődését, működésük nehéz és változtatást kívánó tárgyi, személyi körülményeit. Tettük mindezt azért, hogy – a valóságra rádöbbenve – könyvtárosok, vezetők és fenntartók végre változtassanak is rajta. Legalább a saját dokumentumainkban megfogalmazottaknak szerezzünk érvényt.

Nem a gyerekkönyvtárosokért, a nagyobb megbecsülésükért, nem a hátrányos helyzetű gyerekkönyvtárakért és elismertetésükért szoltunk – hanem a gyerekekért. A jövődő olvasó-művelődő nemzedékért.

IRODALOM

1. RÁCZ Aranka: Gyerekkönyvtáraink helyzete. = Magyar Könyvszemle, 75. évf. 1959. 1.sz. 1–15. p.
2. RÁCZ Aranka: A gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátásának alakulása a távlati fejlesztési programok tükrében. = Könyvtári Figyelő, 20.évf. 1974. 4.sz. 340–345. p.
3. A IV. országos könyvtárügyi konferencia. Dokumentumgyűjtemény. Bp. 1982. Múzsák. 227 p.
4. ld.3. tétel 40.p.
5. ld.3. tétel 40.p.
6. Idézi: BIKÁCSI Jolán: Gyermek-könyvtárak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében. Bp. 1982. FSZEK,228. p.
7. RÁCZ Aranka – KEPES Ágnes – TÓTH Béla: Gyermek- és ifjúsági könyvtárak. Bp. 1955. Művelt Nép, 104 p.
8. Olvasó gyermekeink. Tanulmányok és cikkek az irodalmi nevelés köréből. Bp. 1957. Tankönyvk. 302 p.
9. ld. 1. tétel,
10. RÁCZ Aranka: A gyerekkönyvtárak szervezése és fejlesztése. Bp. 1961. OSZK–KMK. 9 p.

11. SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. 2. átd. bőv. kiad. Bp. Gondolat, 1965. 616–624. p.
12. SALLAI István – VARGHA Balázs: A szabadpolcos közművelődési könyvtár. Bp. 1963. Közread az. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 111. p.
13. A művelődési miniszter 146/1964. (M.K.16.) MM számú utasítása a megyei, megyei jogú városi könyvtári hálózatról.
14. RÁCZ Aranka: A gyermekkönyvtárosok hivatása és képzésük problémái, Kézirat. Bp. 1968. 81 p.
15. Módszertani munka a gyermekkönyvtárakban. MM közművelődési főosztály körlevele. 72/473/67 ikt. sz.
16. Az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a 18 éven aluli ifjúság olvasási igényeinek és könyvtári ellátásának kérdésében. (1970. június 9.) = A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1967–1970. Bp. 1974. Kossuth, 626–637. p.
17. Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására. Megjelent a Művelődésügyi Közlöny 1971. évi 24. számában.
18. Országos népművelési konferencia 1970. Előkészítő tanulmányok [Közread. az] Országos Népművelési Tanács. Bp. 1970. NPI. 1. köt. 208 p.
19. Id. 14. tétel.
20. Szakmai irányelvek a tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez. Megjelen a Művelődésügyi Közlöny 1972. évi 11. számában.
21. Id. 3. tétel 40. p.
22. Id. 3. tétel 228. p.
23. A művelődési miniszter 211/1984. MM számú útmutatója a lakóhelyi közművelődési könyvtári ellátás távlati fejlesztéséhez. Megjelent a Művelődési Közlöny 1984. évi 23. számában.
24. Statisztikai Tájékoztató. 1967. Népművelés. Közművelődési könyvtárak. Bp. 1968.; Statisztikai Tájékoztató 1973.; Közművelődési könyvtárak. Bp. 1974.; Statisztikai Tájékoztató. Közművelődési könyvtárak. 1983. Bp.
25. Id. 1. tétel
Id. 18. tétel 237. p.
26. GROES, Eske: Børnene bliver de sikreste tabere for en bogafgift. = Bogens Verden 62. årg 1980. 6.no. 281–285. p.
27. GÖHLER, Helmut: Leistungsfähige Bestandszentren in den Kreisstädten. = Bibliothekar. 34. Jg. 1980. 7.no. 291–295. p.
28. SALLAI István: A gyermekkönyvtár építése, berendezése. = A gyermekkönyvtári munka. Bp. 1979. NPI. 145–146. p.
29. VIDRA SZABÓ Ferenc: Mennyit keresnek a könyvtárosok? = Könyvtáros, 34.évf. 1984. 10.sz. 572–577. p.

A TUDOMÁNYOS KUTATÁS SZERKEZETÉNEK FELDERÍTÉSE: AZ EGYÜTTIDÉZÉSI KLASZTERTECHNIKA

BUJDOSÓ ERNŐ

A tudomány fejlődési gócai

A természettudományi alapkutatás területén dolgozó kutatók talán kivétel nélkül feltették már saját vagy mások munkájával kapcsolatban azt a kérdést, hogy mennyire „modern”, azaz mennyire van a kutatás „frontjában” az a terület, amit művelnek? A kérdésre legtöbbször nagyon nehéz volt válaszolni. A feleletet a tudomány működési mechanizmusának és a tudományos kutatás szerkezetének ismerete mindenképpen megkönnyíthetné. Nem véletlen tehát, hogy a tudománymetria egyik feladatának éppen a „tudományos gépezet” működésének felderítését tekinti!¹⁻⁷

A kialakított működési modellekben a tudományos eredményt annak írott dokumentumai a *közlemények*, a közöttük lévő kapcsolatokat pedig a *hivatkozások* reprezentálják. Ezek a kapcsolatok képezik azokat a szálakat, amelyek hálóként átszövik a publikációk halmazát és kialakítják e halmazok szerkezetét.

A hivatkozások statisztikai vizsgálata azt mutatta, hogy általában, a megjelent publikációknak csupán egy tört részét (kb. 25%-át) idézik tízszer, vagy ennél többször. A tudomány „frontjában” lévő publikációkat tehát elsősorban ezek között az aránylag csekély számú, sokszor idézett és a hivatkozási-idézeti kapcsolattal szorosan egymáshoz kapcsolt közlemények között kell keresni.¹ Ez az alapja lényegében az együttlidézési klasztertechnikának (co-citation clustering), amelyet *Maršakova*⁸ a Szovjetunióban és *Small*⁹ az Egyesült Államokban egymástól függetlenül dolgozott ki a tudományos fejlődés gócait képező publikációk és a közöttük lévő kapcsolatrendszer felderítésére. A tudomány szerkezete ugyanis a szűk tématerületeken elért eredmények mozaikjaiból áll össze. Manapság már aligha mondhatja el valaki magáról, hogy ezekből a mozaikokból képes a tudomány egységes képét átlátni.¹⁰⁻¹³ Szükség van tehát egy olyan számítógépes, automatikusan alkalmazható objektív technikára, amely a lényeges és alapvető összefüggések feltárásával, mint egy röntgenkép, megmutatja a tudomány vázát.

A módszert számos tudományterületen alkalmazták. A kapott eredményeket összevetették a „peererek”, a szakmabeli egyenrangúak véleményével.¹⁴ Megállapították, hogy az együttlidézési módszer valóban alkalmas az egyes szakterületeken folyó természettudományos alapkutatási tevékenység fejlődési gócainak meghatározására, és ezek időbeli változásának nyomonkövetésére.¹⁵

A kutatás fejlődési gócainak meghatározása, a legintenzívebben művelt kutatási tématerületek keresése és a közöttük levő kapcsolatok vizsgálata a tudománymetriával és a szakterületi kutatással foglalkozó szakemberek kezében egyaránt hasznos eszköz a téma-választást és az értékelést illetően.

A hivatkozási-idézeti kapcsolat és az együttidézés

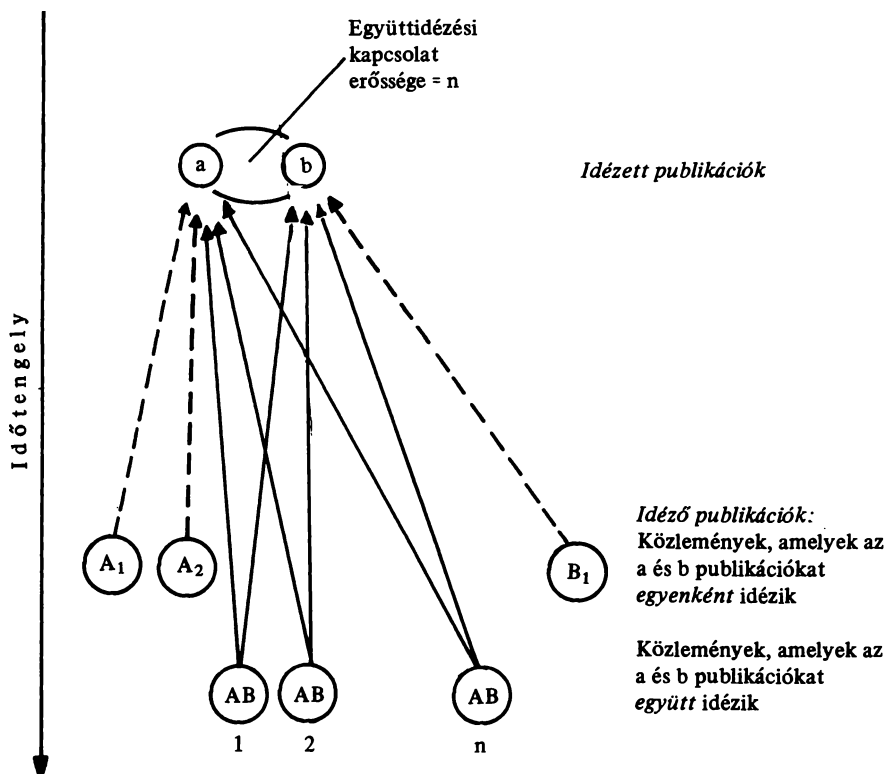
A tudományos kutatás anyagi és szellemi erőforrásokból, valamint szakirodalmi információból táplálkozik. A kutatás eredményeképpen új, fejlettebb ismeret születik. A létrehozott új információ általában írott formát ölt, amelynek hivatkozásjegyzékében a szerző feltünteti mindazokat a forrásokat, amelyekre mint tudományos ismeretekre támaszkodik, munkája előzményének tekint, adatait vagy módszereit alkalmazza, vagy felhasználja abban az intellektuális folyamatban, amellyel eredményeit értelmezi és elhelyezi az eddigi ismeretek körében.

Ez a hivatkozási-idézeti kapcsolat láthatatlan szálakkal szövi át a tudományos publikációs tevékenységet. Összeköti azokat a publikációkat, amelyek egymással tárgyi kapcsolatban vannak.

A kutatási tevékenység élvonalát általában a magas idézettségű, egymással szoros idézettségi és eszmei kapcsolatban lévő közleményekben található tudományos eredmények képezik. Kérdés csupán az, hogy milyen módon válogathatók ki a publikációk halmazából azok, amelyek szoros összefüggésben vannak egymással. Megfigyelték, hogy egyes közlemények hivatkozásjegyzékében bizonyos publikációk gyakran ugyanazokkal párosítva fordulnak elő. Tekintsük tehát az illető két közlemény közötti kapcsolat szorosságára jellemzőnek az együttes előfordulási gyakoriságukat a vizsgált halmaz publikációinak irodalomjegyzékében. Az együttidézési technika erre a hipotézisre építve és ezt a tulajdonságot kihasználva igyekszik a publikációkat és a publikációk által képviselt témát, illetve szakterületet mechanikusan, számítógéppel végezhető eljárással meghatározni.

Az együttidézés tehát azt jelenti, hogy két vagy több publikáció egy későbbi publikáció irodalomjegyzékében egyszerre fordul elő, azaz azokat együtt idézik. Az idézett két, illetve több publikáció közötti kapcsolat szorosságát, a közöttük lévő „hasonlóságot” jellemezheti egy adott időtartam alatt megjelenő, az illető publikációkat együtt idéző közlemények darabszáma, amelyet együttidézési számnak nevezhetünk. Kettős együttidézésről beszélünk, amennyiben két, hármas együttidézésről, amennyiben három publikáció egyszerre történő idézését vizsgáljuk a későbbi publikációkban.^{1 6} A hasonlóság felderítéséhez azonban elegendő a kettős együttidézettséget, azaz a páronként idézett publikációkat vizsgálni (ld. 1. sz. ábra). Az együttidézési szám egytől akár több százig is változhat, mintegy folytonos és kellő finomságú mércéjét képezve az idézett közleményekben foglalt elvek, módszerek, eredmények stb. hasonlóságának. Ahhoz, hogy két publikáció együttidézési száma magas legyen, általában külön-külön is magas idézettséggel kell, hogy rendelkezzenek. Megjegyezzük, hogy az együttidézésen kívül a publikációk között egyéb kapcsolat is elképzelhető. Ilyen például az ún. bibliográfiai kapcsolat (bibliographic coupling).^{1 7} Két publikáció akkor kerül bibliográfiai kapcsolatba, ha egy közös harmadikra hivatkoznak. Ez nem más, mintha az 1. sz. ábrán az idézett és idéző publikációk helyét felcserélnénk és az időtengelyt is megfordítanánk.

Az együttidézés a bibliográfiai kapcsolattal szemben azzal az előnnyel rendelkezik, képes az időbeli változás követésére, attól függően, hogy mire hivatkoznak a legfrissebb publikációk. Ez hozzásegíthet bennünket ahhoz, hogy az illető szakterület fejlődését nyomon követhessük.

1. sz. ábra
Publikációk együttidezésének szemléltetése

Az együttidzési klaszterek képzésének számítógépes technikája

A klaszteranalízis alkalmazására egyre több példát találunk a szakirodalomban.¹⁸⁻¹⁹ Célja azonban gyakorlatilag minden esetben azonos: komplex halmazban rejlő szerkezet felderítése az egyedek hasonlóságának felismerése révén. A hasonlóságot esetünkben az együttidzési kapcsolat erőssége, azaz az együttidzések száma jelzi.

Anélkül, hogy részleteiben ismertetnénk az együttidzési klaszteranalízis számítógépes technikáját, az alábbiakban vázlatosan ismertetjük az együttidzési klaszterezés főbb lépéseit.

Az együttidzési klasztertechnika az idézeteket is tartalmazó *Science Citation Index* adatbázis mágnesszalagjainak feldolgozásával történik. Első lépés a magas idézettségű cikkek kiválogatása. Ehhez valamely *idézettségi küszöbérték* [K] megadása szükséges. Az idézettség és az egy évi publikációk számának összefüggését az 1. sz. táblázat mutatja. Ha ez az idézettségi küszöbérték pl. $K = 17$, a publikációk száma máris az összes közlemény kb.

0,5%-ára redukálódott, ugyanis a teljes publikációs halmazból összesen csak ennyit idéznek 17-szer, vagy ennél többször. Ez például egy éves *SCI* anyagban 14 700 közleményt jelent. A belőlük képezhető párok száma $0,5n(n-1)$, amely a fenti értékre vonatkoztatva $1,1 \times 10^8$, még mindig meglehetősen nagy érték.

A továbbiakban meg kell szabnunk az *együttidézés szintjét*, amely egyrészt kifejezhető egyszerűen az adott időtartam alatt az *együttidézések számával* (n_{ab}) vagy százalékosan az *együttidézés erősségével* (E):

$$E = \frac{n_{ab}}{n_a + n_b - n_{ab}} \cdot 100\%$$

ahol n_{ab} = a és b közlemény együttidézési száma,

n_a és n_b = az a és b közlemény külön-külön kapott idézeteinek száma a vizsgált időtartam alatt.

Legyen pl. az a publikáció évi idézettsége $n_a = 50$, a b publikációé $n_b = 20$, az együttidézések száma $n_{ab} = 10$, akkor az együttidézés erőssége $E = 17\%$.

1. sz. táblázat

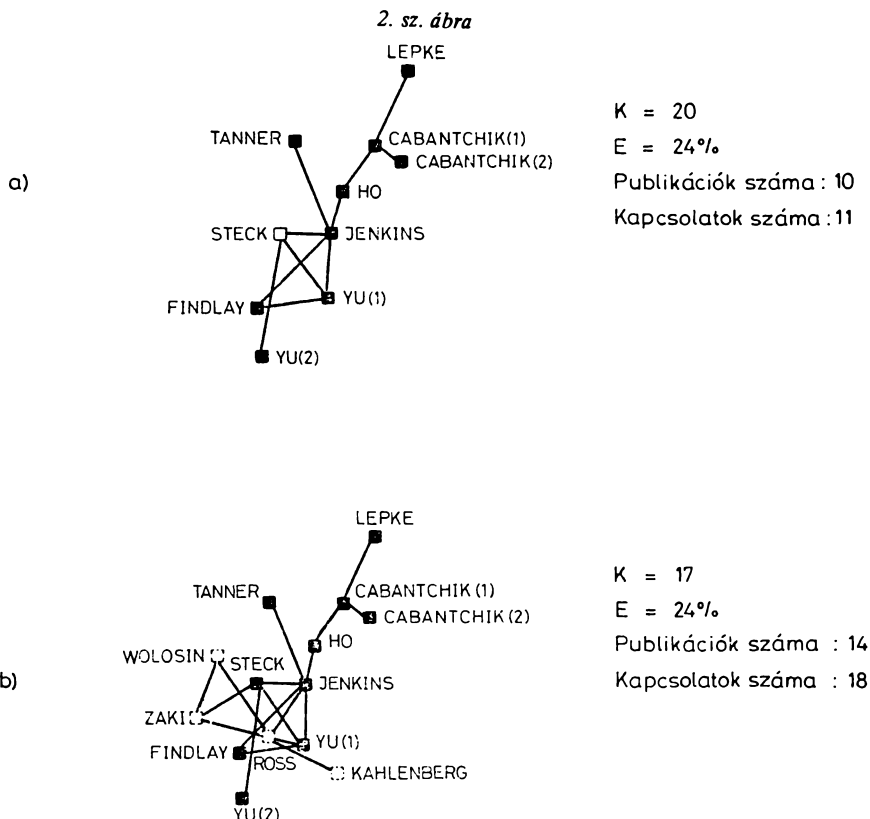
*Az idézettségi értékek és a közlemények száma közötti összefüggés
(az 1978 évi Science Citation Index alapján¹⁸)*

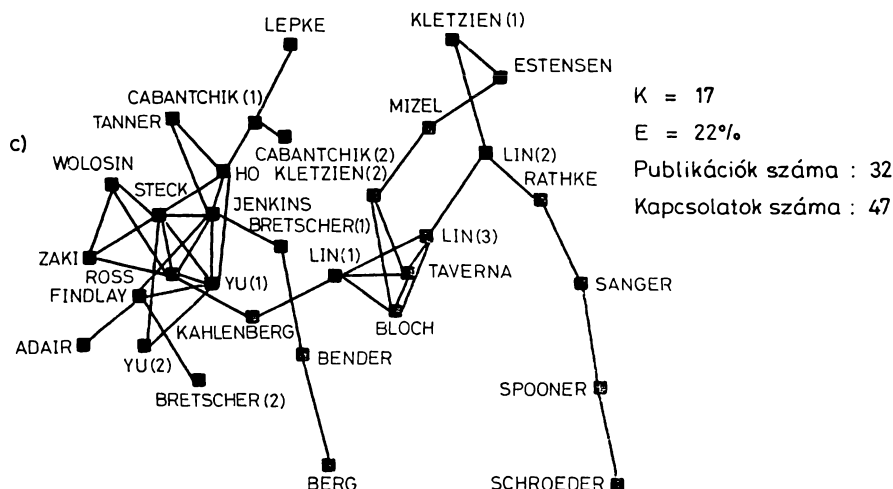
Idézettség	Publikációk	
	száma	%
1	2 675 936	70
2–4	876 993	23
5–9	199 210	5
10–16	49 741	1
17–25	14 694	0,5
26–50	7 163	0,3
51–100	1 415	0,1
101-fölött	353	0,1

Ha $E = 0\%$, akkor egyetlen klasztert kapunk, amelyet az összes páronként idézett publikációk halmaza képez, míg az ellenkező esetben, ha $E = 100\%$, az együttidézett publikációk egyenként önálló klasztert képeznek. Az együttidézés erősségének optimális értékét előre nem lehet meghatározni. Az idézettségi küszöbérték tekintetbe vételével olyan klaszter kialakítására kell törekedni, amely az összefüggéseket a legszembetűnőbben mu-

tatja.^{20, 21} A küszöbérték és a szint csökkentésével ugyanis elérkezünk egy olyan pont-hoz, ahol a klaszterben szereplő publikációk és a kapcsolatok száma hirtelen megnő és ezáltal a klaszter áttekinthetetlenné válik. A számítógép a végleges klasztert több lépésben alakítja ki. Az idézettségi küszöbérték és az együttlédzés erősségének hatását a klaszter-re a 2. sz. ábrán mutatjuk be. A klaszterben szereplő publikációk között a kapcsolat – azaz az együttlédzési szám – különböző. Ezt jelölheti például a publikációkat összekötő vonalak száma is. Sokkal szemléletesebb kép nyerhető azonban az ún. számítógépes többdimenziós skálázás (multidimensional scaling)^{13, 16} eljárás alkalmazásával. Itt körök ábrázolják a publikációkat, és ezek területe arányos a kapott idézetek számával. A páronkénti együttlédzési szám arányos ezek közös, átfedési területével. A körök középpontja közötti távolság kiszámítható, és ez a publikációk síkbeli elrendezéséhez az ún. klaszter-térképekhez vezet. E térképeken a kapcsolatok egymást átfedő körökkel vagy szintvonalakkal ábrázolhatók¹⁶ (ld. 3.sz. ábra), vagy egyszerűen egymástól megfelelő távolságban elhelyezett pontokkal. Igen szemléletes képet nyújt a háromdimenziós ábrázolás (ld. 4. sz. ábra).²²

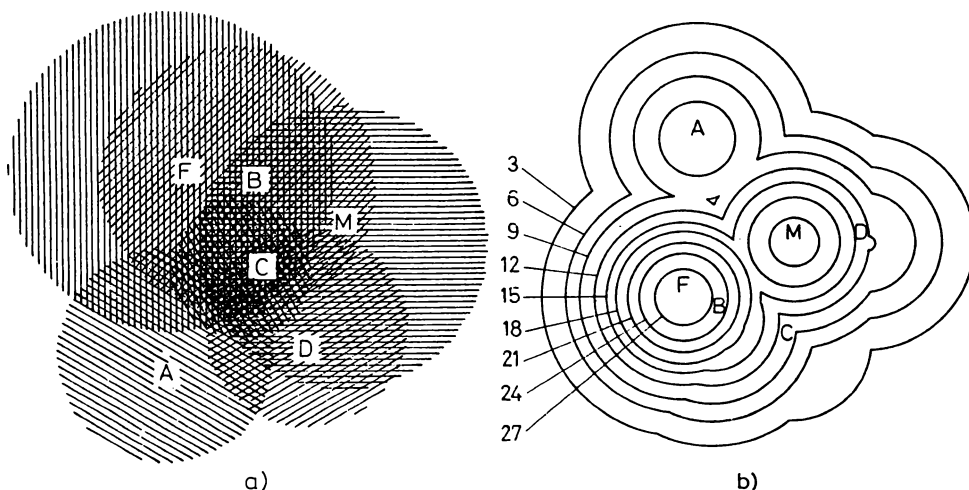
Az együttlédzési klaszteranalízis alkalmazására további számos példát találunk a biológiában^{23, 24} és a tudományos kutatás legkülönbözőbb területén.²⁵⁻²⁸

Az idézettségi küszöbérték (K) és az együttidézési erősség (E) változtatásának hatása a vörösvérsejtek membránszerkezetével foglalkozó együttidézési klaszterre: (a) a számítógép által több lépésben kialakított, véglegesnek tekintett klaszter; (b) az idézettségi küszöbérték (K) csökkentésének hatása: új közlemények lépnek be, amelyeket az üres kockák jeleznek; (c) az idézettségi küszöbérték (K) és az együttidézési erősség (E) együttes csökkentésének hatása a közlemények számának ugrásszerű növekedésében jelentkezik. Megjegyzés: A klaszterekben a publikációk első szerzői vannak feltüntetve. A zárójelben lévő számok a publikációk megkülönböztetésére szolgálnak.

3. sz. ábra

A részecskefizika kutatás egyik területének az erős kölcsönhatásoknak a klaszterterképe¹⁴ (1972). Az *a* és *b* ábrák 6 publikáció kapcsolatát tüntetik fel két változatban. Az *a* ábra esetén a satírozott kör átmérője arányos a kapott idézetek számával, a középpontok közötti távolság az együttidézési szám (az átfedő területek) alapján lettek számítva. A *b* ábra ugyanezt szintvonalakkal tünteti fel egy publi-

kációt olyan Gauss-görbe alakú forgástestnek tekintve, amelynek szórása egységnyi és az alatta lévő térfogat arányos a kapott idézetek számával. Az együttidézési számok a közös térfogatokkal arányosak. A szintvonalak mellé írt számok az egységnyi területre eső idéző publikációk számát jelzik. A publikációk jegyzékét a 2. sz. táblázat mutatja.

2. sz. táblázat

A 3. sz. ábrán bemutatott klaszterterképekben lévő dokumentumok kódja és idézési gyakorisága

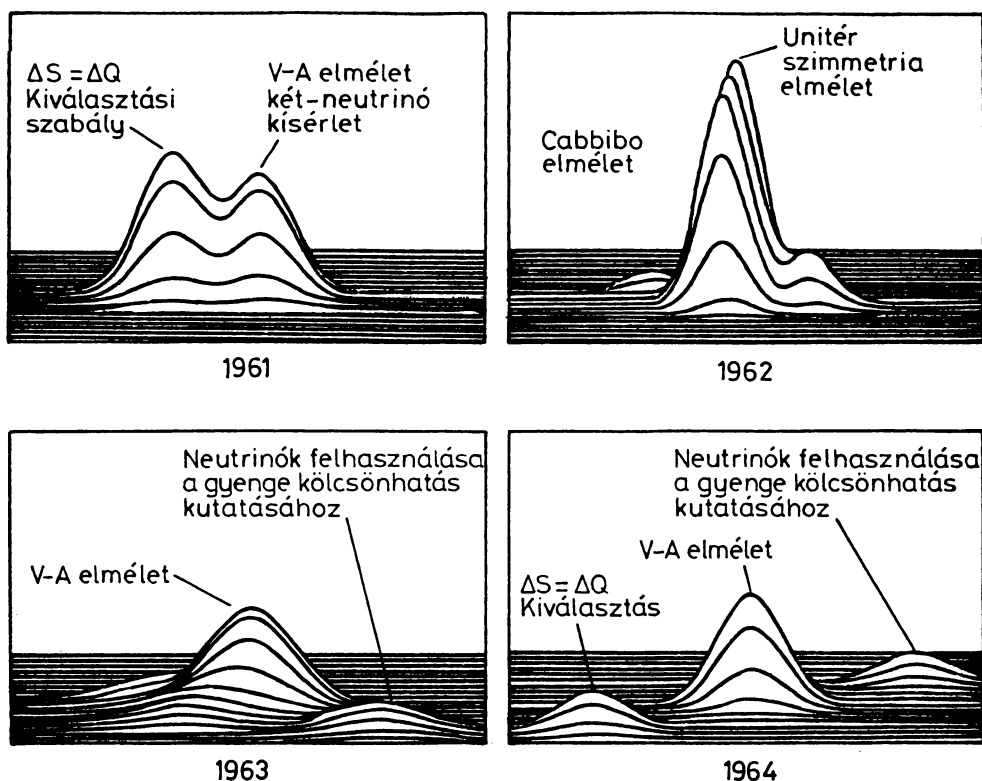
Dokumentum	Kód	Idézési gyakoriság
D. AMATI, A. STANGHELLINI and S. FUBINI: Theory of high-energy scattering and multiple production. <i>Nouvo Cim.</i> 1962.26 (5), 896–954.	A	88
J. BENECKE, T.T. CHOU, C.N. YANG and E. YEN: Hypothesis of limiting fragmentation in high-energy collisions. <i>Phys. Rev.</i> 1969. 188 (5), 2159–2169.	B	127
L. CANESCHI and A. PIGNOTTI: Multi-regge baryon exchange and central interaction: <i>Phys. Rev. Lett.</i> 1969, 22 (22), 1219–1223.	C	39
C.E. DeTAR, C.E. JONES, F.E. LOW, J.H. WEIS, J.E. YOUNG and C.I. TAN: Helicity poles, triple regge behavior and single particle spectra in high-energy collisions: <i>Phys. Rev. Lett.</i> 1971, 26 (11), 675–676.	D	76
R.P. FEYNMAN: Very high-energy collisions of hadrons: <i>Phys. Rev. Lett.</i> 1969, 23 (24), 1415–1417.		
A.H. MUELLER: 0(21) analysis of single particle spectra at high-energy: <i>Phys. Rev. D.</i> 1970, 2 (12), 2963–2968.	M	142

A legintenzívebben művelt tématerületek jegyzéke

A mindent elborító információáradat kezelésében egyre keresik azokat a még járatlan, új utakat, amelyek előrendezett és szűrt információkhoz vezetnek. Az emberi agy rendszerező képességét a számítógéppel végezhető speciális eljárásokkal egyesítve, a *szakértői rendszerszemlélethez* (expert system) jutunk. Ilyen módon például nagymennyiségű adatok, adatbázisok rendszerezésével a felhasználó céljának megfelelően átalakított, áttekinthetőbb információ birtokába juthatunk. Ezáltal olyan kapcsolatok is feltárulnak, amelyek ezen új eljárások alkalmazása nélkül rejtve maradnának.

A szakértői rendszerező munka és az együttidézési klasztertechnika előnyeit egyesíti az Institute for Scientific Information (ISI), Philadelphia, az „*Index to Scientific*

Reviews” (a tudományos összefoglaló munkák) és a „*Research Front Specialty Index*” (a legintenzívebben művelt kutatási tématerületek) index kiadványaiban.²⁹

4. sz. ábra

A részecskefizika kutatás egyik területének a gyenge kölcsönhatások klasztereinek időszora 1961–1964 között.²⁰ Az egyes publikációk helyett itt a keletkező, fejlődő és összeolvadó elméletek vannak feltüntetve. A csúcsok magassága arányos a publikációk által kapott idézetekkel. A csúcsok között lévő távolságot az együttlidézési adatok szabják meg azáltal, hogy az együttlidézések számának arányosnak kell lenniük a felületek által kimetszett közös térfogatokkal.

A tudományos szakirodalomban egy tématerület egyedi eredményeit az összefoglaló vagy összefoglaló jellegű (review) cikkek rendszerezik és összegezik. Nem egy összefoglaló cikket mérföldkőként tartanak számon. Figyelemreméltó továbbá az is, hogy az összefoglaló cikket közlő folyóiratok (review journals) átlagos idézettsége (impact faktora) általában meghaladja a szakterületükön csupán kutatási cikkeket közlő folyóiratokét.

A feldolgozás során a természettudományok válogatott szakirodalmából, a *Science Citation Index* évente kb. 570 000 db forrástételéből a gépi eljárással és információs szakemberek bevonásával kb. 30 000 összefoglaló, vagy összefoglaló jellegű cikket szűrnék ki. Ugyanakkor a teljes 570 000 cikket tartalmazó éves halmazt együttlidézési klaszteranalí-

zisnek vetik alá. Vizsgálják a cikkek idézettségét (a kapott idézetek számát) és a cikkek közötti kapcsolat szorosságát (az együttidézések számát). A sokszor idézett, illetve együtt idézett cikkek halmazokba, klaszterekbe különíthetők. A természettudományos kutatás teljes szakirodalmát ezzel a rendszerezési technikával feldolgozva, a nyert klaszterek a „legforróbb pontoknak”, a természettudományos kutatás legintenzívebben művelt kutatási tématerületeinek tekinthetők. Ezek nevei automatikusan a klaszterben levő cikkek címszávaiból állnak össze. Az eljárást évről-évre megismételve feltárulnak előttünk a tématerületen bekövetkező változások is.

Az *Index to Scientific Review** félévente kiadott kötetei nemcsak az összefoglaló és összefoglaló jellegű publikációk idézeti index rendszere, hanem tartalmazza a legintenzívebben művelt kutatási tématerületek névjegyzékét, megadja az illető tárgyévben a témával kapcsolatosan írt összefoglaló művek bibliográfiáját, továbbá kapcsolatuk erősségét az illető tématerülethez, vagyis a tématerület klaszteréből, azaz az alapbibliográfiájából idézett közlemények számát.

A tudományos kutatás térképei

A legintenzívebben művelt tématerületek együttidézési klaszteranalízissel kiválogatott alapbibliográfiát képező cikkeit a többdimenziós skálázás alkalmazásával a síkban elhelyezve egy térképhez jutunk, ahol a közlemények távolsága jelzi (együttidézési) kapcsolatuk erősségét. A térkép középső részén, az origóban és környékére tehát a sokoldalúan kapcsolt, alapvető fontosságú cikkek kerülnek. Ez azt is jelenti, hogy amennyiben a tématerület irodalmát tanulmányozni kívánjuk, célszerű az itt elhelyezkedő cikkekkel kezdeni az irodalmazást (*ld. 5. sz. ábra*). A térképeket tárgykör szerint összegyűjtve atlaszokba rendezik.^{30,31} Az atlasz tartalmazza a kutatási front megnevezését, rövid leírását, az alapvető közlemények klaszterterképét, bibliográfiai adatait, tárgyévben kapott idézeteik számát, továbbá az alapbibliográfia cikkeiből a legtöbb közleményt idéző kulcs-cikkek listáját, a cikkben idézett alapcikkek számát. Utóbbit egyben a tárgyi kapcsolat erősségeként is tekinthetjük.

Megjegyezzük, hogy az ISI/BIOMED SEARCH rendszer lehetővé teszi a biológiai és orvosbiológiai kutatási frontokon alapuló online keresését az 1980 évtől, összesen 1440 folyóiratban.³²

Tudományterületek kialakulásának és fejlődésének vizsgálatára az együttidézési klaszterterképekhez hasonlóan a dokumentumok tartalmát jelző szóláncolatok közös szavainak előfordulási gyakorisága alapján készített térképek is alkalmasak és mint „társ-szó” (co-word) analízis vált ismertté.²³

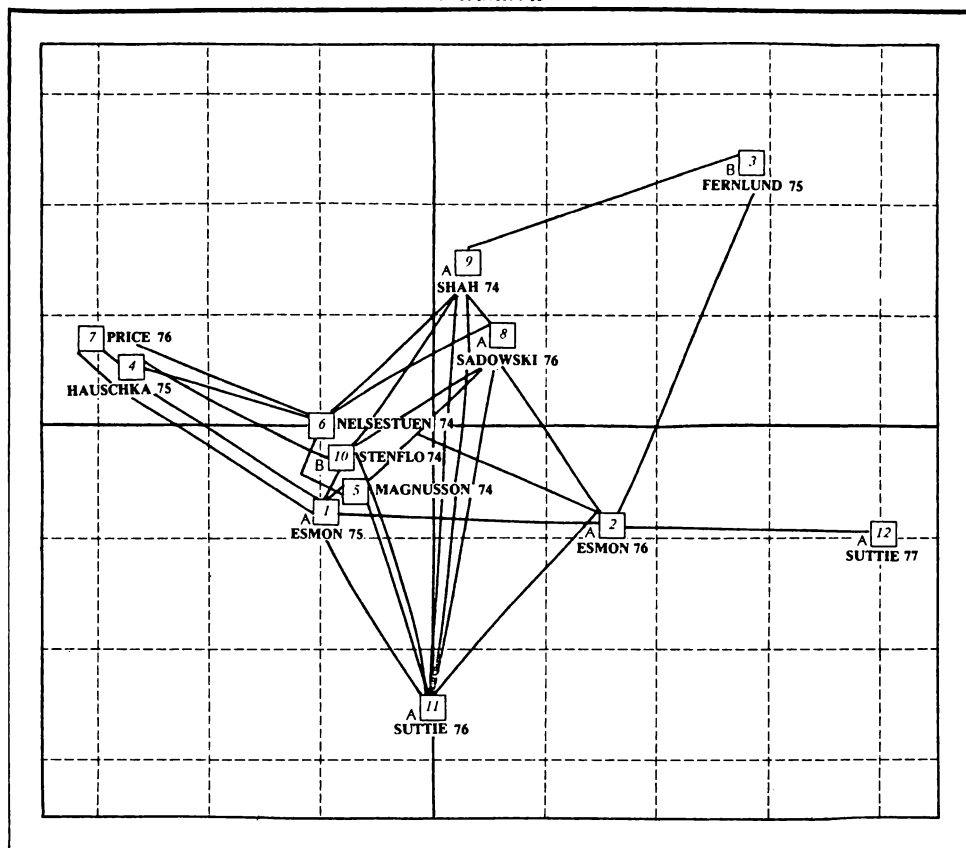
A tudománymetria szempontjából mind az együttidézési mind a társ-szó analízisek jelentősek, ugyanis a tudományterületek fejlődésének vizsgálatát célozzák, egyik a tudomány társadalmi intézményén, az idézési szokásokon, másik a kognitív kapcsolatain keresztül.

* Megtalálható az MTA Könyvtár Informatikai Olvasótermében, 1112 Budapest, Budaörsi út 45–48, XII. emelet.

5.sz. ábra
A K-vitamin kutatásának klaszterterképe²⁸

Specialty 2

VITAMIN-K

- 1 ESMON CT, SADOWSKI JA, SUTTIE JW
New carboxylation reaction—vitamin-K-dependent incorporation of HCO₃⁻ into prothrombin
J Biol Chem 250(12):4744-4738, 1975
- 2 ESMON CT, SUTTIE JW
Vitamin-K-dependent carboxylase—solubilization and properties
J Biol Chem 251(20):6238-6243, 1976
3. FERNLUND P, STENFLO J, ROEPTOR P, THOMSEN J
Vitamin-K and biosynthesis of prothrombin
J Biol Chem 250(15):6125-6133, 1975

- 4 HAUSCHKA PV, LIAN JB, GALLOP PM
Direct identification of calcium-binding amino-acid, gamma-carboxyglutamate, in mineralized tissue
PNAS US 72(10):3925-3929, 1975
- 5 MAGNUSSON S, SOTTRUPJ L, PETERSEN TE, MORRIS HR, DELL A
Primary structure of vitamin-K-dependent part of prothrombin
FEBS Letter 44(2):189-193, 1974

- 6 NELSESTUEN GL, ZYTKOVIC TC, HOWARD JB
Mode of action of vitamin-K—identification of gamma-carboxyglutamic acid as a component of prothrombin
J Biol Chem 249(19):6347-6350, 1974 N
- 7 PRICE PA, OTSUKA AS, POSER JW, KRISTAPO J, RAMAN N
Characterization of a gamma-carboxyglutamic acid-containing protein from bone
P NAS US 73(5):1447-1415, 1976
- 8 SADOWSKI JA, ESMON CT, SUTTIE JW
Vitamin-K-dependent carboxylase—requirements of rat-liver microsomal enzyme system
J Biol Chem 25(19):2770-2776, 1976
- 9 SHAH DV, SUTTIE JW
Vitamin-K-dependent, invitro production of prothrombin
Bioc Biop R 60(4):1397-1402, 1974
- 10 STENFLO J, FERNLUND P, EGAN W, ROEPSTOR P
Vitamin-K-dependent modifications of glutamic-acid residues in prothrombin
P NAS US 71(7):2730-2733, 1974
- 11 SUTTIE JW, HAGEMAN JM, LEHRMAN SR, RICH DH
Vitamin K-dependent carboxylase—development of a peptide substrate
J Biol Chem 251(18):5827-5830, 1976 N
- 12 SUTTIE JW, JACKSON CM
Prothrombin structure, activation, and biosynthesis
Physiol Rev 57(1):1-70, 1977 R

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1 DE SOLLA PRICE, D.: Networks of scientific papers. = *Science*, 149 (1965) 510.p.
2. MEADOWS, A.J.: The citation characteristics of astronomical research literature. = *J. Docum.* 23 (1967) 28.p.
3. MEADOWS, A.J. — O' CONNOR, J.G.: Bibliographical statistics as a guide to growth points in science. = *Science Studies* 1 (1971) 95.p.
4. SULLIVAN, D. — WHITE, D.H. — BARBONI, E.J.: The state of a science: Indicators in the specialty of weak interactions = *Soc. Stud. Sci.* 7 (1977) 167.p.
5. BURGER, M. — BUJDOSÓ, E.: Oscillating chemical reactions as an example of the development of a subfield of science: fejezet a FIELD, R.J. — BURGER, M. (Szerk.): *Oscillating and Traveling Waves in Chemical System*, Wiley, New York, 1985.
6. BUJDOSÓ, E. — LYON, W.S. — NOSZLOPI I.: Prompt nuclear analysis: Growth and trends. = *J. Radional. Chem.* 74 (1982) 197.p.
7. MARTIN, B.R. — IRVINE, J.: Az alapkutatósi tevékenység értékelése. BRAUN T. és BUJDOSÓ E. (Szerk.): *A tudományos kutatás minősége*. MTA Könyvtára, Budapest, 1985, 95.p.
8. MARŠAKOVA, I.V.: System of document connections based on references. = *Naučno-Tehnická Informácia*, Ser.2.No.6. (1973) 3.p.
9. SMALL, H.: Co-citation in the scientific literature: A new measure of the relationship between two documents. = *J. Am. Soc. Inform. Sci.* 24 (1973) 265.p.
10. GARFIELD, E.: ISI is studying the structure of science through co-citation analysis. = *Current Contents*, No.7. (1974) Feb.13) 5.p.
11. GARFIELD, E.: *Essays of an Information Scientist*. Vol.2. ISI Press, Philadelphia, 1977. 26.p.
12. SMALL, H. — GRIFFITH, B.C.: The structure of scientific literatures. I. Identifying and graphing specialties. = *Sci. Stud.* 4. (1974) 17.p.

- 13 GRIFFITH, B.C. – SMALL, H. – STONEHILL, J.A. – DEY, S.: The structure of scientific literatures. II. Toward a macro- and microstructure for science. = *Sci. Stud.* 4 (1974) 339.p.
- 14 SMALL, H.: A co-citation model of a scientific specialty: A longitudinal study of collagen research. = *Soc. Stud. Sci.* 7 (1977) 139.p.
- 15 SULLIVAN, D. – WHITE, D.H. – BARBONI, E.J.: Co-citation analyses of science: An evaluation. = *Soc. Stud. Sci.* 7 (1977) 223.p.
- 16 SMALL, H.: Multiple citation patterns in scientific literature: The circle and hill models. = *Inform. Stor. Retr.* 10 (1974) 393.p.
- 17 KESSLER, M.M.: Bibliography coupling between scientific papers. = *Documentation*, 14 (1963) 10.p.
- 18 HARTIGAN, J.A.: *Clustering Algorithm*. Wiley, New York, 1975.
- 19 ANDERBERG, M.R.: *Cluster Analysis for Application*. Academic Press, New York, 1973.
- 20 GARFIELD, E.: ABCs of cluster mapping. Part 1. Most active fields in the life sciences in 1978. = *Current Contents*, No.40. (Oct.6, 1980) 5.p.
- 21 GARFIELD, E.: ABCs of cluster mapping. Part 2. Most active fields in the physical sciences in 1978. = *Current Contents*, No. 41. (Oct. 13, 1980) 5.p.
- 22 WHITE, D.H. –SULLIVAN, D.: Social currents in weak interactions. = *Physics Today*, 32 (1979 April) No.4, 40.p.
- 23 GARFIELD, E.: Controversies over opiate receptor research. Typify problems facing awards committees. = *Current Contents*, No.20. (May 14, 1979) 5.p.
- 24 SMALL, H. – GREENLEE, E.: Citation context analysis of a co-citation cluster: Recombinant – DNA. = *Scientometrics*, 2 (1980) 277.p.
- 25 SMALL, H.: Co-citation context analysis and the structure of paradigms. = *J. Docum.* 36 (1980) 183.p.
- 26 MCCAIN, K.W.: The author co-citation structure of macroeconomics. = *Scientometrics* 5 (1983) 277.p.
- 27 NADEL, E.: Commitment and co-citation an indicator of incommensurability in patterns of formal communication. = *Social Stud. Sci.* 13 (1983) 255.p.
- 28 NOMA, E.: Co-citation analysis and the invisible college. = *J. Am. Soc. Inform. Sci.* 35 (1984) 29.p.
- 29 ISR, Index to Scientific Reviews. First and Second Semiannual. Research Specialty Index, Corporate Index, Source Index, Permuterm Subject Index. Institute for Scientific Information, Philadelphia, USA.
- 30 ISI Atlas of Science. Biochemistry and Molecular Biology 1978/80 Including Minireviews of 102 Research Front Specialties. Institute for Scientific Information, Philadelphia, USA.
- 31 ISI Atlas of Science. Biotechnology and Molecular Genetics 1981/82 covering 127 Research Front Specialties. Institute for Scientific Information, Philadelphia, USA.
- 32 GARFIELD, E.: ISI's on-line system makes searching so easy even a scientist can do it: Introducing METADEX Automatic indexing and ISI/BIOMED SEARCH. = *Current Contents*, No.4. (1981 Jan. 26.) 5.p.
- 33 RIP, A. – COURTIAT, J.P. Co-word maps of biotechnology: An example of cognitive scientometrics. = *Scientometrics*, 6 (1984. 381.p.

AZ ONLINE INFORMÁCIÓSZOLGÁLTATÁS HELYZETE A MEZŐGAZDASÁGBAN

DARÁNYI SÁNDOR

1979-ben az AGROINFORM kísérletképpen megindította első számítógépes szakirodalmi szolgáltatását. Az AGRIS adatbázis mágnesszalagjait szelektív gépi témafigyelésre (SDI) használva, a mezőgazdasági és élelmiszeripari tájékoztatás – más szakterületek példája nyomán – megtette az első lépést a megújulás felé.

Olyan volt az a pillanat, mint mikor a bányász csákánya ércel teli telérbe szalad: túl a legnehezebb, az első döntésen, minden elkövetkezendő fejleményt már az ésszerűség kényszere diktált, a fejlesztés irányától a lehetséges szolgáltatásformákig. E sorok írója azok közé a szerencsés kevesek közé tartozhatott, akik néhány – túlzás nélkül fordultatos – éven keresztül munkatársként, közelről figyelhették az eredeti elképzelés kibontakozását, az első kezdeményektől a megállapodottság időszakáig. Mivel a szolgáltatás üzemeltetésével megbízott AGIT Szolgálat (Agrárirodalmi Integrált Tájékoztatás) 1984-ben már ötödik születésnapját ünnepelte, nem lenne elhamarkodott a „gyermekévek” átfogó értékelése sem. Ez az írás azonban szerényebb célt tűzött ki maga elé: egy műszakilag és tartalmilag egyaránt korszerű tájékoztatási forma, az online információgyűjtés megjelenéséről és az AGIT kínálatába való beillesztéséről szeretne beszámolni. Ez a változás ugyanis – cseppben a tenger – tanulságaival az egész magyar könyvtárügyet érintő kérdésekbe torkollik.

A kezdet

Magát a tájékoztatási formát aligha kell részletesen bemutatnom. Röviden, a szakirodalmi információk gyűjtésének folyamatába az információrobbanást követő tájékoztatási válság új elemet iktatott: a primér irodalom mellett megnőtt a szekundér források iránti igény. A szűkebb-tágabb szakterületek információtermelésének feldolgozására szakosodott nemzeti és világcégek, szervezetek és testületek maguk is csak úgy vehették fel a versenyt a publikáció-lavinával, ha a bibliográfiák, referálólapok kiadását meggyorsítják. A számítástechnikával összeházasodott nyomdászat mellékterméke lett az a mágnesszalag, amely idővel a nyomtatott kiadvány vetélytársává nőtt fel. Mindez lényegében azért történt, mert a szalag többnyire hű tartalmi mása a kiadványnak, azzal ellentétben ezt azonban – képletesen szólva – százak olvashatják egyszerre. Az összes olvasót ez esetben a számítógép testesíti meg, a szolgáltatás lényege pedig az, hogy a bibliográfiai egységek ezrei közül minden felhasználó csak azt a néhány tucatnyit kapja meg, amely őt az irodalomból valóban érdekli. Esetleges tallóztatás helyett tehát a megfelelő, kiválogatott

anyag, néhány olvasó helyett minden érdeklődő tájékoztatása, – ezek olyan előnyei a szelektív témafigyelésnek, amelyek nyilvánvaló tökéletlenségei dacára a számítógépet nélkülözhetetlen eszközzé teszik egy új szemléletű felhasználó-nemzedék szolgálatában.

Az online vagy közvetlen üzemmód könyvtári használata mindenestül a rendszeresen közzétett mágnesszalagokban, illetve a rájuk telepített szolgáltatásokban gyökerezik. A szalagokat ugyanis nemcsak a könyvtárak veszik meg, hanem néhány számítógépes mutvállalkozás (host) is. A host-ok közös jellemzője, hogy az információt a modern távközlés vívmányai jóvoltából ma már bárki akár más földrésről is eléri és visszakeresheti.

Az ilyen szakirodalmi adatbázisokból készülnek az ún. retrospektív listák, egy-egy SDI téma múltjának „térképei”. Ésszerű tehát, hogy aki az egyik szolgáltatástípust, a legújabb irodalomban való gépi tájékozódást használja, az a másikra, a retrospektív keresés lehetőségére is rászorul. A felhasználók érdekében az AGIT Szolgáltatnak meg kellett teremtenie a közvetlen (online) információgyűjtés műszaki és szellemi alapjait a mezőgazdaságban.

A kísérlettől a szolgáltatásig

Minderre 1981-ben nyílt az első lehetőség, amikor az OMFB Rendszerelmzési Iroda révén az MTA SZTAKI-ban – egyelőre csak egy szűkebb kör számára – kísérleti adatátviteli kapcsolat létesült előbb az IIASA-val (International Institute of Applied Systems Analysis, Laxenburg, Ausztria), majd az ESA-val (European Space Agency, Frascati, Olaszország). A klub tagjai nemcsak a közvetlen információkeresés kedélyhullámsait élhették át, hanem – az alkalmi viszontagságok ellenére – rengeteget tanulhattak is a bázisok felépítéséről, tartalmáról, a keresőnyelvek finomságairól. Az AGIT Szolgálat ekkoriban még csak az AGRIS és a CAB Abstracts mágnesszalagjait vásárolta, ezért korántsem lebecsülendő újdonság volt, hogy az AGRIS-hoz a bécsi Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA) számítógépén – mindkét host közvetítésével – hozzáférhettünk. Hamarosan másik kívánságunk is teljesült, mert a Lockheed Dialog Information Service (Palo Alto, USA) számítógépén megismerkedhettünk a CAB adatbázissal is, és megkezdtük ebből is az első retrospektív irodalomlisták készítését. Innen, az MTA SZTAKI terminál-szobájából történt a két bázis bemutatása az AGROINFORM által szervezett felhasználói konferenciák résztvevőinek is.

Ez a kísérlet azonban egy napon véget ért. 1982-ben az AGROINFORM vezetősége, világosan látva a fejlődés útját, úgy határozott, hogy az AGIT Szolgálat önálló terminálról folytassa a megkezdett munkát. A Magyar Posta Központi Táviráda ehhez az adatátviteli vonalat, az OMIKK Technoinform a külföldi fizetőeszközt, a felhasználók megnövekedett reményei pedig az ösztönzést adták. Sajnos, a magyar műszaki piacon akkoriban még nem vásárolhattunk olyan kisszámítógépet, amely elektronikus szakismeretek és lakadatlan barkácsolókedv nélkül is teljesíti azt, amit az ára sugall. A kiválasztott VDT 52103-as típusról sohasem sikerült pontosan kideríteni, miért ígér mást a dokumentációja, mint amit a gép művel. Másfél év vesződség, hálgyokvácshoz illő rögtönzések és tetemes áldozatok árán végül VDT 52122-es típusú kellett átalakíttatni – a hozzáértők szerint ma ehhez hasonlít legjobban.

Időközben a Számítástechnikai Koordinációs Intézet (SZKI) hirdetett kereskedelmi feltételekkel online lekérdezési lehetőséget. Ez már mindenki számára hozzáférhető, nyilvános vállalkozás volt. Az AGIT számára ettől kezdve a Lockheed Dialog mellett, takarékosági okokból, mind fontosabbá vált a kölni DIMDI (Deutsches Institut für Medizinische Dokumentation und Information, NSZK) gépén található adatbázisok használata. Itt ugyanis jóval olcsóbban megtaláltuk a leggyakrabban használatos adattárakat, mint a Palo Alto-i gépen – igaz, újabb parancsnyelv megtanulása árán. Azonkívül, az amerikai és a nyugat-európai információs piac különbségeit kihasználva, ekkor vált gyakorlattá a mezőgazdaság számítógépes tájékoztatásában, hogy a vásárolt szalagok – ekkor három – számánál mintegy tízszer több adatbázisból adhattunk esetenként szolgáltatást. Ez a gyakorlat lényegében azóta sem változott, mindössze két újabb host-gép bázisaival bővült a szolgáltatás kínálata: az AGROINFORM saját terminálja 1984 óta az említetteken kívül kapcsolatban áll a GID (Gesellschaft für Information und Dokumentation, Frankfurt am Main, NSZK), illetve a Data Star (Bern, Svájc) számítógépével is.

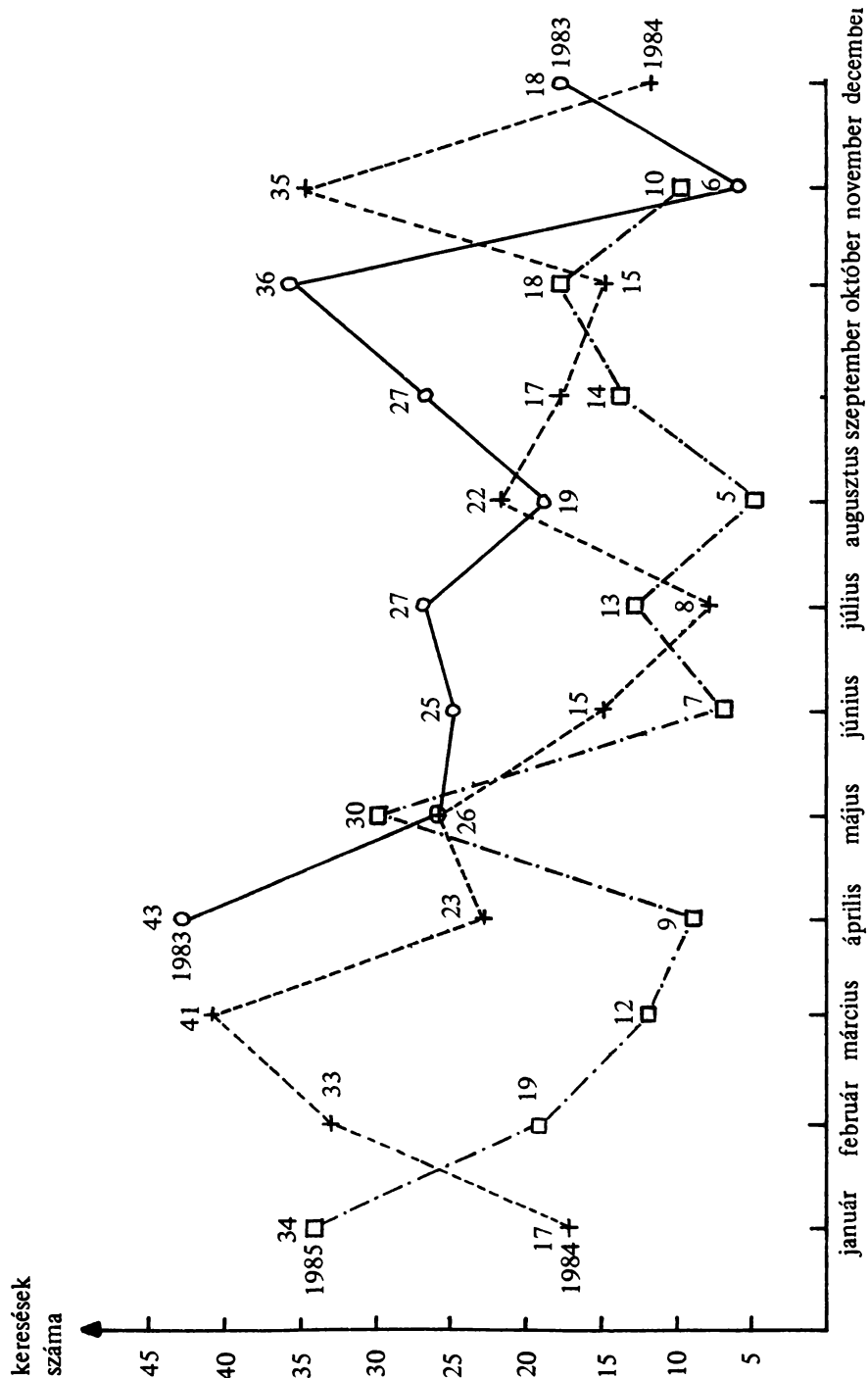
A szolgáltatás formái

Mindezeket már csak azért is előre kellett bocsátanom, mert az AGIT működését csupán szerény hírverés kísérte, felhasználói tábora a havi mágnesszalagos szolgáltatást vásárlók ismeretségi köréből támadt a visszakereső tájékoztatásnak is. Szemben más hazai online szolgáltatók gyakorlatával, sem a rádió, sem a televízió hirdetéseiből nem tudhatta meg az érdeklődő, hogy a modern mezőgazdasági információforrást keresők hová forduljanak. Így a potenciális felhasználók egy része ad hoc szolgáltatóknál kötött ki.

A reklám szerénységét bizonyos fokig indokolta, hogy a szolgáltatásra felhasznált adatbázisok mind idegen nyelvűek. Túlnyomórészt angol, kisebb részben német, és a jövőben orosz nyelvtudásra van szüksége annak, aki a belőlük kapott információt használni akarja. A mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban a nyelvtudás hiányosságai még inkább korlátozó tényezőnek tűnnek, mint más ágazatokban. A termelői gyakorlat például szinte egyöntetűen azzal utasítja vissza az ilyen szolgáltatásokat, hogy nem magyarul szólnak, s a gyakorlat számára fontos információtipusok léte vagy nemléte csak a második helyen kerül szóba. Noha a hazai mezőgazdasági szakirodalom magyar nyelvű adatbázisának felállításával kapcsolatos munkák az AGIT Szolgálatnál már megkezdődtek, a világirodalom magyarításának problémáját ez nem fogja megoldani.

Az új technológia az AGIT szolgáltatási palettájára néhány új szint hozott. Mint várható volt, a felhasználók – kutatók, oktatók, fejlesztő mérnökök – kirobbanó érdeklődéssel fogadták a retrospektív irodalomkeresés lehetőségét (*ld. 1. sz. ábra*). Költségtakarékossági okokból született az ún. szondázás gyakorlata: ez 300–500 Ft-ért tájékoztatja a vásárlót, hogy a témájára hány találatot lelt a gép, s hogy a lista kinyomtatva mennyibe kerül. A felhasználót ez a bepillantás megkíméli attól a bosszúságtól, hogy esetleg egy elhamarkodottan megrendelt nyomtatást kelljen kifizetnie, de attól is, hogy pénzügyi lehetőségeit túlbecsülve kellemetlenségei támadjanak. A szondázás megmondja a leendő vevőnek azt is, érdemes-e havi 500 Ft-ért előfizetnie témája rendszeres gépi figyelését, és nem jár-e jobban, ha az évi előfizetési díj töredékéért tíz esztendő anyagát vásárolja meg.

1.sz. ábra

A nyelvtudás korlátait felismerve az AGROINFORM 1984-ben egyik mágnesszalagos szolgáltatását, az élelmiszeripari SDI-t gyorsfordítással egészítette ki. Az AGIT aránylag alacsony árszínvona mellett ez a forma idővel a mostaninál kedvezőbb fogadtatásra lelhet, ha sikerül a megfelelő felhasználói kört megtalálni, és ha a referátum-fordítások valóban gyorsan készülnek el. Ugyanilyen pótszolgáltatás növelhetné a retrospektív irodalmi listák vonzerejét is, az erre vonatkozó tapasztalatok azonban még hiányoznak.

Részből már a jelen vívmánya az online üzemmódban készített SDI szolgáltatás: az AGRIS profilok anyaga 1984 nyara óta közvetlenül a bécsi számítógépről érkezik.

A felhasználók magatartásáról

Helyénvaló a kérdés, vajon tudatában vannak-e a felhasználók annak az értéknek, amit a pénzükért kapott információ jelent, vagy a számítógépes információkereséssel járó számos kedvezménynek? A válasz, kevés kivétellel, majdnem bizonyosan: nem. Különösen az online elérhető kínálatához képest szembeűnő, hogy az információra várakozók kevésé élnek az ún. „multizás”, egy keresőprofilnak több adatbázisban való lekérdezése lehetőségével, noha ez a kapott információ értékét meghatványozza. Jól szemlélteti a felhasználói igények alakulását az 1. sz. ábra. Két és fél esztendő forgalmának elemzése azt mutatja (az AGIT saját terminálja 1983 áprilisa óta működik), hogy

- a kezdeti felajzott várakozás után a kereslet egyenletessé vált;
- ez az egyenletesség két rendszeres csúcsot tartalmazott: egyet májusban, a nyári szabadság előtt, egyet pedig októberben-novemberben, a pénzügyi év zárásakor (a „számlázási szezonban”);
- a nyári apályt a szeptemberi, a decemberit a januári felfutás ellensúlyozta; és végül,
- 1985-ben az általános gazdasági helyzet nem kímélte az online információk iránti keresletet sem.

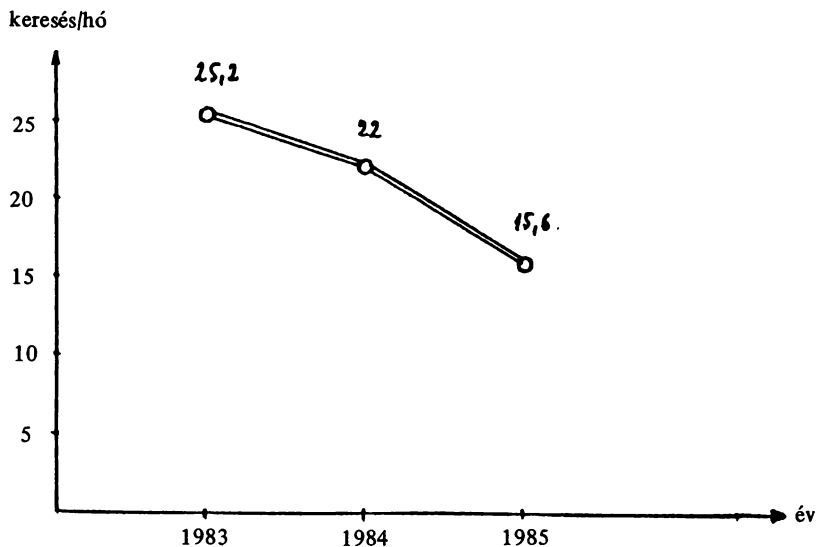
Ugyanezt támasztja alá a 2. sz. ábra is amelyben a keresések havi átlagos számának csökkenése figyelhető meg. Természetesen ez következhet az igények telítődéséből is, hiszen a vizsgált időszak túlságosan rövid, megalapozott következtetésekre nem, csupán találgatásokra alkalmas figyelemztetű.

A számok azonban még valamit elárulnak. Mint az 1. sz. táblázat és a 3. sz. ábra adataiból együtt kiderűl, az AGIT Szolgalat online forgalmának meghatározott hányada nem realizálódik a bevételekben: ez az oktatásra, bemutatókra, kisebb részben SDI karbantartásra vagy új bázisokkal való ismerkedésre fordított keresések csoportja. Látható, hogy ez a hányad a kapcsolati alkalmak (nem a pénzügyi keret vagy a kapcsolati idő!) 20–30%-át teszi ki, az online információk árának – elvben – legalább ezt a hányadot fedezniűk kell.

Ha csak azt nézzűk, kinek hányszor kapcsolják be a terminált, úgy tűnhet, hogy az AGIT Szolgalat legrangosabb felhasználója – saját maga. Szeretnűm megkockáztatni azonban, hogy a helyzet nem így áll. Addig, aműg a könyvtáros- és informatikusképzéssel meg-

2.sz. ábra

Az egy hónapban végzett keresések átlagos száma

1.sz. táblázat

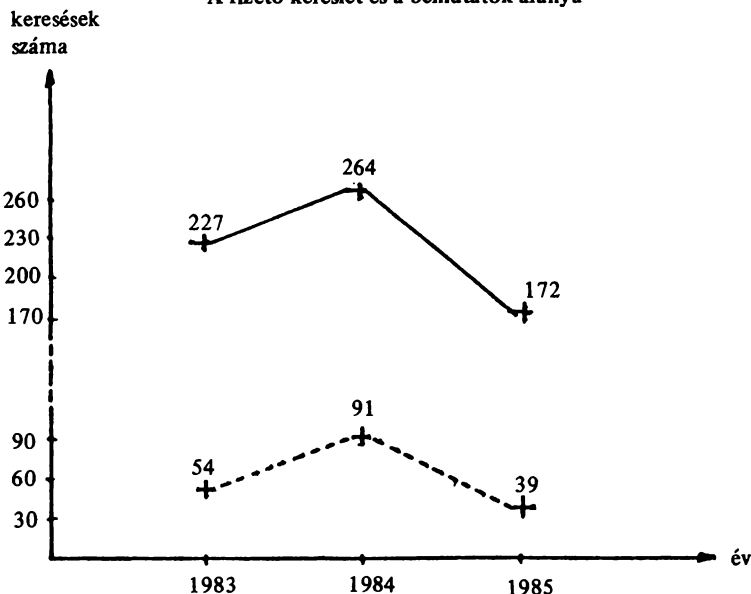
Az oktatás aránya az éves online forgalmon belül

A szolgáltatás éve	1983	1984	1985
A szolgáltatás tartama	9 hónap	12 hónap	11 hónap*
A keresések száma	227	264	172
– ebből az AGIT számlájára	54 23,8%	91 34,5%	39 22,7%

* A kézirat lezárásakor.

3.sz. ábra

A fizető kereslet és a bemutatók aránya

bízott intézmények nem rendelkeznek oktatási eszköz gyanánt használható terminállal és adatátviteli lehetőséggel, amíg a hálózati továbbképzés résztvevői, a bel- és külföldi kíváncsiak csak néhány helyen láthatnak működő online kapcsolatot, addig ámulatunk és tanulásunk terheit is ezek az intézmények kénytelenek – kelletlenül? vagy szíves-örömmel? – viselni.

Ezek a költségek országos szinten sem kerülhetők meg. A tudás megszerzése mögött mindig ott van a megfizetett tanulópenz, a kultúraváltás meg éppen nem olcsó mulatság. Mihamarább és az egész magyar könyvtárügy érdekében gondoskodni kellene arról, hogy erre a tanulópenzre fusson az oktatás költségvetéséből.

* * *

A 6–14 ÉVES GYERMEKEK OLVASÓVÁ NEVELÉSÉRŐL EGY KÍSÉRLET TÜKRÉBEN

KOVÁCS MÁRIA

Az iskola nevelő-oktató tevékenységében már régóta probléma, hogy nem épít kellően a könyvek, könyvtárak nyújtotta lehetőségekre, s – mint már erről korábban is beszámoltunk* – az új tanterv sem teszi lehetővé, hogy e tekintetben rendszeres és folyamatos egymásra épülő ismereteket szerezzenek a tanulók, azaz általános iskolai tanulmányaikkal egyidejűleg folyamatosan ismerjék meg a könyv- és könyvtárhasználat szabályait és szokásait, amely megalapozza az önálló ismeretszerzést, az önálló olvasóvá nevelést.

Szombathelyen a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Bólyai János Gyakorló Általános Iskolájának egyik osztályában 1976-tól 1984-ig folyamatosan figyeltük és irányítottuk a gyerekek olvasóvá nevelését, ezen belül a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek, illetve az olvasási szokások alakulását. E kísérlet részeredményeiről már több ízben beszámoltunk,** s elsősorban a könyv- és könyvtárhasználat, a könyv munkaeszköz-jellegű használatával foglalkoztunk. Jelen tanulmányunkban több figyelmet fordítunk az olvasási szokásokra.

Előjáróban azonban be kell mutatnunk a két (kísérleti és kontroll) osztály tanulóiinak szociális helyzetét. Ennek során a munkánk kezdetén lebonyolított családlátogatásokra támaszkodunk.

A kísérleti osztályban a szülőknek megközelítően a fele fizikai dolgozó, a kontroll osztályban csak egyharmaduk. Ugyanakkor a kontroll csoportban az apák 37,5%-a, s az anyák 18,75%-a értelmiségi, míg a kísérleti osztályban ez az arány 16,23%, illetve 6,4%. Ez a körülmény természetesen befolyásolja az egyes családok műveltségi szintjét, olvasási szokásait, a szülők könyvtárának nagyságát és összetételét is. Míg a kísérleti osztályban két családnál nincs, kettőnél mindössze tíznél kevesebb könyvet találunk, a kontroll osztályban tíznél kevesebb könyv sehol sem található. Míg a kísérleti osztályban a családok egyharmadánál 10–50 a könyvek száma, s 500-nál több kötet egyetlen családban sem található, a kontroll osztályban 26 családnál számoltunk 100 kötet fölötti könyvvállományt (8 helyen ez 500-nál is több könyvet jelent). A kísérleti osztályban 9 családnál (33,3%) ki-

* KOVÁCS Mária: Az olvasóvá nevelés és az általános iskolai tantervek. = Könyvtári Figyelő. 1985. 31. évf. 2. sz. 169–176.p.

** KOVÁCS Mária – TÓTH Gyula – RÉTFALVI Gábor – PÁLVÖLGYI Mihály: Többkönyvű oktatás az általános iskolában. = A felnőttkori alpműveltség és önművelés általános és szakmunkásképző iskolai megalapozottságának összefüggései, továbbfejlesztési irányai. [kiad. a] Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely, 1985. 134–181.p.

fejezetten ingerszegény környezetet találtunk. Itt a könyvet szobadísznek tekintik, tevékenységükben az olvasás alig játszik szerepet. Ugyanakkor a kontroll osztályban is megfigyelhető, hogy a vizsgált családok egyharmadánál szintén csak szobadísz a könyv. Hasonló eltéréseket tapasztaltunk a két csoportban a gyerekek könyveinek vizsgálatánál is.

A kísérleti osztályban a családlátogatásokat az 1979/80. tanévben megismételtük. Kettős céllal tettük ezt, kíváncsiak voltunk arra, mennyiben változott a kísérlet hatására a gyerekek könyvtára, majd arra is választ kerestünk, jelentett-e külön munkát, külön feladatot a szülőknek a kísérletben való részvétel, magyarán sok segítséget igényeltek-e a gyerekek a feladatok megoldásához. Voltaképpen jó érzéssel vettük tudomásul, hogy – tételezzük fel, a kísérlet hatására – minden családban megtalálhatók már akkor a legfontosabb kézikönyvek (Magyar Értelmező Kéziszótár, Új Magyar Lexikon stb.) és a gyerekek otthon is szívesen forgatták azokat. A gyerekek otthoni könyvtára ez idő alatt megfelelően gyarapodott. A szülőknek évente több alkalommal ajánló jegyzéket készítettünk a könyvvásárlás segítésére.

A kísérlet során – nemcsak az első időszakban – rendkívül fontos volt, hogy a szülők érdeklődjenek munkánk iránt, s így jó együttműködést tudjunk velük kialakítani. Talán ennek a folyamatos együttműködésnek is köszönhető, hogy a kísérletben résztvevő 27 gyerek közül 24 fejlődésében érezhető volt az otthon és az iskola, vagy közülük az egyik erőteljesebb motiváló hatása mindössze három gyermek „fejlődése” történt szinte teljesen az őket körülvevő környezet hatása nélkül, illetve ez esetben az egyes családok passzivitása az iskola pozitív hatásánál is erősebb volt.

A könyv- és könyvtárhasználati ismeretek elsajátítása

Az első négy esztendő végén a napközivezető pedagógus – folyamatos megfigyelései alapján – felmérte, milyen szinten van a gyerekek könyv- és könyvtárhasználata, s a következőket állapította meg: biztosan és jól használja a lexikonokat, kézikönyveket, valamint a katalógust 10 tanuló, további 6 gyermek viszonylag biztosan tájékozódik, míg heten teljesen bizonytalanok, ők tanulmányi eredményüket tekintve is nagyon gyengék. Érdekes idézni erre vonatkozóan néhányat a pedagógus feljegyzéseiből is:

B. Timea: Lexikonhasználata gyors és pontos, a katalógusokból jól tájékozódik.

R. Szabina: Ugyanazt a fogalmat több lexikonból is kikeresi, gyorsan és pontosan. Biztosan kezeli a lexikonokat.

K. Rita: A kereső munkát gyorsan végzi, de a lejegyzésben lassú.

V. László: Lassan, de önállóan tájékozódik a katalógusokban és a lexikonokban is.

V. Ildikó: Lassan dolgozik, s még segítségre van szüksége. Lejegyzései gondosak.

A kísérlet az 1980/81. tanévtől az 5. osztályban tovább folytatódott. Ekkor azonban több olyan változás történt az osztály életében, amely a munkát kedvezőtlenül befolyásolta: a gyerekek felső tagozatba kerültek, s ezzel egyidőben változott az osztály összetétele, amely eddig is meglehetősen vegyes volt a gyerekek értelmi képességeit tekintve;

ugyanakkor az 5. osztály elején két kitűnő tanuló távozott az osztályból, s helyükre 5 új gyerek került, akik közül kettő osztályismétlő, kettő gyenge elégséges, egy pedig közepes előmenetelű; a régiek közül 10–12 gyerek még mindig több tantárgyból szorult állandó korrepetálásra, néhányan olvasási és szövegértési nehézségekkel is küzdöttek.

A kontroll osztályban nem történt ilyen változás. Mindössze kettővel nőtt az osztálylétszám, s olyan tanulók érkeztek, akiknek tanulmányi eredménye számottevően nem befolyásolta az osztály átlagát.

Ebben az időszakban szűnt meg a napközi is. Emellett a gyerekek több pedagógussal kerültek kapcsolatba, s ez különösen a tanulmányi eredményüket befolyásolta kedvezőtlenül. Szembetűnő, hogy az 5. osztály befejezésekor, az 1980/81. tanév végén a kísérleti osztály tanulmányi átlaga 3,28 volt, míg a kontroll osztály eredménye jóval magasabb, 4,01. Ezt a különbséget még az előbb említett problémák sem indokolják egyértelműen.

Az 1980/81. tanévben 5 tanuló bukott osztályismétlésre a kísérleti osztályban; azok a gyerekek, akik szinte kezdettől fogva a legtöbb gondot okozták, alapvető olvasási, tanulási problémákkal küzdöttek. Ők azok, akiknek IQ-ja a 4. osztályban elvégzett intelligencia vizsgálat befejezésekor „átlag alatt” és „fogyatékoság gyanúja” kategóriába tartozó értékeket mutatott. Ők általában 1–2 tantárgyból buktak, lemaradásukat az osztályfőnök így jellemzi:

K. Zoltán: Elég gyorsan olvas, de figyelme szétszór, szövegértése pillanatnyi hangulatától függ. Kiegyensúlyozatlan, nyugtalan gyerek. Teljesítménye erősen ingadozó. Sokat és sokfélét olvas. A tanév végén matematikából osztályismétlésre bukott.
V. Ildikó: Koránál testileg és szellemileg egyaránt fejletlenebb. Kevés időt tölt a tanulással. Alapvető hiányosságokkal küzd, írásban még betűt téveszt, lassan és hibásan olvas, szövegértésben a leggyengébbek között van. Olvasmányigénye még a mese. Tanév végén magyarból és oroszból osztályismétlésre bukott.

Az előbbieket mellett problémát okozott az is ebben az időszakban, hogy az előző évekhez képest túlságosan megnőtt az osztályban a tanárjelöltek gyakorló tanításainak száma, több tantárgyból is. Ez megnehezítette a tanárok munkáját, mert a jelölteket külön fel kellett készíteni a kísérlet tennivalóinak megoldására, s így nem lehetett biztosra venni, hogy a tanórán optimálisan meg tudják valósítani azokat.

Az osztály tevékenységében az 5. osztály befejezésekor már némi pozitív változás észlelhető volt, ami elsősorban a gyerekek szélesebb körű érdeklődésével magyarázható. Bárhol jártak, bármilyen feladatot kaptak, szívesen fogadták, igyekeztek megfigyelni a látóvalókat, és felkészülni a beszámolóra. Ez a törekvés a leggyengébb gyerekeknél sem hiányzott. Szívesen búvárkodtak a könyvekben, dolgoztak a könyvtárban, szinte elvárták az egyéni feladatokat, ugyanakkor teljesítményük erőteljesen differenciálódott. A második félévben a gyerekek már azzal próbálkoztak, hogy jegyzeteik segítségével egy-egy témához szabadon fűzzék hozzá az olvasottakat.

A történelmet tanító pedagógus szerint a 6. osztálytól kedvezőbbé vált a helyzet a kísérlet szempontjából, mivel a leggyengébb tanulók megbuktak, nem kellett velük foglalkozni, több idő jutott a tanulók önálló munkájának megszervezésére, a többkönyvűség követelményének megvalósítására, források elemzésére. A gyerekek ekkor már rendszeresen használták a szaktanterem könyvanyagát, a folyóiratokat, az iskolai könyvtár állományát, jártak a Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár gyermekkönyvtárába is, s otthoni könyveiket folyamatosan gyarapították a történelmi sorozatok köteteivel.

E tárgyban a kísérlet célkitűzései leginkább a 8. osztályos tananyag feldolgozása során valósultak meg. Ugyanis az állampolgári ismeretek tanulásában különös jelentősége volt az önálló véleménynyilvánításnak. A tanulói önállóság megnyilvánulásának egyik formája a vita volt, ahol érvek, ellenérvek csaptak össze, és szükséges volt az állítások bizonyítása is.

Nincs módunk arra, hogy részletesen beszámoljunk az egyes tantárgyak tanítása során elért eredményekről, ezért a továbbiakban a legfontosabbakat emeljük ki. A földrajz tanítása során a pedagógus megítélése szerint négy év alatt sikerült elérni a kísérlet céljait, s ezt a tanórai munkáról készült dokumentumok (óravázlatok, feljegyzések) is alátámasztják. Megállapítása szerint a 7–8. osztályban a gyerekek különösen szívesen tartottak önálló kiselőadást. A vállalkozó a témát általában egy héttel előbb kapta meg. Írásban készítette el dolgozatát, amelyet azonban a tanórán már szabadon kellett elmondania. A szereplést sokoldalú felkészülés előzte meg, s ha a téma megengedte, művészettörténeti, kultúrtörténeti és néprajzi ismereteket is felőlt, nemcsak szorosan vett földrajziakat. A tanév során mindenki legalább egy alkalommal vállalt ilyen feladatot. Az előadásokat az osztály közösen értékelté, a tanulók bátran mondták el véleményüket. Ez az oktatási forma hozzájárult a tantervi követelmények alaposabb, szilárdabb elsajátításához, segítette a gyerekek szakmai kifejezőképességének, gondolkodásának, kritikai érzékének, szókincsének fejlődését.

Figyelemre méltóak az élővilág tantárgy tanítása során elért eredmények is. A pedagógus megítélése szerint ezeken az órákon is magabiztosan mozogtak a gyerekek a könyvtárban, jól tudták használni, alkalmazni a könyveket már az 5. osztályban, s legtöbbjük ismerte a szakkatalógus használatát. A kézikönyvek alkalmazása még a leggyengébbeknek sem okozott gondot. Véleménye szerint a könyv- és könyvtárhasználat tekintetében ebben az időszakban az osztály tanulói három csoportba voltak oszthatók.

Az első csoportba sorolható gyerekek szinte állandó jelleggel olvasgatnak természet-tudományos könyvekből a tantervi anyaghoz, s talán azon felül is. Ismerik és jól használják a szakkatalógust, a könyvek mutatóit, képesek az önálló könyvtári munkára, jól, lényeglátóan jegyzetelnek. Egyes esetekben elég volt, ha csak a „kutatás” tárgyát kapták meg, önállóan kerestek irodalmat az adott témához. Olvasási készségük, szövegértésük jó.

A második csoportba sorolt gyerekek a pedagógus által kijelölt könyvből, s annak szemelvényeiből csak tanári segítséggel tudnak felkészülni, így a csoportmunkában kissé háttérbe szorulnak. Mivel lassúak, lemaradnak a jobbaktól, új könyveket nem nagyon for-

gatnak, szívesen dolgoznak azonban önállóan a már jól ismert kézikönyvekkel, lexikonokkal. Közepesen olvasnak, könyvtárba csak ügyesebb társaikkal lehet őket elküldeni, s ott is szükségük van a könyvtáros segítségére.

Végül a harmadik csoportba olyan tanulók tartoznak, akik kevésbé tudnak megoldani könyvtári feladatokat, csak a legfontosabb kézikönyveket, lexikonokat képesek használni, s ezeket is tanári segítséggel.

Az általános iskola második négy éve különösen a második csoportba tartozó tanulókra volt jó hatással: egyre jobban felzárkóztak az első csoporthoz.

A pedagógus szerint összességében megállapítható, hogy ez az oktatási forma a 8. osztály befejezéséig alaposabbá tette, fejlesztette a tanulók evolúciós szemléletét, fejlődéstörténeti áttekintését. Sokszínűbben ismerték fel az élőlényekre jellemző mozgásformákat, a minőségi változás törvényeit. Ismereteik segítették a helyes és mértékletes életmódra nevelést. A gyerekek jelentős része megszerette és igényelte az olvasást.

Az ismertetett eredmények azt bizonyítják, hogy a kísérlet célkitűzéseit a könyv- és könyvtárhasználat tekintetében sikerült megvalósítanunk. Itt szeretnénk megjegyezni, hogy a kísérlet indításához külön programot dolgoztunk ki a gyerekek számára, amely véleményünk szerint tanulmányaik befejezése után megkönnyíti számukra a további művelődést. Ezt a programot már az új tanterv ismeretében és figyelembe vételével dolgoztuk ki, ügyelve annak folyamatos bevezetésére. is.*

Ez természetesen nem ad lehetőséget arra, hogy a kísérleti és a kontroll osztály tevékenységét összehasonlítsuk, hisz ők csak a tantervi követelményeket sajátították el a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek keretében. Az elért eredményekről azonban legszembetűnőbben a két osztály tanulmányi eredménye ad képet, különösen akkor, ha nem felejtjük el, hogy a kísérleti osztály tanulói kezdettől fogva hátrányos helyzetűek a kontroll osztályhoz viszonyítva.

Az olvasmányszerkezet alakulása

A könyv- és könyvtárhasználati ismeretek elsajátítása mellett fontosnak tartottuk munkánk során, hogy folyamatosan figyelemmel kísérjük a gyerekek egyéni olvasmányait, az olvasási szokásokat, az olvasmányszerkezet alakulását. Ez esetben is feltérképeztük mind a kísérleti, mind a kontroll osztály tevékenységét a gyerekekkel folytatott egyéni beszélgetések során. E beszélgetésekre az 1983/84. tanévben került sor. Más helyen már beszámoltunk a tanulók iskolai elfoglaltságáról, a szabadidő eltöltésének módjáról, s az olvasási szokásokról.

Az olvasói érdeklődés, olvasói ízlés felderítéséhez három kérdéssel közelítettünk: az éppen olvasott könyvek, az utolsó 12 hónap olvasmányai és a kedvencek, emlékezetes olvasmányok kérdésével.

* Kovács Mária: Az olvasás, a könyv- és a könyvtár szerepe és lehetőségei a nevelő-oktató munka folyamatában. = Könyv és Nevelés. 1984. 4–5. sz. 143–150.p.

Az aktuális olvasmányok vizsgálata során arra figyeltünk fel, hogy a kísérleti csoportban a legolvasottabbak a tudományos-fantasztikus művek, míg a kontroll csoportnál a klasszikus gyermekirodalom alkotásai. Ez nem okozott túl nagy meglepetést, mert a kísérlet első szakaszában volt módjuk a gyerekeknek arra, hogy megismerkedjenek a klasszikus és kortárs ifjúsági irodalom alkotásaival, míg a kontroll csoportra ez nem volt jellemző a megelőző időszakban. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül sem a kísérleti, sem a kontroll csoportnál a szülői ház hatása, amelyet a kísérlet során – úgy látszik – folyamatos olvasmányajánló tevékenységgel sem tudtunk volna megfelelően befolyásolni. E problémával az eredmények összegezése során még foglalkozunk.

Érdemes áttekinteni, hogyan alakultak a két gyermekcsoportban az utolsó 12 hónap olvasmányai. A gyerekek ebben az időszakban szám szerint 329 művet olvastak. Az első benyomások alapján a kontroll csoport olvasmányszerkezete, ízlése választékosabb, mint a kísérleti csoporté.

Az elolvasott művek listáján megfigyelhető, hogy a klasszikus gyermekirodalom alkotásai elsősorban a kontroll osztály olvasmányai között szerepelnek. Különösen *Verne* népszerű, ugyanis 8 műve szerepel a listán, s a *Hatteras kapitány* c. könyvet többen is olvasták. Mindkét osztályban olvasott ebben az időben *Defoe*: *Robinson Crusoe* és *Cooper*: *Nagy indiánkönyv* c. műve.

Az új, értékes gyermekirodalom alkotásai közül messze vezet mindkét csoportban *Tatay Sándor*: *Puskák és galambok* c. műve (ez azzal is magyarázható, hogy a vizsgált időszakban, tehát a 8. osztályban ez kötelező olvasmány).

A kevésbé értékes új gyermekirodalom alkotásaiból a vizsgált időszakban a kísérleti osztály tanulói olvastak szám szerint többet (kísérleti csoport 8 mű, kontroll osztály 3 mű), s ezek között elsősorban a csíkos-könyvek dominálnak.

A kalandos gyermekirodalom különösen a kísérleti osztályban népszerű: ők kétszer annyit olvastak e művek közül, mint a kontroll csoport tagjai. (Mindkét csoportban legnépszerűbbek *Nemere István*: *A fantasztikus nagynéni* és *A várúr fia* c. művei, valamint *Karl May* könyvei.)

A „felnőtt irodalom klasszikusai” közül elsősorban a kötelező irodalomként megadott műveket olvasták a gyerekek; a kontroll osztályban azonban ezt a kategóriát *Móra*, *Móricz*, *Gogol*, és *Katona József* egy-egy műve képviseli, a kísérleti csoport választéka szélesebb ennél, hisz az előbbieket mellett *Csiky Gergely*, *Mikszáth*, *Tamási Áron* és *Shakespeare* művei is megtalálhatók. Talán ezzel a kategóriával igazolható leginkább a kísérleti osztály olvasmányválasztékának sokszínűsége.

(Az olvasmányokban természetesen érvényesült a magyar szakos osztályfőnök hatása!)

A romantikus irodalom alkotásaiból szinte teljesen megegyeznek a két csoport olvasmányai, mindkettőnél *Jókai* és *Dumas* művei dominálnak.

A felnőttek lektűr-, illetve krimi-irodalmából válogatott olvasmányok között *Rejtő* vezet.

Bár az itt vázolt olvasmányszerkezettel mi sem vagyunk elégedettek, feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy a kísérleti osztály tanulói kezdettől hátrányos helyzetűek voltak, s ez nemcsak a könyv- és könyvtárhasználat terén, de az egyéni olvasásirányításban is nagy

feladatokat rótt a kísérletben részt vevő pedagógusokra és könyvtárosokra. Mi azt is eredményként értékeljük, hogy az első időszak folyamatos olvasásirányításának hatására a kísérleti és kontroll osztály olvasmányszerkezetét tekintve nincs lényeges különbség, tehát a kísérleti osztály majdnem teljesen utolérte a kontroll osztályt e tekintetben is.

* * *

A közel 10 éves kísérleti időszak eredményeit a következőkben lehet összefoglalni:

A legszembetűnőbb a tanulmányi eredmények alakulása. Az elsőtől a negyedik osztályig fokozatosan csökken mindkét csoport tanulmányi átlaga. Ezt valószínűleg az okozza, hogy az iskola évről évre nagyobb követelmények elé állítja a tanulókat. Természetes, hogy ebben a szakaszban a kísérleti csoport tanulmányi eredménye volt a gyengébb; ennek okára már több ízben utaltunk. Az osztály tanulmányi munkájában a mélypontot az 5. osztály, 1980/81. tanév jelentette. Míg azonban a kontroll csoport tanulmányi eredménye – átlagát tekintve – évről-évre továbbra is csökkent, a kísérleti osztály összeszedte erejét, átlaguk fokozatosan javult, olyannyira, hogy a 8. osztályban jobb eredményt értek el, mint a másik csoport, s ez elsősorban a kísérleti program folyamatos megvalósításának köszönhető. (Ld. 1.sz. melléklet.)

A kísérlet időszakában azt tapasztaltuk, hogy a többkönyvűség előnyös az ismeretszerzésben, így a történelem, földrajz, magyar irodalom és az élővilág tantárgyak tanítása során sikeresen alkalmazható. Ez természetesen együtt jár azzal, hogy a gyerekek önállóan is eredményesen bővítik ismereteiket, s elsajátítják mindazon módszereket, amelyek e folyamatban jól alkalmazhatók. Alapvetően fontos, hogy az ismeretszerzés rendszeresen történjék, s a könyv- és könyvtárhasználat elsősorban akkor eredményes, ha egymásra épülő ismeretek megszerzését segíti és teszi lehetővé.

A gyerekek olvasmányszerkezete – mint ezt az utóbbi év olvasmányai is mutatják – nem a kíváncsi szerint alakult a kísérlet során. Ennek több oka van: lássuk közülük csak a legfontosabbakat.

Megfigyeltük, hogy a tanórán ajánlott szépirodalmi és ismeretterjesztő művek olvasását akkor is iskolai feladatnak érzi a gyerek, ha azok szórakoztató jellegűek. Ezért nem is említettek olyan szépirodalmi vagy ismeretterjesztő alkotásokat, amelyeket az iskolai munkához olvastak el. (Hangsúlyozzuk, itt nem kötelező olvasmányokról van szó, hanem olyan művekről, amelyeket egyéni munkájuk során dolgoztak fel!)

A felső tagozat éveiben nem folytattunk olyan intenzív könyvajánló tevékenységet, mint az alsó tagozatokban. Arra gondoltunk, jó, ha a gyerekek önállóan választják olvasmányukat, s így arra is választ kapunk majd, mennyire érvényesül a szülői ház, a baráti kör, esetleg a könyvtáros hatása az olvasmányok megválasztásában. Talán nem tűnik elharmarkodott kijelentésnek, hogy befolyásolni ugyan jobban lehetett volna a gyerekek olvasmányválasztását, de a szülői ház hatását akkor is képtelenek lettünk volna ellensúlyozni. Nem vállalkozhattunk arra, hogy e korosztálynak irodalmat ajánljunk: olyan széles skálán mozog az érdeklődésük, hogy ezt a feladatot nem tudtuk volna ritka találkozások során megoldani. Nem követhettük lépésről-lépésre olvasási érdeklődésük alakulását, illetve az

őket ért hatásokat. E tekintetben elsősorban a pedagógusokra szerettünk volna támaszkodni, de a zsúfolt tananyag, a tanórán tapasztalt állandó időhiány miatt erről le kellett mondanunk. Nem támaszkodhattunk e tekintetben az iskolai könyvtárosra sem, mert a gyerekek már más könyvtárakba is jártak, tehát az iskolai könyvtár olvasmánykínálata csak egy szerény rész volt az egészben.

Végezetül röviden ismertetnünk kell a kísérlet körülményeit. A programot a Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtári tanszékén dolgoztuk ki. Megvalósításában hét pedagógus és két könyvtáros vett részt, akikkel rendszeresen megbeszéltük a tennivalókat, a megvalósítás módszereit. Az olvasmányirányítást elsősorban a kísérlet vezetője végezte, de mivel meglehetősen ritkán találkozhatott csak a gyerekekkel, ez mindvégig problémát okozott. A könyvtárosok segítségével túl a pedagógusokat csak kevésbé tudtuk bevonni a munkába, nemcsak azért mert a tanórákon erre kevés idejük volt, hanem az is gondot okozott, hogy nem, vagy alig ismerték, ismerik az irodalmat, amelyet a 10–14 évesek olvasnak. Természetesen felmerül a kérdés, hogy mi ennek az oka, illetve hogyan lehetne ezen változtatni. Úgy gondoljuk, hogy az okok feltérképezése nem a mi feladatunk, s a kérdés megválaszolása jelen esetben túl messzire vezetne, így ezzel most nincs módunk foglalkozni.

Adataink ugyanakkor azt igazolják, hogy a közel 10 esztendő nem múlt el hiába, hisz munkánknak vannak bizonyos eredményei. A kísérleti program jelenleg a veszprémi Báthory István Általános Iskola, s a mosonmagyaróvári Novák Gyula Általános Iskola egy-egy 7. osztályában, valamint a váci Gábor József Általános Iskola egy 2. és egy 6. osztályában folyik. Legfontosabb megállapításunk az, hogy a tanári munka változatos módszerekkel valósíthatja meg a több könyvre alapozott oktatást, e tanulmány keretei azonban nem teszik lehetővé, hogy erről is beszámoljunk.

1. sz. melléklet

	Átlag		Olvasás		Magyar		Környezetism. és földrajz		Történelem		Élővilág	
	Kísér.	Kontr.	Kísér.	Kontr.	Kísér.	Kontr.	Kísér.	Kontr.	Kísér.	Kontr.	Kísér.	Kontr.
	osztály	osztály	osztály	osztály	osztály	osztály	osztály	osztály	osztály	osztály	osztály	osztály
1. o.	4,42	4,52	4,16	4,46			4,46	4,57				
2. o.	4,27	4,43	4,12	4,49			3,80	4,48				
3. o.	4,25	4,38	4,07	4,50			4,28	4,48				
4. o.	4,16	4,17	3,75	4,00			3,92	3,78				
5. o.	3,28	4,01			3,03	3,82	3,36	3,57	3,33	3,92	3,36	3,96
6. o.	3,83	3,87			3,32	3,79	3,88	3,35	3,72	3,79	4,16	4,03
7. o.	3,71	3,77			3,32	3,60	3,84	3,92	3,72	3,79	4,00	4,43
8. o.	3,85	3,77			3,62	3,71	3,83	3,67	3,91	3,92	4,12	4,14

AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS MUNKÁJA 1985-BEN

Valaki néhány évvel ezelőtt, több példával alátámasztva mondta, hogy ha valaki Magyarországon komolyabb dologhoz kíván hozzáfogni, május 1-je előtt lásson hozzá, különben biztos, hogy abban az évben már nem lesz az ügyből semmi. Eleinte nem hittem, de egyre inkább belátom, hogy ez így igaz, az Országos Könyvtárügyi Tanács szempontjából pedig különösen az. Júniustól augusztus végéig, a nyári szabadságok miatt, gyakorlatilag működésképtelen minden olyan testület, amelyben 1–1 területet, szakágazatot csak egy-egy személy képvisel. A szeptemberben elindított munkák pedig nem készülnek el az év végéig.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács 1984 végén jelentette, hogy mandátuma lejárt és kérte, hogy a Művelődési Minisztérium a következő 5 évre jelölje ki az Országos Könyvtárügyi Tanács új tisztségviselőit és tagjait. A Tanács régi összetételében 1985. február 28-án ülésezett utoljára, értékelte az 5 év munkáját. A Művelődési Minisztérium 1985. májusában kelt leiratában nevezte ki az Országos Könyvtárügyi Tanács elnökségének és plénumának új tagjait. (Lásd *Könyvtári Figyelő* 1985/6. szám.) A megbízatás szervezeti változást is tartalmazott, eszerint a Tanács titkársági teendőit az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja látja el. Ez a rendelkezés azt a célt szolgálja, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács munkatervében szereplő témák gondozását a Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársai közül arra lehet bízni, akinek hivatali munkája révén az adott kérdésben megfelelő tapasztalata és ismeretei vannak.

A bevezető utalása a májusi időpontra és a tevékenység hatásfokára és ezek összefüggésére, nem véletlen. 1985-ben kevesebb ülés volt, kevesebb elemzés, értékelés, előterjesztés készült el mint a korábbi években. Az elnökség és a plénium ülésein megvitatott és az évben elkészült előterjesztések listáját a jelentés végén sorolom fel. Tartalmukról a későbbiekben a *Könyvtári Figyelő* olvasói és az érdekeltek részletes összefoglalást kapnak. Itt csak néhányhoz kívánkozik kiegészítés.

„A *közgyűjtemények kapcsolatai és együttműködési lehetőségeik*” című dolgozat a fogalmi meghatározásokból kiindulva megállapítja, hogy a különböző típusú dokumentumok gyűjtésének, feltárásának, megőrzésének és hozzáférhetővé tételének gyakorlata nem elég egységes és nem következetes. Így a felhasználó, kutató nehezen és gyakran nem kielégítő módon tud eligazodni, hogy bizonyos dokumentumokat hol találhat meg. Felveti a profil tisztázás szükségességét és a szerzeményezési versengésből származó zavarokat. Foglalkozik a dokumentumok lelőhelyének nyilvántartását és visszakeresését könnyítő országos számítógépes rendszer létrehozásának tervével és feltételeivel; a képzés fehér foltjaival; mint sajátos területet elemzi a hungarikumok gyűjtésének problémáit; mindezt or-

szágos áttekintésben. Az elnökség az előterjesztést átadta a Művelődési Minisztérium könyvtári osztályának azzal a kéréssel, hogy az abban felvetetteket előbb a Kögyűjteményi Főosztály keretében működő Múzeumi és Levéltári Osztállyal egyeztesse és ezek észrevételei alapján, az esetleg kiegészítendő vagy módosítandó előterjesztés kerüljön majd a plénum elé.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ szervezésében egy munkacsoport *modellgyűjteményt* készített a *vállalati információ és dokumentáció ellátásához*. A terjedelmes dolgozat célja, hogy segítséget nyújtson a vállalati vezetők, a vállalati könyvtárosok, az információs és dokumentációs részlegek dolgozói számára, hogy hogyan szervezék meg a munkájukhoz szükséges dokumentumok gyűjtését és az információs igények kielégítését. Az elnökség úgy határozott, hogy az elhangzott észrevételek figyelembevételével a Könyvtártudományi és Módszertani Központ jelentesse meg a dolgozatot és bocsássa az érdekeltek rendelkezésére.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács által felkért munkabizottság készítette el „*A tárolókönyvtárak és a dokumentumellátás*” című előterjesztést, amelyet az elnökség megvitatott. Az összeállítók abból indultak ki, hogy a szakajtóban és különböző fórumokon a tárolókönyvtárak funkciói, működési elvei már részletesen megvitatásra kerültek és bár a felmerült kérdésekben egységes álláspont nem született, a témát kimerítettnek tekintették. Dolgozatukban ezért elsősorban a gyűjteményekben felhalmozódott fölösleges dokumentumok további sorsával foglalkoztak. Ennek keretében elemezték az állománygyarapítás és a tervszerű – ésszerű apasztás elveit és gyakorlatát. Az előterjesztés a megoldás módjára is tartalmaz javaslatokat. Ezek az állománykivonás tekintetében kiterjednek, a jelenlegi hatáskörök módosítására és az eljárás egyszerűsítésére. Az elnökségi vita alapján olyan álláspont alakult ki, hogy az Országos Széchényi Könyvtár II. Főosztálya az Országos Könyvtárügyi Tanács eredeti elképzelésének és munkatervének megfelelően egészítse ki a dolgozatot a tárolókönyvtárak jelenlegi helyzetére és fejlesztési irányaira kiterjedő korreferátummal és a plénum az előterjesztést ezzel együtt vitassa meg.

Ugyancsak kollektív munka alapján a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szervezésében készült „*A könyvtárhasználati szokások változási tendenciái a közművelődési könyvtárakban és az ebből levonható könyvtárpolitikai következtetések*” című előterjesztés. Ezt mind az elnökség mind az Országos Könyvtárügyi Tanács plénuma megvitatta. Pozitívan értékelte az előterjesztés nyíltságát és azt a módot, ahogy néhány, már szinte közhellyé vált megállapítást és célkitűzést friss szemmel újra megvizsgált és ahogy következtetéseit levonta. Az Országos Könyvtárügyi Tanács plénuma úgy határozott, hogy az előterjesztésben foglaltakat mind a szakajtóban, mind a Magyar Könyvtárosok Egyesületének fórumain széles körű vitára bocsátja.

A *nemzetközi kapcsolatok* építése terén az Országos Könyvtárügyi Tanács képviselője részt vett a magyar-angol könyvtáros egyesületek között létrehozott és aláírt megállapodás előkészítő tárgyalásain; az IFLA által Magyarországon megrendezett könyvtárápítási szeminárium előkészítésében és végrehajtásában; lényegében sikertelen erőfeszítéseket tett a nemzetközi könyvtáros szervezetek (IFLA, FID, IALL) tagságából származó hazai kötelezettségeink feltételeinek biztosítása érdekében.

A *Soros Alapítvány* könyvtári programja megvalósításának keretében közreműködött külföldi könyvek, gyórmásoló- és mikrofilm-nagyító-olvasó berendezések könyvtárak részére, kedvezményes feltételek mellett történő beszerzésében. A Vakok- és Gyengénlátók Szövetségének bevonásával előkészítette a magyarországi hangoskönyv-ellátás fejlesztését célzó tervet, és a restaurátor képzés fejlesztésére irányuló több éves programot.

A Művelődési Minisztérium az Országos Könyvtárügyi Tanácsot bevonta a könyvtárak számítógépes programjának előkészítésébe. Az Országos Könyvtárügyi Tanács keretében szervezett szakbizottság több változat kidolgozásában működött közre.

VÁLYI Gábor
az Országos Könyvtárügyi Tanács elnöke

* * *

Elnökségi ülések

1985. szeptember 2.

A közgyűjtemények kapcsolatai, együttműködési lehetőségei

Előterjesztő: Fogarassy Miklós és Tuba László

Vállalati információs modellgyűjtemény

Előterjesztő: Poprády Géza és Sz. Nagy Lajos

1985. szeptember 13.

A tárolókönyvtárak és a dokumentumellátás

Előterjesztő: Futala Tibor

A könyvtárhasználati szokások változási tendenciái a közművelődési könyvtárakban és az abból levonható könyvtárpolitikai következtetések

Előterjesztő: Gereben Ferenc

Plenáris ülés

1985. december 19.

A könyvtárhasználati szokások változási tendenciái a közművelődési könyvtárakban és az ebből levonható könyvtárpolitikai következtetések

Előterjesztő: Gereben Ferenc

A könyvtárak és könyvtári hálózatok VII. ötéves terve

Előterjesztő: Juhász Jenő

Az Országos Könyvtárügyi Tanács 1986. évi keretterve

Előterjesztő: Takács Zsuzsa

* * *

**AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS MUNKATERVE
1986.**

1. A közművelődési kutatási főirány könyvtári vonatkozásai
Előterjesztő: Nagy Attila, Katsányi Sándor
2. A könyvtári jogi szabályozás áttekintése
Előterjesztő: Kenyéri Katalin
3. Az országos tárolókönyvtár és a fölőspéldányok kérdései
Előterjesztő: Futala Tibor, OSZK II. Főosztály
4. A büntetésvégrehajtási intézetek könyvtárainak helyzete
Előterjesztő: Bereczky Lászlóné, Dóra Béla
5. A nemzetiségek könyvtári ellátásának helyzete és fejlesztése
Előterjesztő: Verseghi György
6. A könyvtárak szerepe és feladatai a nemzeti kutatási főirány keretében
Előterjesztő: Havasi Zoltán
7. A könyvtárak munkaerőhelyzete, munkaerőstruktúrája, kádergazdálkodása
Előterjesztő: Katsányi Sándor
8. A könyvtárosok közérzete, a pálya társadalmi megítélése
Előterjesztő: MKE
9. A gyerekrészlegek szervezeti, ellátottsági, személyzeti kérdései
Előterjesztő: Mónus Imre
10. A közgyűjtemények kapcsolatai, együttműködésük lehetőségei
Előterjesztő: Fogarassy Miklós és Tuba László
11. A közművelődési könyvtárak és társadalmi környezetük
Előterjesztő: Fogarassy Miklós és Tuba László
12. A tudományos könyvtárra minősítés tapasztalatai
Előterjesztő: Fogarassy Miklós
13. Javaslat tájékoztatási segédletekre használók számára
Előterjesztő: Billédi Ferencné
14. A nemzetközi kiadványcsere koncepciója
Előterjesztő: Marót Miklós
15. A külföldi folyóiratokkal való ellátottság
Előterjesztő: munkacsoport
16. A könyvtárközi kölcsönzés helyzete és fejlesztése
Előterjesztő: munkacsoport
17. A számítógépes hálózatszervezés a hazai könyvtári rendszerben
Előterjesztő: Szőnyi Katalin
18. A közművelődési könyvtárak bibliográfiai tevékenységének összehangolása
Előterjesztő: Lisztes László

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT 1985. ÉVI MUNKÁJA

Az 1985. év során teljesített feladatok közül itt a bevezetőben érdemel említést a Könyvtártudományi Szakkönyvtár-dolgozóinak és a könyvtár híveinek lelkes munkája: az új helyre való költözés előkészítése, a könyvtár széppé, otthonossá, jól áttekinthetővé tétele a Budavári Palota 8. szintjén. A költözés miatt az alapszolgáltatásokat nem szüneteltettük, dokumentációs kiadványainkat elkészítettük.

Fejlesztési feladataink közül az audiovizuális technika eszközeinek meghonosítását, az av–dokumentumok beszerzésének, kezelésének és hasznosításának metodikai irányítását, valamint a hetedik ötéves terv előkészítésével kapcsolatos munkálkodásainkat emlitem.

Talán nem tetszik dicsekvésnek, ha jónak minősítem képzési, továbbképzési vállalkozásainkat és a hozzájuk kapcsolódó tankönyveket, az oktatási segédleteket létrehozó módszertani és szerkesztői tevékenységünket.

Látványosságban és tartalomban is fejlődött a központi propaganda tevékenység. Vállalkozásaink közül itt a nemzetközi plakátkiállítást emlitem, amely a Kulturális Fórum oldalági rendezvényének számított és szép sikert aratott.

Tevékenységünk részleteit a maguk helyén, az osztályok feladatai között találja az olvasó, ahol a szövegek környezet pontosabb megvilágításban tartja őket.

Hálózatfejlesztési, koordinációs és szakfelügyeleti feladatok

Hálózatfejlesztési és koordinációs feladatok

Helyzetfelmérő tanulmányt készítettünk és javaslatot tettünk a különféle közgyűtemények (könyvtár, múzeum, levéltár) kapcsolatáról, együttműködésük lehetőségeiről, melyet az OKT elnöksége megvitatott és továbbfejlesztésre elfogadott.

A rendelkezésre álló statisztikai adatok és kiegészítő tájékoztató alapján értékelést készítettünk a főiskolai könyvtárak helyzetéről a fejlesztésre vonatkozó cselekvési program kialakítása érdekében.

Fölmértük az érintett nagykönyvtárakban a Tudománypolitikai Bizottság támogatásának felhasználására vonatkozó adatokat és tapasztalatokat, tanulmányoztuk a bevezetett szolgáltatás(ok) működését, és konzultáltunk a tervekről. Erről összefoglaló jelentést készítettünk.

A könyvtári tárgyú jogszabályok áttekintésére az OKT megbízása alapján került sor. Elkészült az áttekintés a tanácsi könyvtárakat érintő fontosabb jogszabályokról.

A vállalati információellátás modellgyűjteményét megvitattuk az ágazati hálózati központos képviselőivel és az OKT elnökségével. Azóta kiadvány formájában megjelent.

A megyék pedagógiai információellátásáról írt összefoglaló jelentést a megyei könyvtárak olvasószolgálati osztályvezetőivel és a pedagógiai intézetek könyvtárvezetőivel, valamint az OPIR-konceptió kidolgozóival megvitattuk. A munka során körvonalazódtak a két érdekelt könyvtártípus kívánatos együttműködésének kulcspontjai.

Szerveztük a *Gyűjtőköri kódex* összeállítási és szerkesztési munkálatait; a kézirat nyomdai előkészítés alatt van.

Tapasztalatok a VII. ötéves terv előkészítéséről címmel összegzést készítettünk a különféle könyvtári hálózatok középtávú fejlesztési elgondolásairól.

A SZOT felkérésére javaslati anyagot készítettünk a szakszervezeti könyvtári hálózat fejlesztési programjához a VII. ötéves tervidőszakra.

Szakfelügyeleti feladatok

Az MM felügyeleti terve és a Könyvtári osztály által adott útmutatás szerint előkészítettük és lebonyolítottuk a Győr-Sopron megye és Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtárainak vizsgálatát. A vizsgálat eredményeit összesítettük.

A szakfelügyeleti tevékenység tartalmi kérdéseiről szóló útmutató kézírata elkészült, 1986-ban megjelenik.

A MM Múzeumi Osztályának megbízásából elvégeztük a Természettudományi Múzeum könyvtárának felülvizsgálatát, és erről jelentést készítettünk.

Szakfelügyeleti vizsgálatot végeztünk a Janus Pannonius Tudományegyetem könyvtári hálózatában és a Pollack Mihály Műszaki Főiskola könyvtárában.

Egyéb feladatok

Megszerveztük a gyermekkönyvtárosok hagyományos regionális tapasztalatcseréit és továbbképzésüket.

Elkészítettük és nyomdába adtuk az *Alapvető könyvek jegyzéke óvodák számára c.* művet.

Az elmúlt évtized jelentős gyermekkönyvtári kiadványainak kritikai válogatása elkészült, az értékes művek újra kiadásának megszervezése folyamatban van.

Megszerveztük egy módszertani útmutató elkészítését a könyvtárhasználat és szakirodalomkutatás egyetemi és főiskolai oktatásához.

Összeállítottuk az egyetemi és főiskolai könyvtárak címjegyzékét.

A közművelődési könyvtári statisztikai adatok számítógépes feldolgozásának bevezetésével két statisztikai gortájékoztató kiadványunk szerkesztése és megjelentetése a Tudományszervezési és Informatikai Intézet tevékenységének függvénye lett. Az 1985. évben emiatt a két kiadvány nem jelent meg. A sorozat teljessége kedvéért 1986-ban megjelentetjük.

Országos statisztikai értekezletet szerveztünk a tanácsi, illetve a szakszervezeti közművelődési könyvtárak munkatársai számára az előző évi adatszolgáltatás tapasztalatairól, valamint a következő évi adatszolgáltatás előkészítéséről.

A Közművelődési Alap támogatásával megszerveztük 32 könyvtár hangoskönyvvel való ellátását.

Szakirodalmi szemle készült a felsőoktatási könyvtárak fejlesztésének időszerű kérdéseiről.

Rendszeres kapcsolatot tartottunk fenn a Büntetésvégrehajtási Országos Parancsnokság Nevelési Osztályával; továbbfejlesztettük – koordinációs szerepkörünknel fogva – a börtönkönyvtárak és a tanácsi közművelődési könyvtárak kapcsolatát. Részt vettünk és előadást tartottunk a büntetésvégrehajtási intézetek könyvtári nevelőtisztjeinek továbbképzésén.

Az audiovizuális dokumentumok beépítése a közművelődési könyvtári rendszerbe c. fejlesztési tanulmány elkészült.

A könyvtárak audiovizuális szolgáltatásainak fejlesztése érdekében elkészítettük a *Film és videodokumentumok a könyvtárban c.* módszertani útmutatót. Felvettük a kapcsolatot a kiadókkal, gyártókkal, forgalmazókkal. Konferenciát szerveztünk a megyei, városi könyvtárak módszertanos munkatársai részére a könyvtári video-szolgáltatásokról, valamint a zenei könyvtárosi munka időszerű kérdéseiről.

A megyei és a városi könyvtáraktól begyűjtöttük a *Közművelődési filmek jegyzéke 1984. c* filmográfia alapján azoknak a mozi- és rövidfilmeknek a címeit, melyek átírását VSH kazettákra javasolják.

Módszertani, kutatási és továbbképzési feladatok

A gyűjtemények feltárása

Elkészült *A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Címek* című szabvány végleges változata, amely a könyvek, időszaki kiadványok és zeneművek besorolási adatainak egységesítését foglalja magában. A kézirat nyomdában van.

Példatárat készítettünk a kották és hanglemezek katalogizálásához.

Elindítottuk *A leíró katalogizálás elmélete és gyakorlata* című kézikönyv megírását. Két fejezet elkészült: *Az ISBD szabályok kialakulása és a leírás általános szabályai* és *A leíró katalógus bibliográfiai tételeinek szerkesztése* című.

Az ISBD Review Group tagjaként részt vettünk az ISBD dokumentumok ötéves időszakra terjedő felülvizsgálatában. Az év során a régi könyvek – ISBD/A – átdolgozása volt folyamatban.

Országosan támogattuk a leíró katalógusok továbbépítését (MTA, KSH, BME stb.). Szolnokon a megyei könyvtárban részt vettünk a katalógus testületi neveinek átszerkesztésében.

Részt vettünk a könyvtári szabványosításban. A leírásban használható rövidítési szabványhoz összeállítottuk a zeneműveknél használható rövidítéseket.

Kidolgoztuk a *Könyvtári raktározási táblázatok* új kiadásának alapelveit. A témáról konferenciát tartottunk.

Felmértük és jelentést készítettünk a főiskolai könyvtárak tárgyi katalógusainak helyzetéről; a kérdésről konferenciát rendeztünk az érdekelt könyvtárak részére.

Az osztályozás és információkeresés témakörben két tanulmány megírására adtunk megbízást külső szakértőknek.

Elkészült Salton G. *Introduction to modern information retrieval* c. művének magyar fordítása.

Könyvtári munkafolyamatok szervezése

Elkészítettük a Könyvtárellátó új nyomtatványkatalógusát és az új közművelődési könyvtári munkanaplókat.

A *könyvtári bizonylat* c. szabványt a Magyar Szabványügyi Hivatal felkérésére elkészítettük. Jelenleg nyomdában van.

Elkészült és kiadás előtt áll a *Könyvtár és marketing* c. szakirodalmi szemle.

Gazdálkodási útmutató készült a B és C típusú közművelődési könyvtárak számára, a kézirat nyomdában van.

Elkészült a kiskönyvtárak szervezéséről szóló könyv vázlata, az anyaggyűjtés részben megtörtént. A mű megírása áthúzódik 1986-ra.

Az állományellenőrzések tapasztalataiból esettanulmányok készültek, közzétételük folyamatban van.

Elkészült és nyomdában van az állományvédelmi útmutató.

Elkészült a könyvtárrekonstrukció feladatterve.

A könyvtár, a könyvtáros és társadalmi környezete

Befejeződött a könyvtáros pálya szociológiai vizsgálati anyagának számítógépes feldolgozása, kiegészítő interjúk készültek, elkészült az angol nyelvterület szakirodalmi szemléje.

A *Könyvtár és társadalmi környezete* című tanulmánygyűjtemény 3. kötetéből három esettanulmány készült el, a tanulmányok kötetté szerkesztése áthúzódik 1986. első negyedére.

A *Kulturális szocializáció az aprófalvas településeken* c. kutatás adatgyűjtése befejeződött, egy előzetes tanulmány elkészült *A könyvtár és társadalmi környezete* 3. kötete számára, a kutatás lezárása az 1986. évben várható.

A Teplice és Vác, valamint egy lengyel középváros könyvtárainak összehasonlító vizsgálata a cseh partner visszalépése és a lengyel partner érdektelensége miatt meghiúsult. Az összehasonlításhoz szükséges, a váci városi könyvtár életére és működésére vonatkozó vizsgálatokat elvégeztük, az adatokat összegyűjtöttük.

Tanulmányoztuk a váci városi könyvtárnak az iskolai könyvtárakkal való együttműködését. A vizsgálat zárótanulmánya elkészült, a *Könyvtár és társadalmi környezete* c. sorozat 3. kötetében lát napvilágot.

Az előző évi kutatások eredményeinek összegzéseként elkészült a könyvtárosok kapcsolatkulturáját vizsgáló olvasószolgálati esettanulmányokat elemző munka, amelyet a Könyvtáros hasábjain tártunk a nyilvánosság elé.

Tanulmányt készítettünk *A könyvtárhasználati szokások változási tendenciái közművelődési könyvtárakban és az ebből levonható könyvtárpolitikai következtetések* címmel; a KMK szakmai vitája után az OKT elnökségi és plenáris ülésein előterjesztésként szerepelt.

Nemzetközi szemle keretében összegeztük az olvasásszociológiai és olvasáslélektani ismeretek oktatását a külföldi felsőfokú könyvtárosképzésben.

Az olvasási szokások és az olvasás folyamata

Elkészült *A felnőtt népesség olvasási és olvasmánybeszerzési szokásai* c. kutatási jelentés, melyet a közművelődési kutatási főirányt gondozó Művelődéskutató Intézet elfogadott.

Az *Olvasói értékrend* vizsgálatából év végéig a kérdőíves adatfelvétel történt meg (1000 fős minta, 100 település). Az adatok feldolgozása áthúzódik 1986-ra.

A 15–18 évesek olvasási kultúrája című kutatás adatainak gépi feldolgozása befejeződött, elkészítése áthúzódik 1986-ra.

A *Biblioterápiai olvasókönyv* elkészítése áthúzódik 1986-ra.

A jugoszláviai Vajdaságban tárgyalásokat folytattunk a Hungarológiai Intézet munkatársaival egy, a magyarok körében végzendő olvasásszociológiai vizsgálat lehetőségeiről. Kisebb, lokális felmérést végeztünk a határon túli magyarság olvasáskultúrája témakörében.

Továbbképző tanfolyamok

Befejeztük a *Könyvtár társadalmi kapcsolatai* című féléves tanfolyamot, a megyei könyvtárak társadalomtudományi szakreferensei részére szervezett egyéves továbbképzésünket; a nagyobb könyvtárak kötészetében dolgozó munkatársak részére szervezett könyvkötészeti tanfolyamot.

A szakszervezeti könyvtárvezetők részére tervezett 2 hetes intenzív továbbképzés elmaradt. A tanfolyami programot februárban elkészítettük, elküldtük a SZOT illetékeinek. Kezdeményezésünket megismételjük 1986-ban.

Vezetői-módszertanos 2x1 hetes intenzív továbbképző tanfolyamot szerveztünk a tanácsi könyvtárak fiatal vezető munkatársai részére olvasótábori keretben.

Féléves tanfolyamot szerveztünk *Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása* címmel.

A megyei könyvtárak műszaki, mezőgazdasági és természettudományi szakreferensei részére szervezett továbbképző tanfolyam négy konferenciáját megtartottuk.

A bibliográfia-szerkesztői tanfolyam befejeződött.

A *Katalógusszerkesztés az új szabványok alapján* című hatnapos továbbképző tanfolyamot (különféle könyvtártípusok katalógusszerkesztői és a tárgy oktatói számára) 4 al-

kalommal ismételtük meg. A zenei könyvtárak katalógusszerkesztési tanfolyamát megtartottuk.

Egyhetes tanfolyamot szerveztünk a székesfehérvári megyei könyvtárral közösen a megyei könyvtárak vezetői számára a Commodore 64 könyvtári alkalmazásáról.

Községi könyvtárosok részére egyhetes olvasótábort szerveztünk.

A képzéssel kapcsolatos egyéb feladatok

Országosan gondoztuk a könyvtárkezelői tanfolyamokat, gondoskodtunk az írásbeli vizsgafeladatok felfrissítéséről.

A könyvtárkezelői tankönyv kiegészítéséül továbbképzési vezérfonalként *A községi könyvtár vezetése* és a *Gyermekekönvtári munka* c. füzetek elkészültek. Az előkészítés stádiumában van az iskolai könyvtárak kezelésére vonatkozó ismereteket összegző, valamint az olvasószolgálatban dolgozó könyvtárkezelők tudnivalóit tartalmazó füzet.

A gimnáziumi fakultatív könyvtárkezelői oktatást figyelemmel kísértük, a tanárok részére az OPI-val közösen konferenciát szerveztünk, javaslatot tettünk tankönyv kiadására.

A tanítóképző főiskolák könyvtári szakkollégiumi tanárai kétnapos konferenciáján a program tervezésében és előkészítésében részt vettünk.

Felmértük az egyes könyvtárhálózatok továbbképzési igényeit és lehetőségeit. A vizsgálat eredményét a Könyvtárosban fogjuk publikálni.

A főiskolai könyvtárosképzés tankönyveinek előkészítése terén a következők történtek: nyomdakészen átadtuk a Tankönyvkiadónak a *Bibliográfiai leírás, katalógusszerkesztés* c. jegyzetet; közreműködésünkkel elkészült a *Könyvtár és társadalom, az Osztályozás* és a *Tájékoztatás* c. jegyzetek egy-egy fejezete, megbízást adtunk az *Informatikai alapok* c. jegyzet előkészítésére.

Az OKT részére tervezetet dolgoztunk ki a könyvtárosi ismereteket magában foglaló kézikönyv-sorozatáról.

Gyűjteményfejlesztési és bibliográfiai tanácsadó feladatok

Elkészítettük az *Új Könyvek* 1984. évi anyagának szakrendbe sorolt kumulációját, valamint betűrendes mutatóját. A kiadvány négy kötetben jelent meg.

A negyedéves szakrendi, illetve betűrendes mutatók közül három negyedév számait nyomdába adtuk, a negyedik kötet szerkesztése is befejeződött.

A könyvtárak állománygyarapítási tanácsadójának, az *Új Könyveknek* 32 száma jelent meg 2793 tétellel. A munka meggyorsítása érdekében további 3 számot adtunk nyomdába 1986-os megjelöléssel.

Az év folyamán az ÚK hagyományos szerkezete ismét változott, igazodván a KÖNYVÉRT számítógépes programjának segítségével. A tételek számozása 1985-től nem folyamatos, hanem számonként újra kezdődő, így a recenzált könyvek azonosítója azt is jelzi, hogy az ÚK melyik számában milyen sorszámmal szerepel.

Az Új Könyvek tárgyszókatalógusának rendezését ebben az évben megkezdjük. A tárgyszó nélküli cédulák tárgyszóval való ellátását folyamatosan végeztük.

A *Könyvtári kis tükör* sorozatból befejeződött és nyomdába került a *Művészetek, sport II.* c. kötet: a sorozat további kötetei – az időközben született megállapodás értelmében – fel fogják ölelni az 1985. év anyagát is, ezért meg kellett várni az 1985-ös ÜK sorozat megjelenését. A kéziratok leadására csak 1986-ban kerül sor. Ezek: *Társadalomtudományok II.*, *Irodalomtudomány, nyelvészet II.*, *Gyermek- és ifjúsági irodalom III.*, *Magyar szépirodalom II.*

Ismét halasztást szenvedett a *Helyismereti munka kézikönyve* c. kiadvány. Befejezésére, nyomdába adására 1986-ban kerül sor.

Elvégeztük a *Magyar könyvtárak bibliográfiai tervi* 1986. c. kiadvány előmunkálatait.

Részt vettünk a *Művészet* c. folyóirat készülő repertóriumának munkálataiban. Folyamatosan végeztük a *Prominens szerzők* c. munka anyaggyűjtését, rendszerezését.

Az MKE Bibliográfiai Bizottságával közösen konferenciát szerveztünk a megyei könyvtárakban dolgozó helyismereti munkával foglalkozók számára az aktuális kérdésekről (tárgyszavazás, tárgyszójegyzékek, gépesítés). A konferenciáról szóló beszámoló és a tanácskozás ajánlásai a Könyvtárosban jelennek meg.

Rendszeresen részt vettünk helyismereti és állományalakítási konzultációkon. Megkeresésre több alkalommal szakmai tanácsot adtunk ajánló bibliográfia készítéséhez. Ugyancsak tanácsadással támogattuk a gimnáziumi tankönyvekhez készülő ajánlott irodalom jegyzékének összeállítóit.

Módszertani konzulensként közreműködtünk a *Vizsgálódások az Arany János Általános Iskola és Gimnázium könyvtárában* c. esettanulmány elkészítésében.

Folyamatosan tartottuk a kapcsolatot a Könyvtárellátóval, részt vettünk a Könyvtári Könyvminősítő Bizottság munkájában.

Szervezési és propaganda feladatok

Kapcsolatszervezési és propagandamunkában elsősorban korábbi kezdeményezéseink hatékonyságát növeltük.

Elkészítettük a könyv- és könyvtárpropaganda távlati fejlesztési programját.

Az Országos Könyvtári Propagandabizottság két alkalommal tanácskozott aktuális kérdésekről. A bizottság munkája is elősegítette azt, hogy a Könyvtérképesítő Vállalat könyvtárpropagandát segítő központi (kiadói stb.) tevékenysége megélénküljön. (Mindemellett több, módszertani kérdéseket érintő megyei tanácskozást kezdeményeztünk, azokon közreműködtünk.)

A Hazafias Népfront olvasáspolitikai munkacsoportja számára javaslatot dolgoztunk ki az ünnepi könyvhét során megvalósítandó szervezettebb könyvtárpropagandára. Ennek eredményeként az idei könyvhéten számos új lehetőséget kihasználva sikerült a könyvtári szolgáltatásokra felhívni a közvélemény figyelmét.

Tevékenyen részt vettünk a HNF Olvasó népért munkabizottsága, Olvasótábori munkacsoportja munkájában. *Közművelődési könyvtárak – közművelődési egyesületek* címmel országos tanácskozást rendeztünk.

A közérdekű tanácsi dokumentumok közművelődési könyvtárakban való elhelyezésére ajánlást dolgoztunk ki a Minisztertanács Tanácsi Hivatala részére.

Felmértük a pályájakat elhagyó közművelődési könyvtárosok számát, indítékait.

A közművelődési könyvtárak kiadói tervei alapján felmértük az országos terjesztésre méltó kiadványok körét, kiadásukhoz szükséges központi támogatás lehetőségeit.

Közhasznú kisbibliográfiák címmel kidolgoztuk egy kiadványsorozat tervét, elkezdtük a kiadványokat előkészítő munkálatokat. Folyamatosan értékeltük és elemeztük a könyvtárpropagandával összefüggő eseményeket és kiadványokat, erről szemlét jelentettünk meg az *Eseménynaptárban*.

Értékeltek a *Kell a jó könyv* olvasópályázat valamint a Műszaki és Közgazdasági Könyvnapok során kiírt pályázat eredményeit.

Az Európai Kulturális Fórum időszakában nemzetközi könyvtári plakátkiállítást szerveztünk. (Kezdeményeztük a miskolci Városi Könyvtár plakátjainak önálló kiállításon történő bemutatását.) A Fórum résztvevői számára központilag kiadott tájékoztatóban a könyvtárügyet ismertető tanulmányt jelentettünk meg. Részt vettünk az IFLA által Chicagóban szervezett nemzetközi plakátversenyen.

Eredményesen alakultak kapcsolataink a tömegkommunikációs szervekkel. Az elmúlt évekhez képest jelentősen nőtt a könyvtári vonatkozású sajtócikkek, rádió- és tv-műsorok száma. Jól szolgálta ezt az OKT-val és az MKE-vel közösen szervezett sajtópályázat, amit 1986-ra ismét meghirdettünk. A *Könyvtári Hírlével* 3. számát, a tanácsi vezetőket tájékoztató *Könyvtár és Művelődés* 2. számát jelentettük meg. Feldolgoztuk és elemeztük a napilapokban 1984 utolsó negyedévében megjelent könyvtári vonatkozású közlemények.

Összeállítottuk a szakszervezeti valamint tanácsi könyvtárak címjegyzékét. Elkészült a *Tudja-e, hogy kérheti?* című sorozat újabb kézírata az országos szakkönyvtárak központi szolgáltatásairól. A könyvhétre a nemzeti dokumentumtermés alapkönyvtáiról kalauzt jelentettünk meg, összeállítottuk a *Tudja-e, hogy kérheti?* című, a közművelődési könyvtárakat ismertető tájékoztatót.

Gondoztuk *Az általános művelődési központ szervezeti és tartalmi kérdései* című sorozatban megjelenő újabb kiadványokat.

Gyermekeknyvtár-népszerűsítő kisfilmet készítettünk a Pannónia Filmstúdióban, a film videofelvételét elküldtük minden megyei könyvtárnak. *Látogatás a könyvtárban* címmel alsótagozatos tanulók számára könyvtárbemutató diafilm gyártását készítettük elő.

Tanulmányt készítettünk a *Szocialista országok városi és községi könyvtárai* c. kiadvány számára. Összeállítottuk a SAUR kiadónál megjelenő *World Guide to Libraries* című kézikönyv teljes magyar vonatkozású anyagát. Előkészítettük Kiss Jenő *Magyar könyvtárak* című könyvének átdolgozott kiadását.

Kezdeményeztük és módszertani tanácsokkal segítettük a különböző könyvtárhálózatok valamint a KÖNYVÉRT propagandakiadványainak megjelentetését.

A kiadványelőkészítői, kiadói munka folyamatos volt. Ennek ellenére több 1985-re tervezett mű megjelenése áthúzódik 1986-ra. Lehetőségeinket korlátozták, hogy jelentősen emelkedtek a nyomdai árak; központi támogatással sikerült megjelentetni legnagyobb vállalkozásunkat *A magyar könyvek könyve* című bibliográfiát. A periodikumok mellett 22 önálló mű jelent meg. Ebben az évben is néhány kiadványt egyéb intézményekkel közösen, azok nyomdai kapacitását felhasználva adtunk ki. (Pl. a *Kóshalmi Béla bibliográfiát*, az *Irodalmi hanglemezek Magyarországon* című diszkográfia 2. kötetét – a FSZEK-kel közösen.) Néhány esetben egyéb közhasznú kiadvány megjelentetéséhez szereztünk központi támogatást. (Plakátkiállítás katalógusa – Miskolc, a Szolnok megyei könyvtár pályázatára beérkezett munkák kiadása – Szolnok stb.) Több kiadványt terven felül jelentettünk meg (Bíró Ferenc: *Film- és videodokumentumok a könyvtárakban*, Pintye Ferenc: *Az általános művelődési központok funkcióinak meghatározásához* stb.).

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár feladatai

A szakkönyvtári szolgálat feladatai

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár költöztetése a budavári palotába. A szakkönyvtár törzsszállományát 1984. decemberében, a másik részt 1985. februárjában költöztettük. A költözés 2. részének kezdetéig – mivel vizsgaidőszakra esett – fogadtuk az olvasókat a Múzeum utcában hagyott olvasótermi anyag használatára, és katalógus alapján kérésre, a várból naponta lehozattuk a kívánt anyagot. A vári olvasóterem számára nyitásig átszaktuk és átjelzeteltük az olvasóterembe kerülő könyveket (kb. 5500 kötet) ezekről cédulanyilvántartás készült. Átválogattuk a teljes folyóiratállományt annak eldöntésére, hogy mi kerüljön szabadpolcra, ha igen, akkor a teljes, az utolsó 10, ill. 5, vagy csak a folyó évfolyam. A végleges döntésről cédulanyilvántartás készült.

Elkészítettük az olvasótermi feliratokat, eligazító táblákat, használatjékoztató röplapokat, az új szolgáltatási rendhez szükséges nyomtatványokat, az új katalógusszekrények feliratait és fiókszámozását.

Berendeztük az olvasótermet. A zárt raktárak anyagát a költözés után helyreraktuk, a raktári sorrendet ellenőriztük, a polcok jelzeteit és a raktári alaprajzot elkészítettük.

751 könyvvel, 11 db audiovizuális dokumentummal, 403 folyóirat évfolyammal, 47 db szakdolgozattal, 329 db fényképpel, és a 1040 db egyéb dokumentummal gyarapodott a könyvtár állománya. A nemzetközi kiadványcserénket folyamatosan bonyolítottuk, a levelezést naprakészen tartottuk, két cserejegyzéket jelentettünk meg és folyamatosan vezettük az ezzel kapcsolatos nyilvántartásokat. Összesen 359 db kiadványt kaptunk (szocialista országból 136-ot, nem szocialistából 223-at.) Küldtünk 500 dokumentumot és periodikumot; szocialista országokba 193-at, egyéb országokba 307 db-ot. 19 új cserepartnert szereztünk, 8-an lemondták a cserekapcsolatot. Az állományból 66 db könyvet, 9 folyóirat évfolyamot töröltünk.

A feldolgozó munka a beérkező állomány tekintetében naprakész. A nairobi és a chicagói IFLA konferenciáról hiányosan érkeztek be a dolgozatok ezért ezek még nincsenek feldolgozva. Lemaradás van a mikrofilmek rekatalógizálásában.

A katalógusokba az új beszerzések leírása folyamatosan bekerült. A katalógusépítés az új besorolási szabályok szerint folyik, a folyóiratok rekatalogizálása megkezdődött, eddig kb. 500 folyóiratcímmel készültünk el. A szabadpolcos állomány gondozása, az új beszerzések kitétele, a régiak bevétele, a nyilvántartások módosítása és a folyóiratok szabadpolcos kezelése naprakész. A tezaurszt folyamatosan fejlesztjük.

364 folyóiratot, illetve könyvet köttettünk.

Olvasóinkat megtanítottuk az új körülmények közötti könyvtárhasználatra. 1985. április 4 –december 13-ig 997 beiratkozott olvasója volt a könyvtárnak, a használók száma 2036, 883-an kölcsönöztek 5366 dokumentumot. (A helyben használt dokumentumokat nem regisztráljuk.) 38 helyre 140 dokumentumot küldtünk könyvtárközi kölcsönzésben. Hat különböző könyvtárosképző intézményből érkező csoportnak tartottunk 2–2 órás használóképző foglalkozást és számtalan külföldi vendégnek és látogató csoportnak mutattuk be a könyvtárat. Külső megrendelőknek hat irodalomkutatót végeztünk. A figyelő szolgálatunk ez évben dögöve működött, újjáalakítására és átszervezésére van szükség.

Dokumentációs feladatok

A külföldi folyóiratokból 1632 cikket dolgoztunk fel részben a *Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom*, részben a cikk-katalógus számára. A KDSZ ez évtől újfajta tipográfiával készül, szebb lett mint volt. Sajnos az átfutási idő nagyon változó, a lap megjelenése sokszor hónapokat késik. Az évi négy számot megszerkesztettük, de a leadási határidők pontos betartása mellett is csak két szám jelent meg. Az 1985. évi kumulált mutatók és az 1979–1983-as időszak kumulált mutatói elkészültek és nyomdába kerültek.

Elkészült a HLISA/VELBI két száma, amelyekben 113 cikkről illetve monográfiáról közöltünk referátumot; elkészültek a mutatók is.

Megjelentettük a *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiáját*. Ebben az évben 1300 tételt regisztráltunk. Ez kevesebb a megszokottnál, aminek munkaerő-kiesés az oka. Ennek tudhatók be a késések és a MAKSZAB történetében az első összevont szám megjelenése. Elkészült az 1984-es év kumulált betűrendes és tárgymutatója valamint az 1975–1979-es ciklus kumulált betűrendes és tárgymutatója. Az MNB Időszaki Kiadványok Repertóriumával való kapcsolat lehetővé tette, hogy a MAKSZAB az egész magyar időszaki kiadványtermésből válogasson. Már is tetemes mennyiségű közleményt másoltunk le, melyek részben a MAKSZAB-ba, részben a lapkivágat-gyűjteménybe kerültek.

A *Könyvtártudományi és informatikai központi gyarapodási jegyzék* 4 száma elkészült és megjelent.

Szerkesztettük a *Könyvtári Figyelőt*, az évi hat számot határidőre nyomdába adtuk, az éves kumulált rövidítésjegyzékkel és az éves tartalomjegyzékkel együtt. Az év folyamán három szerkesztő bizottsági ülést tartottunk.

Végezetül szólva

Titkársági feladatokat láttunk el az Országos Könyvtárügyi Tanácsban, a megyei, az egyetemi, a főiskolai könyvtárak igazgatói tanácsában, a Társadalomtudományi Információs munkabizottságban, a Könyvtárosképzési és Továbbképzési Állandó Bizottságban, az OKT Osztályozási Szakbizottságban, a Magyar Nemzeti Hangtár előkészítő bizottságában és a Zenei könyvtárosok nemzetközi bizottsága magyar nemzeti csoportjában.

1985-ben a Könyvtártudományi és Módszertani Központba 66 külföldi vendég érkezett a nemzetközi kapcsolataink keretében. A látogatók közül 14-en szocialista országokból, 51-en tőkés országokból, 1 fő fejlődő országból érkezett. Személycseré keretében 4 fő, az MM vendégeként 6 fő, az OSZK vendégeként 3 fő, a KMK-val kapcsolatot tartó külföldi főiskoláról 50 fő, egyéb módon 1 fő látogatott hozzák. Programot 55 fő részére szerveztünk.

Intézményünkben 19-en vettek részt külföldi tanulmányúton (10-en személycserével, 5-en a Művelődési Minisztérium központi keretéből 4-en ösztöndíjjal). Részt vettünk és előadásokat tartottunk „A könyvtárügy technikája és technológiája 8.sz. munkacsoport” szófiai tanácskozásán, a Zenei Könyvtárosok Nemzetközi Szövetsége (AIBM) berlini kongresszusán, az UNESCO és az IFLA által Salamancában szervezett nemzetközi gyermekkönyvtári szemináriumon. Részt vettünk az IFLA Közművelődési Könyvtári szekciójának római ülésén, valamint a szocialista országok együttműködésével megjelenő Könyvtárépítési kézikönyv szerkesztő bizottságának berlini tanácskozásán. Az NDK Tudományos Könyvtárak Módszertani Központjának felkérésére az intézet gothai továbbképző házában előadást tartottunk Osztályozás és információkeresés Magyarországon címmel. Tevékenyen közreműködtünk a hazai nemzetközi rendezvények – az IFLA könyvtárépítési szeminárium, a Magyar könyvtárosok II. tudományos tanácskozása, a szocialista országok könyvtári folyóirat főszerkesztőinek tanácskozása – előkészítésében, szervezésében. A rendezvényeken, valamint a magyar-francia bibliológiai szemináriumon előadásokat tartottunk. Az IFLA szeminárium során a legújabb hazai könyvtárépületek fényképeiből és tervrajzaiból kiállítást szerveztünk.

Az év folyamán 6 munkatársunk távozott el más munkahelyre (Bereczky László, Kamarás István, Mándy Gábor, Papp István, Urosevics Danilo, Vajda Kornél). Új munkatársaink: Bárdosi Mária, Bíró Ferenc, Dányi Éva, Győri Erzsébet, Kériné Tóth Ildikó, Lőrincz Judit, Mezei Mária, Novák István.

SZENTE Ferenc
Az Országos Széchényi Könyvtár Könyv-
tártudományi és Módszertani Központ
igazgatója

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRIGAZGATÓK TANÁCSÁNAK 1984–1985. ÉVI MŰKÖDÉSÉRŐL

A tanács a címben jelzett időszak első ülését Debrecenben 1984. június 26–27-én tartotta, ahol az előzetes közvéleménykutatás eredményeként az *egyetemi könyvtárak számítógépes együttműködésének* kérdéseit vitatta meg. Az egyetemi könyvtárak törekvése időben találkozott az Állami Tervbizottság felhívásával, miszerint a tárcáknak össze kell állítaniuk számítástechnikai programjukat.

Mader Béláné (JATEKK) *Javaslat az egyetemi könyvtárak számítógépes együttműködésére* c. előadásában elmondta, hogy a szolgáltatások minél hatékonyabb és gazdaságosabb megvalósítása érdekében szükség lenne közös számítógépes adatbázis létrehozására. Ennek realizálása lehetőséget adna például a kiadványok egyszeri feldolgozásának többszöri felhasználására, a tájékoztatás elmélyítésére, az állománygyarapító tevékenység összehangolására. Vázolta a más adatbázisokhoz (pl. a Magyar Nemzeti Bibliográfia) való kapcsolódás előnyeit és végül szólt a megvalósítás feltételeiről.

Gomba Szabolcsné (KLTEK) a szakirodalom alapján körképet adott arról, hogyan haladnak a külföldi könyvtárak a számítástechnika alkalmazásában. Kiegészítésül ismertette a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára számítástechnikai fejlesztéseit és a további terveket.

A hozzászólók mindegyike megerősítette a számítógépesítés szükségességét, szóltak a nehézségekről, saját gondjaikról, és az egyedi kezdeményezések mellett központi megoldásokat sürgettek. Szó esett a központi szolgáltatások sürgető fejlesztéséről, a számítástechnikusok és a könyvtárosok szükséges kapcsolatáról is.

Gáspár András a Tudományszervezési és Informatikai Intézet munkatársa az elektronikai és ezen belül az informatikai kormányprogramot ismertette, rámutatva arra, hogy a gépesítésben az egyetemi könyvtáraknak példát kellene mutatniuk, ugyanis a többi könyvtárral szemben előnyösebb helyzetben vannak, hiszen az egyetemeknek van számítóközpontjuk, amelyek az egyetemi könyvtárak rendelkezésére is állnak. „Értelmes célra a múltban is volt, a jövőben is lesz pénz” – mondta.

A következő napirendi pont Bilincsi Lajos *Az egyetemi könyvtári hálózatok helyzete és problémái* c. előadása – pontosabban szólva kerekasztal-beszélgetése – volt. Visszatekintett az egyetemi könyvtárak első, 1959-ben rendezett konferenciája óta megtett útra. Már többször is úgy tűnt, hogy megnyugtatóan rendeződik a hálózatok ügye, amikor újabb és újabb hátráltató tényezők bukkantak fel a megoldás útjában. Időnként meg kell vizsgálni a hálózatok helyzetét, hiszen a jövőben is számolni kell új jelenségek fellépésével.

A kötetlen beszélgetésben a jelenlevők beszámoltak saját hálózatuk helyzetéről: a JATE könyvtári viszonyai még feudális maradványokat őriznek, a teljes állomány egy-

harmada a tagkönyvtárakban található, igen ellentmondásos a tanszéki könyvtárosok helyzete is.

Az ELTE Egyetemi Könyvtára mellett eddig működött a karközi bizottság, ám a folyóiratrendelések szükségessé váló koordinálására nem vállalkozott. A tanszéken lévő állomány jórésze ma is leltározatlan. De a leltározott anyag védelme is nehéz a tanszéken; pert kellett indítani, hogy megállapítható legyen ki a felelős a hiányokért. Ujabban minden karon a dékán megbízottjaként egy-egy könyvtáros foglalkozik a tanszéki könyvtárak ügyeivel.

A Kertészeti Egyetemen intézeti könyvtárakat igyekeztek létrehozni, de ez a törekvés az érintett tanszékek ellenállásába ütközött.

A Kossuth Lajos Tudományegyetemen is kudarcot vallott a tanszéki könyvtárak integrációs terve. 1969-ben még sikerült létrehozni a kémiai szakkönyvtárat (illetve: részleget), ám 1983-ban, amikor az intézetek megalakulását követően, a fizikai szakrészleget akarták megszervezni az érintett tanszéki könyvtárak összevonásával, kiderült, hogy a szubjektív feltételek hiányoznak. Így csupán gyarapítási egyeztetéssé zsugorodott a korábbi elképzelés. Annak ellenére, hogy egyelőre a többi intézetben sem sikerült összevonni a tanszéki könyvtárakat, az integrálási tervekről nem mondanak le. A gyökeres megoldást a gépesítéstől várják.

Az Állatorvostudományi Egyetemen rendezett, megnyugtató könyvtári állapotok uralkodnak. A 20 tanszék teljes állományát központilag nyilvántartják. Az egyetlen példányban járó külföldi folyóiratok csak a központi könyvtárban lehetnek; ennek előnyeit ma már az oktatók is elismerik. A folyóirat-tartalomjegyzék másolás ingyenes, rendszeres tájékoztatási eszközként bevált.

A pécsi Orvostudományi Egyetemen is megnyugtató a helyzet. Teljes a központosítás, instruktork látogatja sorba a tanszéki könyvtárakat.

A miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem könyvtárügyét az erős centralizálás jellemzi, a tanszéki szempontokat azonban nem szabad mellőzni. A központi könyvtárban azok a folyóiratok találhatók, amelyekre nagy a könyvtárközi kölcsönzési igény.

Ezután *Cholnoky* Győző adott tájékoztatást az időszerű könyvtári kérdésekről. Elmondta, hogy napjainkban négy fontos feladat foglalkoztatja a főhatóságot: a *gépesítés*, a *könyvtárosképzés* ügye, a *dokumentumbázis* fejlesztése és védelme, valamint a könyvtárak *működési körülményeinek, épületeinek* javítása.

Végül *Juhász* Jenő, az MM könyvtári osztálya vezetőjének levelét olvasta fel az elnök, amelyben a tanács különböző javaslatára adott választ. „Az egyetemi és főiskolai főosztály intézkedik a jogszabálymódosítás során az igazgatók szavazati jogának a megadásáról, az egyetemi tanácsban.”

Az egyetemi főiskolai főosztályhoz továbbították az egyetemi hallgatók könyvtárhasználati és szakirodalmi informatikai oktatása ügyében valamint a doktori disszertációk szélesebb körű hasznosítására készített javaslatokat.

A következő ülést a tanács 1985. február 28-án, az Állatorvostudományi Egyetem bővített és újjáalakított könyvtárában tartotta. Itt *Lami* Gyula rektorhelyettes üdvözlő szavai után *Walleshausen* Gyula elnök megemlékezett az 1984. október 26-án elhunyt *Héberger* Károlyról, a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának igazgatójáról, a tanács igen

tevékeny tagjáról. A jelenlévők felállással emlékeztek Héberger Károlyra, akinek legutolsó munkája: *Az egyetemi könyvtárak munkavédelmi helyzete* c. az ülés napirendjén szerepelt. A témát Végh Ferenc terjesztette elő, ő volt az előterjesztés végső formába öntője is. A munkavédelem fogalmát szélesen kell értelmezni, például a tűzvédelem és az egészségvédelem is beleértendő. A Közalkalmazottak Szakszervezete 1962-ben dolgozta ki munkavédelmi útmutatóját, de ma már kívánatos lenne egy új közreadása.

A hozzászólások elsősorban a raktári munka és az állványzat veszélyeire, a fapapucs viseléséből fakadó veszélyekre hívták fel a figyelmet. Szó esett arról is, hogy a könyvtárak vezető állású dolgozói főhatóságuk sajátosságaihoz igazított tananyagból vizsgáznak, de ezekben nem esik szó a könyvtári munkavédelemről. Kívánatos lenne az előterjesztésben említett egységes könyvtári munkavédelmi szabályzat (vagy irányelvek) kiadása.

Cholnoky Győző ez alkalommal csupán néhány kiemelt témával foglalkozott, mivel az MM könyvtári osztályának munkatervét minden könyvtár megkapta.

Továbbra is kiemelt feladat a dokumentumvagyon építése, óvása és gondozása. Sok könyvtárban pusztulásnak indult az állomány. Év végére remélhetőleg lesz keret az értékesebb művek közül a legrosszabb állapotban lévők restaurálására.

Megkezdődött az ELTE Egyetemi Könyvtár rekonstrukciója; elkészültek a kiviteli tervek a debreceni, pécsi és a szegedi egyetemi könyvtár bővítésére.

A műszaki fejlesztés keretében az OSZK és a kiemelt feladatkörű könyvtárak a számítástechnikai terén előrehaladásra számíthatnak.

Sajnálattal állapította meg, hogy a könyvtárosok szaktudása és ezzel összefüggésben a hivatástudatuk nem megnyugtatóan alakul. Van olyan egyetemi könyvtár, ahol a dolgozók közül csak egynek van könyvtárszakos diplomája. A budapesti tanárképző főiskolán meghirdetett könyvtárszakon csak 10 hely van. Pozitívum, hogy a szegedi tanárképző főiskolán viszont megindult a könyvtárosképzés. Az ELTE-n a keretszámok növelésére tett ígéretüket az illetékesek nem váltották be. Egyik vidéki egyetemen könyvtári tanszék létesítésére már régebben javaslatot tett az MM könyvtári osztály, ám mindeddig eredmény nélkül. Bár valóban hiány van diplomás könyvtárosokban, téves az az itt is elhangzott vélemény, hogy „egyetemi könyvtárba csak egyetemet végzett könyvtáros való”. Minden könyvtárban sok olyan munka akad, amelyhez teljesen elegendő a könyvtárkezelői képzettség. Hiba és pazarlás e munkakörökre diplomás könyvtárosokat alkalmazni.

Harmadik ülését 1985. október 14-én tartotta a tanács Miskolcon, ahol *Az egyetemi könyvtárak szerepe az egyetemtörténet gondozásában* c. témát vitatta meg. Ez szerencsésen illeszkedett a Nehézipari Műszaki Egyetem és Könyvtára fennállásának 250. évfordulója alkalmából rendezett jubileumi tudományos üléshez.

Hiller István előzetes felmérésére alapozott előadásában áttekintette az egyetemi gyűjtemények fajtáit, kialakulásának történetét a Ratio Educationistól napjainkig. A tárgyi emlékek és az iratok gyűjtésében, megőrzésében, a könyvtárosok érdemeit szerezték, csakúgy mint a felsőoktatás-történeti kutatásokban. A jó könyvtáros az utódok munkáját könnyítheti meg, ha az egyetemi élet mindennapjainak eseményeit dokumentáló iratokat, képeket és egyéb dokumentumokat már a keletkezésükkor összegyűjti, továbbá élő lelkiismeretként évkönyvek, almanachok rendszeres közrebocsátását szorgalmazza.

Szögi László (ELTE Levéltár) korreferátumában megállapította, hogy minden egyetemen összegyűlik olyan írott és tárgyi forrásanyag, amelynek tárolása gondot okoz, s az egyetem vezetőinek dönteniük kell sorsukról. Ez az a „kritikus pont”, amikor a könyvtáros befolyásolhatja a döntést. Az iratanyag valamely területileg illetékes levéltárba is kerülhet, de szerencsésebb, ha az egyetem hoz létre szaklevéltárat. Így a feltárás mélyebb lehet, mód nyílik tudománytörténeti kutatások szervezésére, valamint a gyűjtemény pedagógiai célú hasznosítására is. Ilyen ideális eset alakult ki az egyetemi könyvtárhoz kapcsolódó könyvtár-levéltár-múzeum gyűjteményegyüttes révén például Sopronban, Miskolcon, továbbá az Állatorvostudományi Egyetem Könyvtárában.

Többen beszámoltak a könyvtárak keretében működő levéltári, múzeumi tevékenységről. A tanács állást foglalt, hogy ezeket a tevékenységeket nem szabad az alapfunkcióból származó könyvtári munka rovására végezni.

Az elnöki zárszó után Cholnoky Győző tájékoztatta a jelenlévőket a VII. ötéves terv MM könyvtári osztálya által kidolgozott könyvtárfejlesztési koncepciójáról: Az egyetemi könyvtárak szerepe kiemelkedő az országos könyvtári rendszerben, de többen igen súlyos gondokkal – főleg helyhiánnyal – küzdenek (BME, ELTE, JATE, KLTE, JPE). Enyhülést hoz majd a tárolókönyvtári elképzelés megvalósítása. A dokumentumállomány alakítása a mai gazdasági helyzetben nagy erőfeszítéseket kíván a könyvtárosoktól, bár egyelőre sikerült megtartani a korábban elért szintet. Sajnálatos, hogy a többi könyvtártípushoz képest itt a legnagyobb a feltáratlan állománymennyiség; A szolgáltatások közt jobban kell élni a reprográfia lehetőségeivel. A személyi ellátottság kulcskérdése a képzés. Haladást jelentene, ha az egyik vidéki egyetemen is beindulna a könyvtárosképzés de jobban ki kell használni a posztgraduális képzés lehetőségét is.

Walleshausen Gyula elnök bejelentette, hogy az egyetemi könyvtárigazgatók tanácsának titkársági feladatait a jövőben az OSZK–KMK látja el. Sente Ferenc, az OSZK–KMK igazgatója felvázolta elképzeléseit, rámutatott, hogy a tanács jól hasznosíthatja majd egyrészt a KMK apparátusát, másrészt azt a közvetlen kapcsolatot, amellyel az intézet rendelkezik az egyes tanácsadó testületekben pl. OKT, FKT, MKT stb.

A tanácskozás utolsó napján az egyetemi könyvtárigazgatói tanács tagjai részt vettek a vendéglátó könyvtár alapításának 250. évfordulója alkalmából rendezett emlékgyűlésen, ahol az elnök köszöntőt mondott majd az EKT és OKT nevében diplomát nyújtott át a jubiláló könyvtárnak.

WALLESHAUSEN Gyula
az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának
elnöke

A FŐISKOLAI KÖNYVTÁRVEZETŐK TANÁCSÁNAK MUNKÁJÁRÓL 1984–1985

Eseményekben, és talán mondhatni, eredményekben gazdag két évre tekinthet vissza a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa. A szakmai tevékenységben, az együttműködés fejlesztésében és az érdekvédelem területén egyaránt előrelépésről számolhat be krónikási minőségében a Tanács elnöke, aki e helyen elsőként az FKT céljait megvalósító könyvtár-igazgatók, könyvtárvezetők munkáját köszöni meg, és mindazok támogatását, akik elősegítették feladataink megoldását.

Beszámolómat egy régen várt dokumentum megszületésével kezdem. A főiskolai könyvtárak helyzetének megerősítéséhez könyvtárszakmai és felsőoktatási téren egyaránt leginkább talán az az útmutató járult hozzá, amely – több tervezet megvitatása után – a 204/1984. (Műk.K.14.) MM szám alatt jelent meg a felsőoktatási könyvtárak működtetésével kapcsolatban. Az útmutató az egyetemi és főiskolai könyvtárak feladatának meghatározásához, állományának fejlesztéséhez, szolgáltatási rendszeréhez, a könyvtárak szervezetének, igazgatásának, létszámának, épületének, berendezésének kialakításához nyújt irányelveket, a fejlesztési igények mellett ésszerű mértékben véve figyelembe a gazdasági korlátozó feltételeket is.

Nagy jelentőségű volt a könyvtárvezetők főiskolai megítélésének szempontjából is a 6/1985. (IV.13) MM számú rendelet a közművelődési intézmények vezetőinek besorolásáról. A főiskolai könyvtárosok és a könyvtárvezetők különböző jogszabályok alapján, gyakran teljesen méltatlan kulcsszámok alá voltak besorolva. A jogszabály, amelynek érvényesítésére az FKT egyébként külön levélben hívta fel a könyvtárvezetők figyelmét, kellő módon rendelkezik a vezetői besorolás vitás kérdéseiről. A rendelet megjelenése ellenére még mindig vannak főiskolai könyvtárak, amelyeknek fenntartói nem vették figyelembe az előírásokat. Külön problémát jelent az egyetemek, főiskolák kari könyvtárosainak besorolása. Az FKT tagjai egyöntetűen hátrányosnak tartják a kari könyvtárak vezetőinek, munkatársainak a felsőoktatási intézmények oktatói és egyéb dolgozói munkabérééről szóló 16/1983. (XII.17.) ÁBMH számú rendelkezés szerinti besorolását, különösen önálló székhelyen működő könyvtárak esetében.

Elkészítettük és a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya 1985. október 23-i hatállyal jóváhagyta a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa ügyrendjét. Az ügyrend 2. pontja szerint „a Tanács véleményezési, javaslattevési és tanácsadó hatásköre kiterjed a főiskolai könyvtárak tevékenységét, az általuk nyújtott szolgáltatások fejlesztését, a főiskolai könyvtárak egymás közötti, valamint más könyvtárakkal és intézményekkel való együttműködését érintő kérdésekre, így különösen a központi iránymutatások, jogszabályok, tervek, szakmai ajánlások tervezetének megvitatására, továbbá a szakfelügyeleti tevékenységre. A Tanács fórumot nyújt a főiskolai könyvtáraknak eszmecserére, időszeri

kérdések megtárgyalására. Képviseli a főiskolai könyvtárosok sajátos érdekeit.” A Tanácsnak az ügyrendben új, bár eddig is érvényesített feladata a főiskolai könyvtárosok érdekképviselete. A létszámmal, a besorolásokkal és egyéb hasonló kérdésekkel kapcsolatban korábban is volt már teendők, a főiskolai könyvtárak, könyvtárosok helyzetének átfogó felmérésére azonban csak 1985-ben került sor. Ebből bekértük a könyvtárak állományára, forgalmára, szolgáltatásaira, kiadványaira, létszámára, helyiség- és felszerelési helyzetére vonatkozó adatokat; összegzésük, elemzésük és a szükséges tanulságok levonása a tagozati ülések feladata lesz.

A helyzetfelmérés második lépcsőjére 1985 végén került sor. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnökségének felkérésére az FKT elnöke is részt vett abban a három tagú munkacsoportban, amely a könyvtáros pálya társadalmi megítéléséről, a könyvtárosok erkölcsi-anyagi megbecsüléséről készít előterjesztést az Országos Könyvtárügyi Tanács részére. Feladatom a felsőoktatási könyvtárosok helyzetére jellemző adatok összeállítása, értékelése volt. A helyzetkép reális kialakításához szükségesnek tartottam az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ által 1984 elején begyűjtött 778 felsőoktatási könyvtárossal kapcsolatos adatlap vizsgálata mellett az 1985. végi helyzet áttekintését is. A főiskolai könyvtárvezetőkhez intézett felkérésemre 21-en küldték el igen tanulságos, adatokban és szempontokban egyaránt gazdag helyzetképüket (az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa elnökének levelére is hasonló arányban érkeztek válaszok).

A felsőoktatási könyvtárak, könyvtárosok helyzetéről alkotott negatív összkép, a könyvtárvezetők által felvetett problémák megvizsgálása, a javaslatok értékelése magasabb fórumok közeli feladata lesz, mindenesetre meggyőződésem, hogy az állapotrajz intézkedések megtételére ösztönzi majd az illetékeseket.

Sikernek könyveljük el, hogy egy főiskolai könyvtáros, *Téglási Ágnes* a győri Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskoláról nyerte el az 1985–1986-os tanévre az egyesült államokbeli kenti egyetem Gombocz-ösztöndíját. Tanulmányai mellett a felsőoktatási könyvtárak szerepét kívánja megismerni az amerikai könyvtári rendszerben, foglalkozik a pedagógusképző főiskolák könyvtárainak sajátos feladataival, továbbá a könyvtárhasználati oktatás kérdéseivel is. Mindhárom területen hasznos segítséget nyújthat majd a Tanács munkájához is.

A főiskolai könyvtárak munkájának jellemzőit, a működésüket akadályozó gondokat igyekszik feltárni és javaslatokkal segíteni a minisztérium Könyvtári Osztálya által irányított szakfelügyeleti tevékenység. Részben a kiadott szakfelügyelői megbízás keretében, részben a Borsod-Abaúj-Zemplén, Szolnok és Győr-Sopron megyékben végzett átfogó vizsgálatok során két év alatt 13 főiskolai könyvtár szakfelügyeleti vizsgálatára került sor. Közülük többen az intézkedési javaslat eredményeként jelentős változások következtek be, másutt a lehetőségek teljes hiánya miatt a könyvtárak fenntartói és a könyvtárak kénytelenek voltak megelégedni a helyzet regisztrálásával. Úgy vélem azonban, a szakfelügyeleti jelentésekben foglalt ajánlásoknak is van például némi részük abban, hogy a főiskolai könyvtárak közül 11 kért és kapott gyorsmásoló gépet az MTA Soros alapítvány keretében.

A szakfelügyeleti tevékenység sajátos formáját jelentette az a munka, amelynek során *Rónai Tamás*, az OSZK-KMK munkatársa 1985-ben 21 főiskolai könyvtár tartalmi

állományfeltáró, szakkatalógus-készítési munkáját vizsgálta meg és tett javaslatot továbbfejlesztésre, illetve a hibák kijavítására. A felmérés főbb tanulságait az 1985. november 29-én tartott értekezleten vitatták meg, ezúttal nem a könyvtárvezetők, hanem az érdekelte feldolgozó könyvtárosok részvételével. Az értekezlet második napirendi pontjaként *Varga Ildikónak*, az OSZK-KMK munkatársának előadásához kapcsolódóan beszéltek meg a könyvtárosok a főiskolai könyvtárak leírókatalógus-építési munkájának aktuális kérdéseit.

Mielőtt áttekintenénk a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa 1984–1985-ben tartott plenáris, tagozati és más üléseinek programját, a Tanács egy fontos lépésére kell felhívni a figyelmet. Ismeretes, hogy az Oktatási Törvény elfogadása után a Művelődési Minisztérium most végzi – a felsőoktatás továbbfejlesztésével kapcsolatos munkálatok keretében – a törvény végrehajtására vonatkozó miniszteri rendeletek előkészítését. A vitára bocsátott dokumentumok közül egy a felsőoktatási könyvtárakat is közvetlenül érinti, a koncepció a felsőoktatási intézmények szervezetéről és működéséről szóló miniszteri rendelet tartalmára” című munkaanyag. A Tanács tagjainak felhatalmazásával részletes javaslatot tettem az illetékes főosztálynak arra, hogy a rendelet kidolgozása során jobban vegyék figyelembe a felsőoktatási könyvtárak szerepét intézményük oktatási-kutatási tevékenységének támogatásában, feladataikat székhelyük, a régió és az országos szakirodalmi információellátásában. A jelenlegi szövegjavaslat ugyanis nem nyújt kellő lehetőséget a könyvtárak szakmai felelősségének érvényesítésére.

Az FKT tagjai különböző üléseken a két év alatt tíz alkalommal találkoztak. Az üléseken a főiskolai könyvtárak összességét érintő kérdések mellett lehetőség volt szűkebb, szakmai jellegű problémák megtárgyalására is. Minden alkalommal sor került természetesen a házigazda főiskola bemutatására, a könyvtár munkájának részletes ismertetésére is.

A rendezvények sora 1984. április 12-én kezdődött, amikor a pedagógusképző főiskolák tagozata tartotta ülését a Kaposvári Tanítóképző Főiskolán. A fő napirendi pont *Tóth Gyulának*, a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola tanszékvezető docensének vitaanyaga volt a pedagógusképző intézmények könyvtárainak helyzetéről és fejlesztéséről, amelyet az Országos Könyvtárügyi Tanács felkérésére állított össze. Az ülésen elhangzott hozzászólásokat a szerző felhasználta az OKT tagsága elé terjesztett változat kialakításakor. A tőlük kapott észrevételek alapján elkészített anyagot az Országos Könyvtárügyi Tanács elnöksége Javaslatok a tanár- és tanítóképző főiskolák, óvónőképző intézetek könyvtárainak fejlesztésére címmel 1985-ben tette közzé.¹ A kaposvári ülésen a könyvtárvezetők megvitatták még *Balla Máriának*, a házigazda főiskola könyvtárosának ismertetését a visszakereső tájékoztatás és a könyvtárközi kölcsönzés helyi gyakorlatáról, továbbá *Ferenczi Zsuzsa* főiskolai adjunktus (Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola) előadását a főiskolai könyvtárakban végzett tájékoztató munka feladatairól, eszközeiről.

A mezőgazdasági főiskolai tagozat 1984. szeptember 4-én tartott ülésének a Nyíregyházi Mezőgazdasági Főiskola könyvtára adott otthont. Az ülésen *Grofcsik Gusztávnak*, az AGROINFORM osztályvezető-helyettesének a nemhagyományos dokumentumok beszerzéséről, könyvtári kezeléséről elhangzott előadását vitatták meg a résztvevők. Másnap, szeptember 5-én került sor a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának 1984. évi plenáris

ülésére. A rendezvény házigazdája a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtára volt. A napirend középpontjában *Juhász* Jenőnek, a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya vezetőjének előadása állt, amelyben a IV. országos könyvtárügyi konferencián elfogadott program végrehajtása kapcsán tekintette át a hazai könyvtárügy helyzetét, a további feladatokat. Az élénk vitát követően *Merkovszky* Pál, a rendező könyvtár vezetője a könyvtáraknak a főiskolai kutatásokat támogató tevékenységéről beszélt; a téma felkért hozzászólója *Futala* Tibor, az Országos Műszaki Könyvtár igazgatója volt, aki részletes áttekintést nyújtott a főiskolai könyvtárak szakkönyvtári feladatairól is.² Az FKT elnöke az ülésen bejelentette, hogy a más feladatkört vállalt *Fogarassy* Miklós helyett az OSZK-KMK részéről a jövőben *Lukátsné Takács* Zsuzsa látja el a felsőoktatási könyvtárakkal kapcsolatos teendőket, köztük az FKT titkársági feladatait is. A plenáris ülés programját szatmári autóbusz-körutazás tette gazdagabbá.

A rendezvények sora a műszaki főiskolai tagozat ülésével folytatódott, amely 1985. május 8-án a Könnyűipari Műszaki Főiskola Könyvtárának rendezésében zajlott le. Az ülésen a könyvtárvezetők megvitatták a pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskola Könyvtárában és az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola Könyvtárában végzett szakfelügyeleti vizsgálat eredményeit, továbbá a pécsi műszaki főiskolai könyvtár fejlesztésére kidolgozott tervet, majd *Cholnoky* Győző, az MM könyvtári osztályának főelőadója beszélt a VII. ötéves terv könyvtári fejlesztési feladatairól.

A pedagógusképző főiskolák tagozatának ülését 1985. június 5-én Egerben tartották, a házigazda a Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Könyvtára volt. A résztvevők megvitatták *Varga* Sándornak, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum osztályvezetőjének az Országos Pedagógiai Információs Rendszer tervezetéről elhangzott előadását. A résztvevők a vitában hangsúlyozták aktív részvételi szándékukat a rendszer munkájában, az OPIR szolgáltatásainak terjesztésében. Az ülés programjában a könyvtárvezetők megtárgyalták a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Könyvtárában és a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Könyvtárában végzett szakfelügyeleti vizsgálat tanulságait, majd meghallgatták Cholnoky Győző ismertetését a következő tervidőszak feladatairól.

A mezőgazdasági főiskolai tagozat következő ülésének 1985. szeptember 11-én a szegedi Élelmiszeripari Főiskola adott otthont. Előbb *Pálinskás* Györgyné főmunkatárs (AGROINFORM) előadása hangzott el a mezőgazdasági főiskolai könyvtárak helyzetének alakulásáról a VI. ötéves terv időszakában, majd *Vörös* Györgyné, az AGROINFORM osztályvezetője adott áttekintést az agrárfelsőoktatási könyvtárak feladatairól a VII. ötéves tervidőszakban.

A kialakulóban lévő gyakorlatnak megfelelően 1985-ben is egymást követő napokon rendeztünk meg egy tagozati ülést és az FKT plenáris ülését. A gazdasági főiskolák tagozata szeptember 17-én tartotta ülését a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola Könyvtárának szervezésében. A számítógépes információszolgáltatás lehetőségeiről *Horváth* Tibornak, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgató-helyettesének hangzott el előadása, majd a közgazdasági szakterület információs együttműködési formáiról, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának szerepéről beszélt *Huszár* Ernőné, a könyvtár főigazgatója. Az előadásokat korreferátumok egészítették ki.

Másnap, szeptember 18-án az Országos Széchényi Könyvtár új budavári palotája adott otthont a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa 1985. évi plenáris ülésének. *Szente Ferenc*, az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatója megnyitójában felhívta a figyelmet a KMK növekvő feladatkörére, egyebek mellett a könyvtárakkal kapcsolatos szakfelügyeleti tevékenység szervezésében és lebonyolításában, a különböző szakmai tanácsadó testületek (Országos Könyvtárügyi Tanács, Megyei Könyvtárigazgatók Tanácsa, Egyetemi Könyvgárigazgatók Tanácsa, Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa stb.) titkársági feladatainak ellátásában. A plenáris ülés fő napirendi pontjának előadója *Berke Barnabásné*, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezető-helyettese volt, aki a könyvtári anyagok bejelentéséről szóló új MM-rendelet tartalmáról, alkalmazásának részleteiről és a központi katalógusok fejlesztési terveiről beszélt. A kérdés fontosságára azért is fel kellett hívni a figyelmet, mert a főiskolai könyvtárak nem csekély része csak most került abba a helyzetbe, hogy a külföldi könyv- és folyóiratbeszerzésüket a központi katalógusoknak jelentsek.

A plenáris ülésen fogadták el a könyvtárvezetők a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa, ügyrend tervezetét is.. Az ülés az OSZK budavári palotájának megtekintésével zárult.

A rendezvények sorába illeszkedik végül a továbbképző tanfolyam, amelyet a Tanács kezdeményezésére a Művelődési Minisztérium Vezetőképző és Továbbképző Intézete szervezett a főiskolai könyvtárvezetők számára. Az FKT szerepet vállalt a tanfolyam megszervezésében, programjának kialakításában is. Könyvtárvezetők kollégáink közül 30-an jelentkeztek a 4x3 napos, előadásokból, kerekasztal-beszélgetésekből, konzultációkból, gyakorlatokból álló tanfolyamra. Az első szakasz (1985. szeptember 30–október 2.) általános gazdasági, társadalmi, politikai kérdésekkel foglalkozott, a második szakasz (1985. december 16–18.) témaköre a felsőoktatás volt. Itt a résztvevők egyebek mellett a felsőoktatási fejlesztési koncepció időszerű feladatairól is tájékoztatást kaptak. A már 1986-ban sorra kerülő további két szakasz profilja a könyvtárpolitika, illetve a vezetés elmélete és gyakorlata lesz. A résztvevők egybehangzó véleménye szerint a tanfolyam anyaga, színvonala megfelel a várakozásoknak, és hasznosan járul hozzá a könyvtárvezetői feladatok magasabb szintű ellátásához.

OTTOVAY László
a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának
elnöke

IRODALOM

1. A dokumentumot is felhasználta, de jóval szélesebb kitekintésű *Tóth* Gyula tanulmánya: Tények és gondolatok a pedagógusképző főiskolák könyvtáiról. = Könyvtári Figyelő, 31.évf. 1985. 1.sz. 28–36.p.
2. Az előadás tanulmány formájában is olvasható: A főiskolai könyvtárak és a szakkönyvtári funkciók. = Könyvtári Figyelő, 31.évf. 1985. 6.sz. 603–611.p.

KITEKINTÉS

A KONGRESSZUSI KÖNYVTÁR JELENE ÉS TERVEI

A "The Library of Congress 1984. A brief summary of the major activities for the fiscal year ending September 30, 1984." (Washington, Library of Congress, 1985. 34 p.) c. kiadványt KOVÁCS Lászlóné mutatja be.

A könyvtár 1800. évi alapításától kezdve 60 éven át kizárólag a Kongresszust szolgálta. Bár tevékenysége azóta jelentősen kibővült, ezt a feladatát most is kiemelten kezeli. 1984-ben a könyvtár Kongresszusi Kutatószolgálat (Congressional Research Service) a Kongresszus tagjainak és személyzetének több mint 442 000 keresést végzett, 6 százalékkal többet mint 1983-ban.

Különböző aktuális kérdésekkel foglalkozó témadokumentációs kiadványok, bibliográfiák, közel 200 hírlevél készült. A külföldi országokból több mint 250 kormány szintű képviselő járt náluk tapasztalatcserére. A világ legnagyobb jogi gyűjteménye szolgálja a különféle jogi és közigazgatási kérdésekben tájékozódni kívánókat. A használók száma az előző évihez képest 11%-kal nőtt.

A Kongresszusi Könyvtár ma nemzeti könyvtári funkciót tölt be és minden szakterületről gyűjti és teszi hozzáférhetővé anyagát. A nagyközségeket számos kiállítással, előadással, rendezvénnyel szolgálta az 1984-es évben is.

A könyvtár tevékenységének illusztrálására néhány adat szolgáljon:

2 072 426 használó és látogató kereste fel a könyvtárat:
 81 905 916 egységből áll az állomány, ebből
 13 474 783 a szakozott könyv,
 3 693 666 a zenemű,
 1 053 058 a hangzó anyag (lemez, szalag stb.)
 35 282 878 a kézirat,
 3 840 454 a térkép,
 5 765 780 a mikroformátum,
 10 459 351 a vizuális anyag (film, foto, rajz stb.);
 3 196 537 kötetet használtak a könyvtárban,
 931 980 referenszférdekre válaszoltak postán vagy személyesen,
 5 807 bibliográfia készült (124 823 tétellel),

A gépesítésnek köszönhetően

26%-kal nőtt a leíró katalógusban a teljes bibliográfiai tételek száma,
 97%-kal nőtt a szerzői rekordok száma,
 32%-kal nőtt a rövidített leírások száma,
 11%-kal nőtt a kiadók számára készített előzetes címléírások (Cataloging in Publication, CIP) száma.

25 000 000 katalóguskartont kezeltek.

5 327 alkalmazottal működött a könyvtár.

A Kongresszusi Könyvtár állományvédelmi programja

A könyvtár fejlődésében az 1984-es esztendő ugrásszerű eredményeket hozott. A statisztikai számokkal mérhető fejlődésen túl több szempontból is említésre méltó ez az év.

A Kongresszus 81,5 millió dollárt szavazott meg a könyvtár két épületének (az 1897-ben emelt reneszánsz stílusú Thomas Jefferson épületnek és az 1938-ban elkészült John Adams épületnek) 1985-ben kezdődő és előreláthatólag 1990-ig tartó felújítására.

11,5 millió dollárt biztosított a Kongresszus egy egyedülálló állományvédelmi programhoz. Ennek keretében olyan létesítmény készül, amelyben több száz kötetet tudnak évente új módszerrel kezelni. A papír savtartalma a cellulóz szálak törését és 25–100 év alatt a papír teljes porladását idézi elő. Becslések szerint ez a folyamat évente 77 000 kötet pusztulását eredményezi. Ennek meggátolására diethyl-zinc (DEZ) kezelésnek vetik alá a könyveket, amely helyreállítja a papír alkália tartalmát, késleltetve ezzel a porladási folyamatot. Először 7–8 kötetel kezdtek meg a kísérletet közönséges háztartási kuktákszülék használásával. 1982-ben már 5000 kötetet kezeltek egy hatalmas vákuumkamrában. Ezt a nagyszabású kísérletet – amelyet a Goddard űrrepülési központtal és a Northrup Társasággal közösen folytattak – még további 12 kisebb kísérlet követte az optimális kezelési feltételek meghatározására. A marylandi Fort Detrickben készülő savtalanító létesítményt napi 24 órában 3 műszakban fogja 22 ember működtetni 1987-től. Először 7000 kötetet kezelnek majd 5 napos ciklusokban. A könyvek visszaszállítása előtt valamennyit jellel és a kezelés dátumával látják el. Egy kötet kezelési költsége 2–3,50 dollárt tesz ki. A könyvtár gyarapodását is számba véve, a teljes állomány kezelése 20 évet vesz igénybe. (Hagyományos eszközökkel több mint ezer atlaszt tisztítottak meg, savtalanítottak és kötötték újra. A munka a tervezettnél egy évvel hamarabb, 150 000 dollár költségmegtakarítással készült el.)

Ugyancsak az állományvédelmet szolgálja a dokumentumok másodlagos formában (mikrofilmen, mikrokártyán) történő őrzése és használatra bocsátása. A Kongresszusi Könyvtár a jövőben optikai lemezt kíván e célra felhasználni, amivel egyidejűleg más könyvtári igényeket is ki tud elégíteni.

Az optikai lemez alkalmazása

Megőrzési funkció. Mivel a technológia meglehetősen új (1972-ben a Philips mutatta be először a VLP-rendszert, amely a tárolt információ optikai leolvasása alapján működik), a lemezek élettartamára vonatkozólag nem rendelkeznek kellő tapasztalatokkal, 10–20 évre becsülik. Lehetséges azonban a hibák elektronikus úton történő azonnali észlelése és korrekciója, valamint a tárolt anyag minőségveszteség nélkül történő átjátszása új lemeze. Mivel a lemeze az leolvasás érintkezésmentesen, a lemeze az jövő fénypont reflexiója útján történik, a lemeze nem kopik. Az információ sáv különleges védelme folytán e felület nem érzékeny szennyeződésre sem, így a tárolt információ minősége garantált. Állományvédelmen tehát itt nem a lemeze minőségének megőrzése értendő, hanem az azon tárolt információé.

Szolgáltatási funkció. A használó jelenleg a bibliográfiai hozzáférés után magát a dokumentumot sokszor csak két óra elteltével kapja kézhez, de ha a dokumentumot éppen más használja, akkor a várakozás hiábavaló volt. Az optikai lemezen tárolt anyag szinte a bibliográfiai hozzáféréssel egyidőben, másodpercek alatt megjeleníthető képernyőn, több használnak egyidejűleg is.

A használó a különböző dokumentumfajtákat (könyv, folyóirat, kézirat, térkép) most a könyvtár különböző olvasótermeiben kapja meg. Az optikai lemezen tárolt mindenféle dokumentum anyaga viszont ugyanazon a terminálon keresztül hívható le.

Helyszükséglet. A Kongresszusi Könyvtár 80 milliós állománya percenként 10 egységgel bővül. Az állomány „miniaturizálása” elődázhatatlan feladat annak érdekében, hogy ne kelljen hamarosan új épületet emelni. A digitális optikai lemez képes arra, hogy megfelelő minőségben és tömörségben tárolja az információt. Egy $8 \times 10,5$ hüvelyk nagyságú oldal $54\,000\text{ mm}^2$ -t foglal el, ugyanez az oldal 35 mm-es mikrofilmen 150 mm^2 -t, optikai lemezen pedig $3\text{--}6\text{ mm}^2$ -t, attól függően, hogy grafikai anyagról, fotóról vagy szöveges anyagról van szó. Egy 12 hüvelykes digitális lemezoldalon 10–20 000 szövegoldalt lehet tárolni, egy analóg lemezen 54 000 képet.

Olvashatóság. A digitális eljárást alkalmazó optikai lemeztechnológia lehetővé teszi az esetleges háttérszennyeződések kiszűrését, így a tárolt kép tisztább és élesebb az eredeténél.

Annak eldöntésére, hogy az optikai lemez tömeges felhasználása gazdaságos-e, a használók elfogadják-e, a Kongresszusi Könyvtár egy hároméves kísérleti programba kezdett, amely két részből áll:

- nyomtatott anyagokat (szövegeket, térképeket, zeneműveket) digitális optikai lemezre vesznek át, ezzel a módszerrel maguk az eredeti dokumentumok helyettesíthetők;
- nem nyomtatott képanyagokat (filmet, diaképet, rajzot) analóg optikai lemezre, közismertebb nevén videolemezre játszanak át; az eredeti anyag is megmarad, de a túl gyakori használattól mentesül.

A kísérlethez összesen nyolc lemezt állítanak elő, az első hat lézeres videolemez lesz, a hetedik és nyolcadik digitális audiolemez és a könyvtár két részlegének különféle anyagait (szövegek, képek, mozgófilmek, színes filmek, színes filmek, zenei anyagok) rögzítik rajtuk.

Ha a lemezprogram beváltja a hozzá fűzött reményeket, hosszú távon négy módon képes segíteni a könyvtár gyűjteményének szolgáltatásában: 1. Bizonyos lemezek olyan jó minőségű másolatot szolgáltatnak, hogy az eredeti dokumentumok használatát fölöslegessé teszik. 2. Bizonyos lemezek használatával csökken az eredeti, főleg a képi dokumentumok forgalma, ezáltal megóvják azokat a rongálódástól. 3. Néhány esetben a minőség nem lesz ugyan tökéletes, kompromisszumra kényszerülnek, de a lemezek a nagytömegű információ tárolásának optimális eszközeit jelentik. 4. Néhány állományrész az optikai lemezekre történő átjátszással nagyobb hangsúlyt kap és talán gyakrabban használják majd.

Feltételezések szerint a videolemez alkalmasabb a színes filmek színeinek megőrzésére is, mint a filmanyag. A negatívak maguk is ki vannak téve annak a veszélynek, hogy elszíntelenednek. Tehát erre is talán a videolemez ad megoldást.

A nyomtatott anyagok feldolgozásának menete

- kiválasztják az átjátszandó anyagot;
- a dokumentum az előkészítő állomásra kerül, ahol az azonosító számot (ami rak-tári jelzetként szerepel) a bibliográfiai rekorddal együtt a könyvtár központi információs rendszerébe táplálják;
- a dokumentumot az input állomáson letapogató berendezéssel 300 sáv/hüvelykes beosztással digitalizálják;
- a felvett anyagot mágneslemezre teszik és erről történik az ellenőrzés, az esetleges hibajavítás;
- a mágneslemezzől lézerrel viszik át a digitalizált információt optikai lemezre.

A használat menete

- a használó központi katalógusból online hozzájut a kívánt dokumentum azonosító-jához;
- az azonosítót egy terminálba billentyűzi;
- a „wurlitzerben” (100 lemez tárolására alkalmas műanyag gégecső) tárolt leme-zek közül a kívánt anyagot tartalmazó lemez automatikusan lejátszó helyzetbe kerül és a kívánt felvétel megjelenik a nagy sorbontású képernyőn;
- a terminálhoz közepes gyorsaságú másológépet csatlakoztatnak, amelyen a hasz-náló maximum 10 oldalig térítés ellenében másolatot készíthet. Amennyiben ennél hosz-szabb másolatra van szüksége, központilag (offline) egy nagysebességű berendezéssel ké-szül a másolat.

A képanyagot – kivéve a mozgóképeket – először 35 mm-es mozgófilmre másolják át, erről videoszalagra, majd videolemezre. A képfeliratot (bibliográfiai adatok) egy mikro-számítógépben tárolják, onnan hajlékony lemezre (floppy disk) kerülnek. A használó a gé-pi indexből kikeresi a kívánt kép azonosítóját, majd keresőparanccsal megjelenteti azt a képernyőn. A feliratot a képpel együtt vagy attól külön láthatja.

A képfeliratnak meglehetősen hosszúnak kell lennie. Tartalmaznia kell a készítő ne-vét, a kép címét, tárgyszavait, az előállítás dátumát, szerzői jogi információkat, az eredeti kép lelőhelyét, az esetleges negatív kópia azonosítóját. A keresőrendszert úgy kívánják ki-alakítani, hogy minden adat felől megközelíthető legyen a kép, de ha a kereső csak böngé-szi a képanyagot és valamelyiknél megáll, akkor az arra vonatkozó feliratot a számítógép-ről könnyen előhívhatta. Bár a probléma nem új, több közgyűteménynél kísérleteztek már a megoldással, eredményesen működő rendszert eddig nem sikerült kialakítani. A Kongresszusi Könyvtár úttörő lehet ezen a téren. Sajnos azonban a képanyagok közül csak kevésről készült eddig leírás, így a lemezre vitt képekhez a szövegek csak később, sza-kaszosan készülnek el.

A képanyagok használatára két vagy három állomást hoznak létre, tapasztalatok alapján állomásonként napi 2–5 használóra számítanak. A kísérletet kiterjesztik annak eldöntésére is, hogy a kép és a szöveg ugyanazon a képernyőn jelenjen-e meg, aminek az a veszélye, hogy a zsúfoltság miatt a szöveg olvashatatlaná válik. Kipróbálják majd két képernyő beállítását is, az egyikén a kép jelenik meg, a másikon a felirat. Az analóg rendszerben – a digitális fekete-fehérrel ellentétben – a monitor színesben vetíti ki a képet.

A képlemezekről nem készül a központi katalógus számára bibliográfiai rekord, jelenleg nem is létezik kipróbált MARC formátum képanyagra, csak kísérleti stádiumban lévő.

Az optikai lemezprogram-kísérlet kiértékelésére informális és formális úton kerül majd sor. A leghasznosabb informális csatorna maga a személyzet lesz, azok a könyvtárosok, akik a használókkal érintkeznek. Ők fogják látni, hogyan üzemel a rendszer, és főleg azt, hogy a korábbi módszerekhez képest mik az előnyök. A formális értékelést kérdőívek segítségével tervezik, amelyeket szakemberek állítanak össze és vizsgálnak meg.*

* * *

Számítógépet a könyvtár 25 évvel ezelőtt alkalmazott először az új könyvek katalógizálására. 35 ember foglalkozott akkor az évi 2 milliónál több katalóguscédula feldolgozásával, az átfutási idő 3 hónapot tett ki. Ma a bibliográfiai rekordok a terminálokon keresztül gyakorlatilag már a katalógizálás befejezésének pillanatában hozzáférhetőek, de az előzetes rekordok már ennél is hamarabb használhatók. Összesen 7 millió rekordon tárolt információhoz való hozzáférés biztosított a központi olvasóteremben és a szakolvasótermekben egyaránt. A gépi katalógus olyan bibliográfiai adatelemekhez való hozzáférést is biztosít, amelyekhez a cédulakatalógus képtelen. A könyvtár különböző épületeiben 2200 terminál áll a személyzet és a Kongresszus tagjai rendelkezésére, a nagyközönséget 40 terminál szolgálja ki. A heti 96,5 órában üzemelő online rendszereken keresztül havonta átlagosan 3,9 millió keresést végeznek.

Központi szolgáltatásként a Kongresszusi Könyvtár katalóguscédulákat, illetve számítógéppel olvasható mágnesszalagokat készít.

A könyvtár Gépesítési Rendszerszervező Hivatala (Automated Systems Office) a világ egyik legnagyobb számítógépes információs rendszerét működteti, ami egyben a könyvtár teljes üzemének idegközpontja.

* Az optikai lemezprogram további részleteire lásd PRICE, Joseph W.: Optical disk and demand printing research at the Library of Congress (Information Services and Use, 5. February 1985. 3–20) c. cikkét.

TANMESÉK AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSRL

A Making cooperation work (Ed. Karl Nyren. publ. by Library Journal.)
New York. Bowker. 1979. 56 p. (Library Journal special report. 9.) alapján
MOHOR Jenő tömörítése.

A *Library Journal* mindig aktuális kérdésekkel foglalkozó különjelentéseinek ki-lencedik darabja, bár 1979-ben jelent meg, még ma is figyelmet érdemel, hisz témája örökzöld: a könyvtárak közötti együttműködés. A könyvtári együttműködésnek pedig – mint az egyik cikk írja – millió formája van; két szomszédos könyvtár kölcsönzési meg-állapodástól kezdve országos méretű komplex információellátó hálózatok működésé-ig. Az információs hálózat, a hálózatosítás („networking”) olyan intézményeknek való, akiknek van pénzük a számítógépes összeköttetésre, vagy van összeköttetésük, hogy pénzt szerezzenek a számítógépesítésre – írja M. Trimm és hozzáteszi, hogy túl sok zavar van még az együttműködés terminológiájában. A „hálózatosítás” feltételezi az elektronikus adatfeldolgozás használatát, a „források megosztása” az online bibliográfiai adatszolgáltatást, a „kölcsönös kölcsönzés” a szállítóeszközök, a telex és más fizikai összeköttetés meglétét, majd a Sierra Nevada környékén és a Tahoe-tó medencé-jében kialakított együttműködéssel bizonyítja, hogy mindez nem feltétlenül szükséges. A Tahoe-medence földrajzi egységét egy állam (California/Nevada) és öt megyehatár dara-bolja fel, a lakosság azonban megszokta, hogy ezekkel mit sem törődve a közelebbi, vagy egyébként kedvezőbb vásárlási, iskolai stb. lehetőségeket használja. Így természetesen adódott a kölcsönös kölcsönzés lehetőségének bevezetése. A kölcsönös kölcsönzés (lé-nyegét egy másik cikk leírja: a résztvevő könyvtárak elfogadják a másik által kiállított ol-vasójegyet, a kölcsönzött könyvet bármelyik másik könyvtárba vissza lehet adni) a könyv-tárak közvetlen kapcsolatfelvételének, ismerkedésének jó eszköze s így a további együtt-működés kiindulópontja lett. Míg a Tahoe-medence könyvtárait a földrajzi egység, a Nyugat-Pennsylvaniai könyvtárakat egy alapítvány hat éves komoly anyagi támogatása vezette az együttműködés – sőt, a hálózatosítás – útjára.

Az így – külső anyagi támogatással – létrehozott WEBNET (Western Pennsylvania Buhl Library Network) története éppen a már említett M. Trimm által kárhoztatott köz-hiedelmet látszik igazolni: valamilyen fokon felkészült könyvtárak (állami és magán felső-oktatási intézmények könyvtáiról van szó) kellő anyagi támogatással, számítógép-hasz-nálattal, a postán kívül egyéb szállító-szolgáltatások igénybevételével teljes körű szolgál-tást nyújtó hálózattá válhatnak, mely hálózat bővíthető, és irányt mutathat országos háló-zat kialakítása felé is. És ha már a hálózatosult együttműködés jól működik, szolgáltatásai különlegeseek is lehetnek, mint a két utolsó írás szerint, a tagkönyvtárak számára a legkü-lönbözőbb kiállításokat megszerző és köröző Nassau Könyvtári Rendszeré, vagy mint a Monroe County Könyvtári Rendszer egy szál sokszorosítógépből kinőtt grafikai és sokszo-rosító központja.

De ahova nem jut el a mesebeli alapítvány, ott is van mit tenni, hiszen a könyvtár-közi kölcsönzés most is igazán rentábilis lehet (bizonyítja R.D. Galloway a California

State College, Stanislaus könyvtárának adatai alapján), és néhány történet önkéntesen alakult, működő szervezetekről szól. Szinte meseként indítja *K. Nyren* a New Haven környéki négy kisebb város könyvtárának „eggyé válásáról” szóló beszámolóját, amely könyvtárak oly szegények voltak, hogy csak közösen tudtak megvenni egy automatikus kölcsönzési rendszert, amitől kezdve minden megváltozott: két év múlva a négy könyvtárt video-terminálok kötötték össze, és megkezdtek a közös állomány (500 ezer kötet) közös adatbázisának építését, hogy így tudják ellátni a 97 négyzetmérföldes körzetben élő 148 ezer lakost. Önkéntes együttműködés a Milwaukee-környéki állomány-koordináció is, ahol nem készül közös, központi katalógus, de koordinálják a sorozatok, időszaki kiadványok beszerzését, a résztvevő könyvtárak gyűjtőkörét, állományát pedig alaposan felmérték. A felmérés során a gyűjtemény erősségét (ill. a gyűjtés mélységét) hat fokozatban mérték, az alapvető referenzszinttől a különlegesen alapos, intenzív szintig – ez utóbbiba a nemzetközileg is ismert szak-gyűjtemény sorolható. Ehhez – természetesen – a gyűjtési területeket is megfelelően részletezni kell, a példaként bemutatott „filozófia” „az általános művek” és a „filozófiatörténet általában” után még 15 rész-területet sorol fel, lehetőséget hagyva további területek megjelölésére, megjegyzések közlésére is. Ilyen felmérés alapján már lehet forrástájékoztatót is nyújtani, illetve – nagy ötlet – a szak-katalógus megfelelő helyén az olvasó figyelmét az adott témában jelentősebb állományú könyvtárra, és a hozzáférés lehetőségére felhívó cédulát elhelyezni.

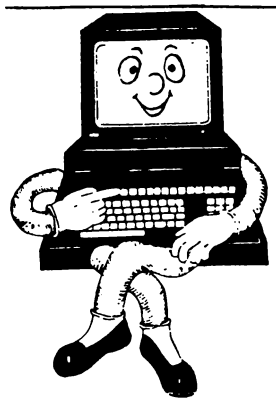
Olvashatunk az iskolai és a közművelődési könyvtár egy fedél alatt éléséről, ennek előnyeiről, de a semmiféle anyagi jellegű ráfordítást nem igénylő együttműködésről, az 1959 óta működő denveri általános iskolák és közművelődési könyvtárak tanácsáról.

Hasznos tanácsokat kaphatunk a felsőoktatási könyvtár és anyaintézménye (valamint a környék nagy közművelődési könyvtárai) együttműködéséről, kapcsolataik alakulásáról a Wisconsin-Parkside egyetem könyvtára tapasztalatai alapján. *P. Woodrum*, a Tusla (Oklahoma) városi és megyei könyvtár igazgatója pedig, miután leszögezi, hogy nincs titkos módszer, mely megnyitná a könyvtár fejlesztése érdekében az általa szolgált közösség erőszényét, mégis számos jótanáccsal szolgál a közművelődési könyvtár és közönsége viszonyának kedvező irányú befolyásolására. Fontos a folyamatos PR-tevékenység, mely nem más, mint kommunikáció az intézmény és közönsége között. A könyvtár legyen jelen a közösség (a város) életében; a könyvtárosok legyenek tagjai a különböző helyi egyesületeknek, ezek számára a könyvtári tér is lehessen az összefüggések színhelye. Fontos szerepet töltsön – töltsön – be a könyvtár baráti köre, a fiókkönyvtárak mellett alakuljanak ki a kisebb baráti körök is. A baráti köröket és a könyvtári testületet informálni kell: a közönség vehessen részt a könyvtár jövőjének tervezésében.

Az elfeledett mostohagyerekekről – a felsőoktatási intézmények kihelyezett tagozatainak könyvtáiról – szóló írást, mivel nem jó a vége, nem tekinthetjük igazán mesének. Bizonyosan nem mese az iskolai könyvtárak tanítási időn túli, a közművelődési könyvtár tehermentesítését célzó kísérleti nyitvatartásáról szóló beszámoló sem, mely már címében szomorúan jelenti, hogy Willingboróban nem ment.

A könyvtári együttműködésnek számtalan formája van s ezekről számtalan megközelítésben lehet publikálni. Az *LJ Special Report* tizennégy cikke különböző nagyságrendű és jelentőségű együttműködési formákról szól, különböző igényű írásokban (az

egyedi együttműködési kör, vagy mód kialakulásának, működésének szögletes-száraz leírásától az általánosító, elméleti megfogalmazásokig). Ám mivel aligha van ma olyan könyvtáros, akit az együttműködés – mint téma – nem érintene, az írások mindegyike, még ha csak meseként is, nyújt valamilyen tanulságot. S az együttműködésről tanulunk – talán még a mesékből is – érdemes.

A Buch und Bibliothek 1985/2. számának illusztrációjából

A VAKOK ÉS TESTI FOGYATÉKOSOK országos könyvtári ellátó hálózatát az USA-ban 1984-ben 629 140 személy használta; 46%-uk vak, 38%-uk csökkent látású, a többi egyéb fogyatékos. 34%-uknak van magnója, 22%-uknak lemezjátszója, 41%-uknak mindkettő. Összesen 19 millió egységet kölcsönöztek: 11 millió hanglemezt, 7,3 millió kazettát, 0,7 millió Braille-írású dokumentumot. Az év folyamán 355 új Braille-kiadvány készült 50 000 példányban, 1326 kazetta 1,06 millió példányban, 416 lemez 571 000 példányban. A hálózat könyvtáraiban 2780 társadalmi munkás is dolgozott.

News National Library Service for the Blind and
Physically Handicapped. 1985. 4. sz.

A TAPINTHATÓ TÉRKÉPEK GYŰJTEMÉNYEINEK első nemzetközi Minerváját adta ki a Kongresszusi Könyvtárnak a vakok és testi fogyatékosok könyvtári ellátásával foglalkozó szerve.

LC Information Bulletin. 1985. nov. 18.

LÁTOGATÓBAN A LIPCSEI EGYEMI KÖNYVTÁRBAN

Tanulmányúti tapasztalatok

DROBINOHA ANGÉLA

A lipcsei Karl Marx Egyetem könyvtárhálózata

A hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején jelentős szervezeti változások történtek az NDK könyvtárügyében és oktatáspolitikájában. A 3. felsőoktatási reformot (1967) követően az egyetemek szekciókra tagozódtak, melyek élére szekcióigazgatók kerültek. (A szekciók a rokontudományokat művelő tanszékek együttese. Magyar viszonyokra alkalmazva a karoknak feleltethetők meg.)

Az oktatási reformmal szinte egyidejűleg végrehajtott könyvtári reformok elsődleges célja a könyvtári munka színvonalának emelése volt. Ez az egyetemen folyó oktatás és a könyvtári szolgáltatások közötti kapcsolat szorosabbá válását is jelentette.

A lipcsei Karl Marx Egyetem Könyvtárában kialakított könyvtári rendszer modelljéül a berlini Humboldt Egyetem könyvtárainak centralizálása szolgált. Ez azt jelenti, hogy az egyetemi könyvtár – függetlenül attól, hogy egyes részlegei hol működnek – egységes rendszert alkot. Lipcsében például az Egyetemi Könyvtár (Universitätsbibliothek) mint központi könyvtár irányítja az egyetemhez tartozó 43 szekció, intézet és klinika könyvtárainak munkáját. A könnyebb áttekinthetőség érdekében az Egyetemi Könyvtár előcsarnokában térkép szemlélteti a hálózathoz tartozó könyvtárak területi elhelyezését, melyek a város legkülönbözőbb pontjain találhatók.

Mivel munkám a budapesti Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtárához köt, 1985 szeptemberében Lipcsében elsősorban e szakterület könyvtári rendszerét és információellátását vizsgáltam.

A lipcsei egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Kara helyett 1968-ban létrehozták az Állattenyésztési és Állatorvostudományi Szekciót (Sektion Tierproduktion und Veterinärmedizin). A Szekció két alállomása (Aussenstelle) az állattenyésztési és az állatorvostudományi. Az állattenyésztési alállomáson 11, az állatorvostudományin 14 tanszék (Wissenschaftsbereiche) működik. Ehhez a Szekcióhoz közös szervezeti egységek is tartoznak, mint például a központi izotóplaboratórium, a marxizmus-leninizmus tanszékcsoport stb. 1971 óta mindkét alállomáson működik 1–1 könyvtár, az állattenyésztési, illetve az állatorvostudományi könyvtár. E két könyvtár természetesen az Egyetemi Könyvtár alállomása. Az Egyetemi Könyvtár két ágazati könyvtára (Zweigstelle) irányítja az egyes szekciókönyvtárak munkáját. E két ágazati könyvtár a természettudományi és a társadalomtudományi. Esetünkben az Állattenyésztési és Állatorvostudományi Szekció két könyvtárának (a továbbiakban: Szekció két könyvtára) szakmai munkáját a természettudományi ágazati könyvtár irányítja. A Szekció az Agrárökonómiai Tanszékén keresztül a társadalomtudományi ágazati könyvtárhoz is kapcsolódik.

Az Egyetemi Könyvtár állománya 1984-es adatok szerint már elérte a 3 millió könyvtári egységet, ebbe a két ágazati könyvtár és a szekciókönyvtárak állománya is beleszámít. A Szekció két könyvtára együttesen mintegy 150 ezer könyvtári egységet mondhat magáénak. A napi olvasóforgalom könyvtáranként 40–50 fő, ez évi 500–600 beiratkozott olvasót jelent. A könyvtári szolgáltatásokat együttesen 4 fő látja el.

Érdekes volt megfigyelnem a nálunk is régóta ismert szakreferensi rendszer működését ebben a szervezeti felépítésben. Az Egyetemi Könyvtár két ágazati könyvtárában önálló osztály keretében tevékenykednek a résztemák szakreferensei. A természettudományi ágazati könyvtárban a mezőgazdaság, állatorvostudomány, trópusi mezőgazdaság szakreferensének feladata az állattenyésztési, állatorvostudományi irodalom gyarapítása, a beérkező dokumentumok tartalmi feltárása, valamint a Szekció két könyvtárának szakfelügyelete. A Szekció két könyvtárában az állománygyarapítás és a helyi osztályozási rendszer kialakítása a szakreferenssel karöltve történik, aki szükség esetén módszertani kiadványok összeállításában is segítséget ad. A könyveket és az ügyintézéshez szükséges formanyomtatványokat az Egyetemi Könyvtáron keresztül kapják meg. A szakreferensek a szakirodalmi tájékoztatásban nem játszanak olyan fontos szerepet, mint a hazai egyetemi könyvtárakban.

Az Egyetemi Könyvtár az 1968-as könyvtári törvény végrehajtási utasítása értelmében nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésre is jogosult, ami azért jelentős, mert erősíti a központi könyvtár szakterületi információellátásban betöltött szerepét.

A két ágazati könyvtárban 10 évvel ezelőtt vezették be a gépesített kölcsönzési rendszert; e rendszer segítségével végzik a könyvtárközi kölcsönzést is. A gépesített rendszer használata a nagy olvasói létszám és a jelentős méretű nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés miatt kifizetődő. Természetesen a kisebb olvasói és könyvforgalommal működő szekció, illetve intézeti könyvtárak a hagyományos módon tartják nyilván a kölcsönzést. A gépesített nyilvántartásból az olvasószolgálatos bármikor lehívhatja a szükséges adatokat.

Hazánkban sok nagykönyvtár gondja még, hogy leíró katalógusaival mi történjék. Áttérjenek-e az új szabványok alkalmazására, és ha igen, akkor milyen módon szerkeszték katalógusaikat.

A lipcsei Egyetemi Könyvtár esetében indokolt katalógushálózatról beszélni, mert a 43 szekció, intézet, klinika, könyvtárainak állományát együttesen tárja fel a központi leíró és szakkatalógus, betöltve egyúttal a lelőhelykatalógus szerepét is. Az 1957-től épített régi leíró katalógust 1975-ben lezárták és 1976-ban áttértek az ISBD/M szerinti leírásokat tartalmazó katalógusok szerkesztésére. A nemzetközi bibliográfiai leírási szabályzat használata német nyelvterületen nyelvi okokból nehezebb; ők maguk könnyebbnek tartják a nyelvük rendszerére épült Porosz Instrukciók szerinti katalógusok használatát, de elfogadják a nemzetközi szabványok, szabályzatok alkalmazásának szükségességét.

Az állomány tartalmi feltárására egy speciális rendszerre épülő tárgyszókatálógust használnak, mely könyvtáranként és szakterületenként változó az egyetemi könyvtárhálózaton belül. Míg a mezőgazdasági szakrendszer alapját a Landwirtschaftliches Zentralblatt (LZB) tárgyszavai adják, addig az állattenyésztési alállomás könyvtára az „Agro-selekt Systematik”, az állatorvostudományi alállomás könyvtára a „LZB Abteilung 4. Ve-

terinärmedizin” 1965-ös kötetének alapján építette fel tárgyszókatalógusát. A tárgyszókatalógusok közös vonása, hogy flexibilisek, további fogalmakkal bővíthetők. Az adott fogalomhoz rendelt szám és betűkombináció alkalmazása az ETO-val rokonítja, de csak azért, mert a tárgyszavakhoz azonosító jelzetet kötnek, hogy ugyanazt a tárgyszót ne kelljen mindannyiszor a cédulára írniuk, ahányszor alkalmazni akarják. Ez a rendszer további rokonságot nem mutat az ETO-val, mert az egyetemes ez pedig speciális és nyelvhez kötött. A szám és betűkombináció alkalmazása csupán praktikus célokat szolgál. A speciális jelzetkombinációk miatt azonban éppen úgy betűrendes mutatót kellett készíteniük a tárgyszókatalógushoz, mint ahogy azt az ETO alkalmazása tenné szükségessé. Számomra meglepő volt, hogy a szakozó szakreferens nem használ táblázatot abban a formában ahogy mi az ETO-t vagy egy tézauruszt. Saját használatra „kipreparált” munkapéldáinkból dolgoznak.

A tudományos-technikai irodalmi információellátást (ide tartozik a mezőgazdaság, állattenyésztés, állatorvostudomány is) segíti az, hogy a berlini ZIID (Zentralinstitut für Information und Dokumentation der DDR) centralizált fondjaiból is kérhetnek szakirodalmi tájékoztatást. A fondok hozzáférhetőségét deskriptorjegyzék biztosítja. A kérdéshez hozzárendelik a deskriptorjegyzékből a megfelelő deskriptorokat, feltüntetve a mellettük található fondszámot. Berlinből e fondszámok alapján küldik el a kért témakör irodalmának bibliográfiai adatait. A dokumentumokat az Egyetemi Könyvtár és ágazati könyvtárai, valamint a szekciókönyvtárak biztosítják az olvasó számára, sőt szükség esetén a Deutsche Bücherei is segítséget ad.

A könyvtárhasználati oktatás

Az információellátással és szaktájékoztatással szorosan összefüggő könyvtárhasználati oktatásról és a hallei Egyetemi Könyvtár ilyen irányú tevékenységéről *Moderné Kiss Márta* már írt a Könyvtári Figyelő hasábjain, ismertette az oktatás szerkezetét és a vonatkozó rendelkezéseket¹, ezekre külön nem térek ki.

Az 1977-es könyvtárhasználati oktatásra vonatkozó irányelveknek megfelelően a lipcsei Egyetemi Könyvtár is készített használói segédletet a tájékoztatási forrásokról és az egyetemen folyó könyvtárhasználati oktatás rendszeréről.² A hallgatók két szakaszban, az első szemeszter kezdetén és az első tanév végén az ún. *receptív-reproduktív fázisban* és a harmadik tanévtől az ún. *produktív fázisban* sajátítják el ezeket az ismereteket. Az első szakaszban 1–1 órás előadások keretében az Egyetemi Könyvtárral és létesítményeivel ismertetik meg a hallgatókat, az első tanév végére gyakorlati feladatként az előadásokhoz kapcsolódó szemináriumi feladatot kapnak. A második szakaszban 3–3 órás előadásokon a könyvtári szolgáltatásokat, az NDK információs rendszerét, a szakmai tájékoztató apparátust ismerik meg, hogy a harmadik tanévtől kezdve képesek legyenek a diplomamunka elkészítésére. A harmadik tanév végén már tudniuk kell az információforrások közlésének módját. Tisztában kell lenniük a tudományos munka alapjaival, autoreferátumot és irodalomjegyzéket kell készíteniük. Az elméleti előadásokért az Egyetemi Könyvtár megfelelő szakreferense, a gyakorlati oktatásokért a szekciók felelnek. A megtanult ismeretek helyes alkalmazási készségének elsajátíttatására helyezik a fő hangsúlyt.

Az oktatási segédletek szerkezetének bemutatására konkrét példát az állattenyésztési és állatorvostudományi szakterület könyvtárhasználati tájékoztatóinak összehasonlító elemzése ad, ezek egyike a „*Ratgeber*”³ 1979-ben jelent meg éppen a lipcsei Szekció kiadásában. Elsősorban az első képzési szakaszban adott komoly segítséget, míg az 1984-ben megjelentetett „*Wege zur Information*”⁴ – a berlini Methodisches Zentrum kiadványa – a második képzési szakaszban bizonyult különösen hasznosnak. A lipcsei Szekció kiadványát a második segédlet megjelenéséig mindkét képzési szakaszban eredményesen fel tudták használni.

A „*Ratgeber*” szerkezete a könyvtárhasználati oktatás rendszeréhez igazodik, segítségével a szemináriumi feladatok sőt a diplomamunka is magas színvonalon elkészíthető. A „*Wege zur Information*” kiadvánnyal azért érdemes összehasonlítani, mert logikai felépítésükből a hazai könyvtárhasználati oktatásra vonatkozóan is hasznosítható tapasztalatokat nyerhetünk.

„*Ratgeber*”

- könyvtárak (Egyetemi Könyvtár és ágazati könyvtárai; Állattenyésztési és Állatorvostudományi Szekció könyvtárai; Trópusi Mezőgazdasági Intézet, Comenius-Könyvtár)
- általános források (tankönyvek, bibliográfiák, nem folyóirat jellegű periodikus kiadványok, folyóiratok stb.)
- referáló lapok (témakör, megjelenítési hely, az, hogy Lipcsében mely könyvtárban található; külön felhívja a figyelmet azokra, amelyek csak a két szekciókönyvtárba járnak)
- az irodalomkutatás technikája és az irodalomkérés könyvtári szabályai (mit kell ráírni a kériőlapra)
- a kölcsönzés módja és lehetőségei

A „*Wege zur Information*” *kalauz* jellegű kiadvány, röviden jellemzi az egyes tájékoztatói segédleteket, periodikákat.

„*Wege zur Information*”

- Tudományos oktatási és kutatási létesítmények
- Egyetemek és főiskolák (az NDK-ban és a szocialista országokban)
- Akadémiák és akadémiai intézetek az NDK-ban
- Minisztériumi létesítmények, kombinátok az NDK-ban
- Minisztériumi létesítmények, kombinátok az NDK-ban
- Az NDK tudományos egyesületei (társaságai)
- Könyvtárak, információs és dokumentációs intézmények (az NDK-ban és a szocialista országokban)
 - : megadja a könyvtárak fgyűjtőkörét
- Kiadók (NDK, Szovjetunió, NSZK, Nyugat-Berlin)
- Információs források (NDK, Szovjetunió, szocialista országok, tőkés országok)
 - : a kiadványok címadatai, megjelenési ideje, profilja
- Bibliográfiai információs eszközök (NDK, szocialista országok, tőkés országok)
 - : megjelenési idő, bibliográfiai elemzés
- Szakmai információs eszközök
- Referáló lapok (NDK, Szovjetunió, szocialista országok)
 - : megjelenési idő, bibliográfiai elemzés

- Gyorsinformációk (NDK, szocialista országok, tőkés országok)
- Szakbibliográfiák (NDK, szocialista országok, tőkés országok)
- Szakirodalmi segédletek (szakszótárak, lexikonok)
- Statisztikai évkönyvek
- Szabványok (NDK)
- Szabadalmak (NDK)
- Találmányi leírások
- A szabadalmak általános és speciális tájékoztatási segédletei
- Másodlagos kutatási eszközök
- A nemzetközi szabadalmi osztályozás
- Szabadalmi információs rendszer, szabadalmi könyvtárak

A „Wege zur Information” nemzetközi áttekintésre is vállalkozik, Tartalomjegyzékének, szerkezetének bemutatása azért sem érdektelen, mert e keretecimen a „*Leitfaden für Studenten*” sorozat további kiadványaiként más szakterület könyvtárhasználati segédlete is ilyen szerkezetben lát napvilágot, a berlini Methodisches Zentrum kiadásában. E két munka *együttes* használata segíti hozzá a hallgatót, esetünkben az állattenyésztési, állatorvostudományi szakterületen az információkeresés módszereinek elsajátításához. Metodikai szempontból a hazai „*Könyvtárosképzés füzetei. Szakirodalmi tájékoztatás*” c. könyvtárosképző szaktanfolyami jegyzetekre emlékeztet engem ez a két oktatási segédlet.

JEGYZETEK

1. MADERNÉ KISS Márta: Könyvtárhasználati oktatás a hallei Egyetemi Könyvtárban. = Könyvtári Figyelő. 30. évf. 1984. 4.sz. 416–418.p.
2. (GRUHLE, Herta – ORF, Wolfgang – FRANKE, Jürgen): Zur Nutzerschulung und Öffentlichkeitsarbeit. [Hrsg.] Karl-Marx Universität Leipzig, Universitätsbibliothek. Leipzig, 1979. 32 p.
3. WEBER, Hans-Eberhard: Ratgeber zum Studium der Fachliteratur für Studenten der Sektion Tierproduktion und Veterinärmedizin der Karl-Marx Universität. Leipzig (Liepzig), 1979. 22 p.
4. RIBECK, Regine: Wege zur Inromation in der Tierproduktion und Veterinärmedizin. (Unter Mitarb. von Ingrid Malmédie.) [Hrsg.] Methodisches Zentrum für Wissenschaftlichen Bibliotheken und Informations- und Dokumentationseinrichtungen des MHF. Berlin, 1984. 91 p. (Leitfaden für Studenten).

SZEMLE

WHAT EVERY LIBRARIAN SHOULD KNOW
ABOUT ON-LINE SEARCHING

BRIAN, B. WILKS

CANADIAN LIBRARY ASSOCIATION

1982

WILKS, Brian B.: What every librarian should know about on-line searching. [ed.] Canadian Library Association, Ottawa, CLA, 1982. 256 p.

Amit minden könyvtárosnak tudnia kellene az online keresésről

A könyv címe után szívem szerint szögletes zárójelek közötti kérdőjelet [?] tennék. A bibliográfiai leírásban jártas szakember feltehetően értené a jelet, a többi halandónak azonban hadd idézzem fel, hogy szögletes zárójelbe tett kérdőjelet alkalmaznak minden olyan adat után, melynek helyessége kétes. (Ld. MSZ 3424/1) Ez a kérdőjel-kiegészítés már előreveti a jelen kritika kételkedését, hogy vajon tényleg azt kell-e tudnia minden könyvtárosnak az online információkeresésről, amit ez a könyv tartalmaz?

Az alábbiakban ez a kétkedés határozott tagadássá érlelődik, mint látni fogjuk számos ok miatt. De előbb nézzük a tényeket!

Az előszó tanúsága szerint a könyv két célt szolgál: kézikönyv kezdők számára és referenz forrás a gyakorlott online információkereső szakembernek. Nehéz lehetett a két célt összeegyeztetni egy kötetben, bár a szerző, Brian Wilks arról biztosít bennünket, hogy számára élvezetet jelentett a könyv írása, s hogy a kézirat saját magának is KÉZHEZÁLLÓ referenz anyagnak számít terminálja mellett. Lehet, hogy a kézirat neki kézhezálló volt, de a kiadott munkára aligha találhattak volna alkalmatlanabb jelzőt ennél. Merev műanyag borítása egy csőd szélén álló könyvkötő kisiparosnak is szűgyenére vált volna; 45–90° közötti szögben ágaskodik a borító, aszerint, hogy hány napig tartották valamilyen nehezék, például a terminál alatt. Ettől persze még lehetne jó könyv, mert ez harmadlagos szempont, de úgy gondolom, hogy nemcsak a borítója lesimítása, hanem tartalma alkalmatlansága miatt is sok olvasója inkább a terminál alá, mint mellé helyezte.

A könyv 4 fő fejezetből áll. Az első fejezet a számítógépes információkeresés kialakulását, a második a számítógéppel való kommunikációt, a harmadik a keresés előkészítését és végrehajtását, a negyedik pedig a számítógépes információkeresés költségeit ismerteti. A munkát kétoldalas (!) fogalomjegyzék és 9 oldalas tárgymutató egészíti ki. A tartalomjegyzék még ígéretes, de a tartalom csalódás.

Az első fejezettel az a gondom, hogy túlzottan hosszan taglalja a számítógépes információkeresés fejlődéstörténetét, nevekkal és évszámokkal telezsúfolva, ami aligha

csinál kedvet a kezdő olvasónak, a gyakorlottat pedig, akinek referenz eszközhöz szánta a mindennapos gyakorlati munkához, nem igazán érdekelheti. A hosszadalmas kronológiában és családfa ismertetésben elsikkad a lényeg, hogy mi a célja, előnye az online információkeresésnek, holott éppen ez az, amit minden könyvtárosnak tudnia kellene, hogy mikor, miért előnyös az online adatbázisok használata a hagyományos tájékoztatási eszközök helyett vagy mellett. Régóta vesszőparipám, hogy a könyvtáros számára saját hétköznapi munkáján kell bemutatni az online információkeresés varázsát, olyan adatbázisokon illusztrálva, amelyek nyomtatott változata garantáltan mindennapos munkaeszköz. Ezt egyetlen információsztolgáltató rendszer, a DIALOG példáján is felségesen lehet illusztrálni, s akkor a könyvtárosnak elég egyetlen rendszer parancsnyelvével megbarátkoznia ahhoz, hogy felmérje a lehetőségeket.

A szerzeményezéssel foglalkozó könyvtáros számára lenyűgöző példa, hogy a *Books in Print* adatbázisból például percek alatt megtudhatja, mit publikáltak egyes kiadók az elmúlt félévben egy adott témában, s mit terveznek a következő félévre. A folyóirat-könyvtárosnak attól dobbanhat meg a szíve, hogy igen egyszerűen megállapíthatja az ULRICH online változatából, hogy például melyek a legnagyobb példányszámban kiadott, aktív, angol nyelvű genetikai tárgyú folyóiratok, s ezeket cím, példányszám vagy kiadási ország szerint sorrendben rögtön ki is nyomtathatja magának. A Könyvek Központi Katalógusában dolgozó, s enyhén szólva pontatlan kérésekkel kínló könyvtárosnak az keltheti fel az érdeklődését, hogy az amerikai Kongresszusi Könyvtár DIALOG alatt elérhető online könyvkatalógusából rövid idő alatt nagy valószínűséggel beazonosíthatja a kért címet, még akkor is, ha mondjuk a kiadási helyet adták meg szerzőként, s a címből a harmadik és ötödik szót közölték, s azt is rossz sorrendben. (Lásd Kondor Imréné és Bátki Anna elrettentő példáit a Könyvtári Figyelő 1985. 2., illetve 1985. 6. számában.)

A referenz könyvtárosnak meg valószínűleg akkor csillan fel a szeme, amikor megtudja, hogy 15–20 perc alatt utána nézhet egy téma irodalmának 4–5 referálólapon online változatában, vagy hogy egyszerű választ adhat olyan kérdésekre, az online *Who is Who*-ból, hogy kik a 80 évesnél idősebb kanadai gerontológusok, vagy hogy milyen magyar származású fizikusok dolgoznak ma Amerikában számottevő eredménnyel. Sziklaszilárd meggyőződése, hogy ilyen példákkal lehet a könyvtárosok szívéhez közel hozni az online információkeresést, s bemutatni azt, hogy a sokszempontú, szinte korlátlan keresési kritériumok kombinációját lehetővé tevő, gyakran felfrissített online adatbázisok milyen roppant előnyöket nyújtanak. Ennek ismeretében sokkal valószínűbb, hogy veszi a fáradságot ahhoz, hogy átrágya magát azon a fejezeten, amely az online információrendszerek parancsnyelvét ismerteti, közel száz oldalon keresztül.

Ennek a fejezetnek az a baja, hogy túl sokat akar markolni. Kilenc online információrendszer (szolgáltató központ) parancsnyelvét tekinti át. Ebből három kanadai és 6 amerikai, s valószínűleg még egy kanadai könyvtárosnak sincs szüksége arra, hogy mindegyikről tudja, milyen paramétereket kell például megadni az eredmények kinyomtatásához.

Sokkal inkább arra lenne szükség, hogy megtudja, mi az egyes információsztolgáltató központok erős és gyenge oldala, milyen szempontok alapján döntsön arról, hogy melyiket ismerje meg alaposan, vagy válassza egy kereséshez.

Egyébként is, két információs rendszer már megszűnt a könyv megjelenése óta, s a többi is igen jelentős változtatásokat végzett parancsnyelvéen ahhoz, hogy a könyvet hatékony kereséshez lehetne támpontként használni. Persze, ezzel számolni kell egy ilyen gyorsan fejlődő területre vonatkozó könyv olvasásakor. Arra már kevésbé, hogy az 1982-ben megjelent könyvben a szerző azoknak a ferritgyűrűs tára-
knak a könyvtáros szempontjából teljesen közömbös működésével traktálja az olvasókat, amelyek a 70-es évek közepe óta annyira jellemzők a számítástechnikára, mint a tölcse-
rés gramofonok a hi-fi kultúrára. Ezen az avittságon nem csodálkozunk annyira, amikor meglátjuk a fejezet végén lévő hivatkozási jegyzékben, hogy a három forrásmű közül az egyik 1973-as, a másik pedig 1976-os kiadású, s ezek már 1982-ben sem képviselhették a korszerű számí-
tástechnikai szakirodalmat.

Gondom van a fejezet egyéb szakmai hitelességével is. Jómagam csak egyet, a DI-
ALOG-ot ismerem közelebről a bemutatottak közül, ezért annak ismertetését vettem
jobban szemügyre, s találtam benne több félrevezető, bántó hibát.

Az ún. csonkolásos keresésnél a szerző szerint az alábbiak szerint kell jelölni, hogy a
megadott szótó után csak egy karakter állhat (tipikusan az angol többes számú főnevek
keresésekor, például endocrine és endocrines szavak előfordulásának keresésére.)

ENDOCRINE ?

Ez értelmetlen, helyesen: ENDOCRINE? ?

Ugyancsak téved a szerző akkor, amikor azt írja, hogy az ún. alóosztott deszkrip-
torokat, mint pl.:

INFLATION – CANADA

úgy kell keresni, hogy az összetartozó fogalomcsoportot aposztrófok közé tesszük. Nem
így van. Ilyen esetben

S INFLATION(L)CANADA vagy S INFLATION(S)CANADA

parancsot kell megadni aszerint, hogy azokat a tételeket akarjuk kiválasztani, amelyekben
a két fogalom ugyanazon mezőben, vagy ugyanazon almezőben fordul elő.

Félrevezető felületesség tapasztalható annak az esetnek a kapcsán is amikor a szerző
arról ír, hogy ha a keresendő összetett deszkriptor maga tartalmazza valamelyik logikai
műveleti jelet (AND=ÉS, OR=VAGY), akkor azt idézőjelbe kell tenni, pl.: DYES "AND"
DYING. Eddig igaz, azzal a korrekcióval, hogy a szerző a példájában aposztrófot használ, s
– amilyen pedáns – a DIALOG ezt nem fogadja el. A nagyobb baj akkor van, amikor ezt
további példával illusztrálja, nagyon szerencsétlenül. Azokat a tételeket akarja kiválasztani,
amelyek dokumentumtípus (DT) mezőjében a REV (szemle) vagy a BIB (bibliográfia)
rövidítés szerepel, s szerinte ezt a

DT = REV"OR"BIB

paraméterrel lehet elérni. Félő, hogy nulla találatot kapna eredményül, hacsak nincs olyan
tétel, amelynek dokumentumtípus mezőjébe a jelölést így vették be: REV OR BIB. Ez
azonban nem valószínű. Az sokkal inkább, hogy a mező tartalma vagy REV, vagy BIB,
vagy mindkettő, de nem az OR szócskával elválasztva, s ezt csak az alábbi paranccsal lehet
keresni: S DT = REV OR DT = BIB vagy az új változatban S DT = (REV OR BIB).

Az már pech, hogy a keresési eredmények kinyomtatására szolgáló PRINT parancsra nem érvényes az az általános szabály, hogy a parancs az első betűjével is megadható, mint a legtöbb egyéb parancs. Van ugyanis egy külön P parancs, amelynek azonban más a funkciója, nincs egyáltalán paramétere, tehát a példaként kétszer is bemutatott

P 5/7/1–10

parancs megadása esetén nem kinyomtatott eredményt, hanem hibaüzenetet kapunk. Nagy különbség.

Sok a hiba ez egymást követő három oldalon, s annál is kevésbé érthető, hogy ezek a durva hibák hogyan maradhattak a szövegben, mert a kézirat átnézéséért köszönetet mond a szerző többek között a DIALOG egyik munkatársának. Két eset lehetséges. Vagy nem nézte át valójában, vagy. . . De ezt inkább nem feltételezem.

A harmadik fejezet, amely a keresés előkészítésével, a keresési stratégia kialakításával foglalkozik, a könyv legjobb része. Bizonyára nem utolsósorban azért is, mert jelentős részét teszik ki a fejezetnek a különböző tézauruszokból, tárgyszójegyzékekből, adatbázis kézikönyvekből – kellő hivatkozással – átmásolt oldalak. A szerző hét példán, hét információs rendszeren, hét adatbázison illusztrálja a kereséssel kapcsolatos lépéseket. A feladatok és a megoldások meglehetősen jók, egyes keresési stratégiák nyilván vitathatók, de nem érdemes, mert nincs egyetlen, abszolút megoldás, s illusztrációnak megfelel. Legalábbis tartalmilag. Formailag már megint fanyalgok. A szerző megirigyelhette a felhasznált tezauruszok mintaszerű szedését, az eligazodást segítő különböző betűtípusok alkalmazását. Gondolt egy nagyot, s saját keresési mintáit egy speciális betűtípussal, az ún. OCR (optikai karakter olvasásra szánt) betűkkel szedette vagy hagyta szedetni. Erről a betűtípusról tudni kell, hogy gépek általi olvasásra tervezték, például csekkek számjelzéseként. Nagy mennyiségben emberi olvasásra teljesen alkalmatlan és vadító. A korrektor is így lehetett vele, mert a DIALOG keresési példákban a kiválasztásra szolgáló S parancs helyett kétszer is elnézte, hogy 8-ast szedtek, ami nem segíti kifejezetten a laikus olvasót a példa megértésében. Mint ahogy az sem, hogy a kereső által beadott parancsokat és a rendszer válaszait tipográfiaiilag nem különböztették meg, pedig még a legegyszerűbb, „kézirat gyanánt” jelöléssel ellátott anyagoknál is törekednek erre, legalább aláhúzással, betűtípus váltással, a finomabb kiadványok pedig akár kétféle színt is alkalmaznak. A kétféle színt ez a könyv is használja, csak éppen nem akkor, mikor kellene, hanem a fejezet és alfejezet címek kiemelésére.

Ez az ál-technokratizmus mutatkozik meg abban is, hogy a könyv kapcsos formában jelent meg. Mint például a taglalt információs rendszerek kézikönyvei. Ott van is ennek értelme, mert rendszeresen készülnek hozzájuk kiegészítő, illetve cserelapok, amelyeket így a megfelelő helyre be lehet illeszteni. Itt semmi értelme, mert a könyvet a kiadó nem akarja ellátni csere- és pótlapokkal. Azt ugyanis aligha tekinthetjük annak, hogy a 32. oldal után 33a, 33b és 33c lapok következnek, feltehetően azért, mert a nyomtatás után a szerző még egy ábrát akart a szövegbe beilleszteni.

A negyedik fejezet a számítógépes keresés költségeivel foglalkozik. Legalábbis a fejezetcím ezt ígéri. Az első 10 oldalon azonban mindössze két költségadatot sikerült felfedezni, a terminálét/nyomtatóét, illetve a nyomtató papírét. A legfontosabb költségelemek-

ről, az adatbázis használati, a nyomtatási és telekommunikációs díjakról, a tipikus keresési átlagköltségekről egy árva szó sem esik. Arról sem, hogy miként lehet viszonyítani az online keresés eseti költségeit a referálólapok fix előfizetési díjához, a lexikonok, almanachok, névjegyzékek vételi árához, holott ezek fontos kérdések az online szolgáltatás igénybevételének mérlegelésekor.

Ennyit a könyvről.

Még valamit. A kritikáról. Már hallani vélem az olvasó kérdését. Miért haragszom ennyire a könyvre, miért írok róla, ha ennyire nem tetszik?

Több okból.

- Mert felkértek, s lelkiismeretfurdalásom volt a Könyvtári Figyelővel szemben, amely egy évvel ezelőtt helyt adott volna egy cikknek, amelyben arról írtam volna, hogy mit kell tudnia minden könyvtárosnak az online információkeresésről. Megírtam, leadtam, lektorálták, elvesztettem, nem írtam újra. A kritika megírására vonatkozó ígéretemet már nem akartam megszegni.
- Mert ingerel a könyvből áradó trehánytság, pontatlanság, dilettantizmus.
- Mert irigykedtem, hogy a szerzőnek ehhez a munkához egy éves kutatói szabadság adatott, s ilyen feltételek mellett bármely hazai információkereső szakember is jobbat írt volna. Talán még én is.
- Mert kihívó volt a könyv címe.
- Mert nehogy valaki, akinek a kezébe kerül a könyv, elhiggye, hogy ez az, amit minden könyvtárosnak tudnia kell az online információkeresésről.

JACSÓ Péter

VAKKARI, Pertti: Kirjojen lukemisen ja yleiset kirjastot. Tutkimus yleisten kirjastojen käytöstä kirjakanavana. Helsinki, Kirjastopalvelu, 1983. 170 p.

A könyvolvasás és a közművelődési könyvtárak

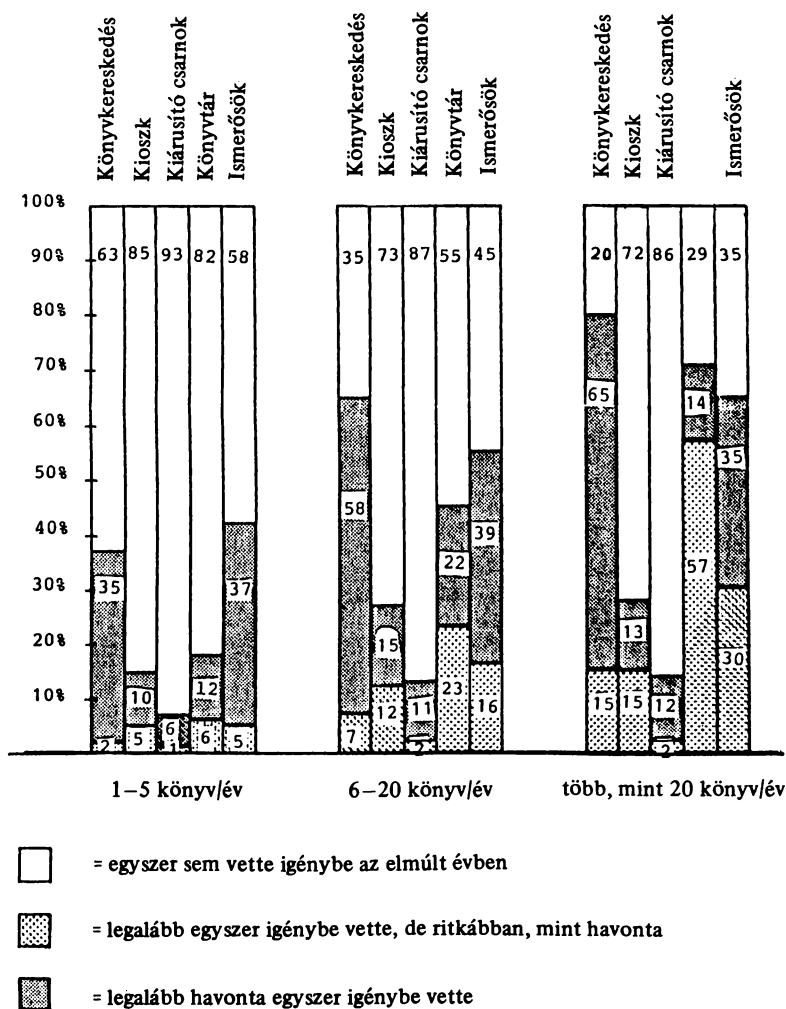
A szóban forgó akadémiai doktori disszertáció az 1973-ban a Finn Állami Irodalmi Bizottság finanszírozásával végzett olvasói érdeklődés- és könyvtárhasználati vizsgálat adatainak szekundér analízise. Az analízis célja a könyvolvasás és a könyvtárhasználat viszonyának pontosabb föltérképezése és elemzése.

A Finn Gallup Intézet módszerével kiválasztott 1334 főből 990-nel készült interjú az említett vizsgálat során.

A könyvhöz való hozzájutás csatornái

A 990 főből 734 tekinthető könyvolvasónak: azaz évente legalább egy könyvet ennyien olvasnak el. (Az évi 1–11 könyvet olvasókat esetenkénti, az ennél többet olvasókat aktív olvasónak tekintjük.) Közülük legtöbbször a könyvkereskedésből jutnak hozzá a könyvekhez (57%-uk veszi igénybe ezt a csatornát), majd a barátok és ismerősök szerepelnek forrásként (52%), s harmadikként következik a könyvtár igénybevétele (40%). Az aktív olvasók esetében viszont egyértelműen a könyvtár a legtöbbször által igénybe vett forrás, azzal együtt, hogy esetükben a többi csatorna igénybevétele is magasabb, mint azt a következő oldalon lévő diagram mutatja százalékos megoszlásban.

Az iskolázottság magasabb foka önmagában is az irányban hat, hogy a könyvtár és a könyvkereskedés kerül előtérbe a csatornák közül, s ugyanakkor egyre jobban háttérbe szorul az *újságos kiosk*. Ez utóbbit a népiskolai végzettséggel rendelkező aktív olvasók részesítik előnyben, míg az érettségizettek vagy annál magasabb végzettségűek 86%-a egyáltalán nem veszi igénybe. A *könyvtár* használata a legnagyobb irányú ez utóbbiak azon csoportjában, amely évente 21-nél több könyvet olvas: ezek 69%-a aktív könyvtári tag, s még 14%-uk esetenként megfordul a könyvtárban. De az ugyanilyen aktívan olvasó, polgári iskolának megfelelő végzettségűek közül is 65% használja rendszeresen a könyvtárat. 43% a rendszeres könyvtárhasználó az évi 6–20 könyvet olvasó érettségizettekből. Az ugyanennyit olvasó népiskolát végzettekből viszont csak 19%. A legkisebb mértékben az 1–5 könyvet olvasó népiskolát jártak keresik föl a könyvtárat: rendszeresen 5, eseten-

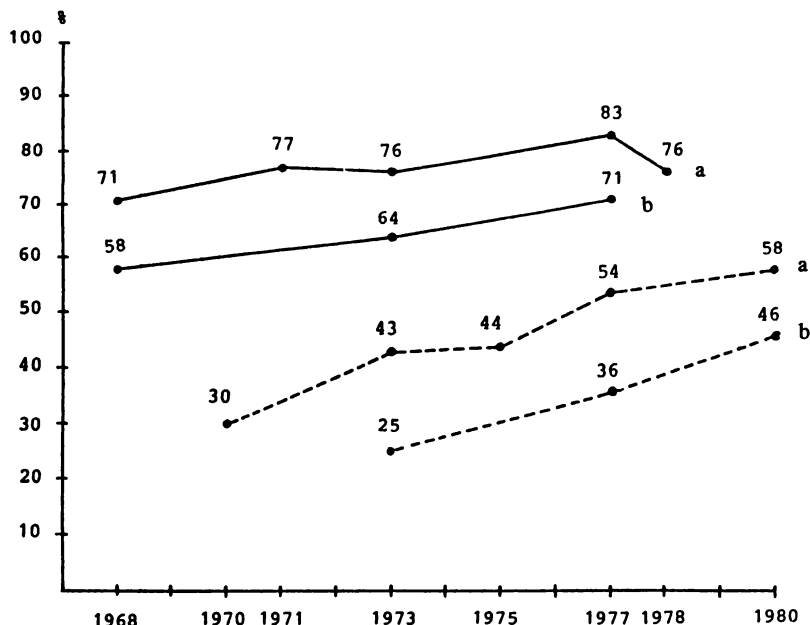

ként 11%-uk. Az ő fő hozzájutási forrásuk a barátok és ismerősök. A *könyvkereskedés* a polgárit végzettek körében a legkedveltebb beszerzőhely az olvasási aktivitástól függetlenül, ami összefügghet a magasabb szociális csoportba tartozás dokumentálásának igényével. (Olvasás + tulajdonosság együtt.)

Könyvolvasás, könyvtárhasználat, kölcsönzés

A könyvolvasás és a könyvtárhasználat mértékének különbségét jól ábrázolja a következő grafikon, amelynek adatai különböző finn statisztikákból származnak:

Az évente legalább egyszer könyvtárba járók és a legalább egy könyvet olvasók százalékaránya az egész felnőtt népességhez, illetve a népiskolát végzettek összlétszámához viszonyítva.

—— = évente legalább egy könyvet olvasott

----- = legalább évente egyszer járt a könyvtárban

a = összes

b = népiskolát végzett

A grafikonból világosan látszik, hogy nem minden könyvolvasó használja a könyvtárat: 1973-ban 57, 1977-ben 65%-uk járt legalább egyszer a könyvtárban. A könyvtárhasználat viszont nem feltétlenül jelent könyvhasználatot, illetve kölcsönzést. Ugyanakkor használhatja a könyvtárat olyan személy is, aki nem könyvolvasó. A szóban forgó felmérés során a következő arányokra derült fény az olvasás, a használat és a kölcsönzés viszonylatában:

(n = 974)

	Olvas	Nem olvas
	k ö n y v e t	
Használja a könyvtárat	Kölcsönöz	30%
	Nem kölcsönöz	12%
Nem használja a könyvtárat	33%	23%

Az olvasási aktivitás annyiban egyenes arányban van a könyvkölcsönzéssel, hogy a többet olvasóknak magasabb százaléka kölcsönöz a könyvtárból is, illetve, hogy a nem kölcsönzők 60%-a az évi 6 könyvnél kevesebbet olvasók közül kerül ki. Az is megállapítható, hogy azok a sokat olvasók, akik a könyvtárat nem veszik igénybe, főleg a kioszk-irodalom fogyasztói. Ez megfordítva is igaz: akiknek a kiosk a fő beszerzési csatornája, azok általában nem járnak könyvtárba. Ugyancsak mellőzik a könyvtárat azok a többnyire esetenkénti könyvolvasók, akiknek érdeklődése a vallásos irodalomra irányul: ők a vallási szervezetek és közösségek után jutnak hozzá olvasmányaikhoz. E két utóbbi csoport mintegy 15%-át teszi ki a könyvtárat mellőzőknek, s általában az alacsony iskolázottsági szint jellemzi őket. A többi könyvtárba nem járó esetében az olvasmányérdeklődés jellege nem ad magyarázatot a távolmaradásra. Nincs számottevő befolyással a mellőzésre a könyvtár elérhetősége sem, mint ahogy a könyvtár állományának összetétele is olyan, hogy megtalálhatnák benne az érdeklődésüknek megfelelő irodalmat. Valószínűleg a könyvtárhasználathoz kívánatos szocializálódás hiányzik, valamint – különösen az idősebeknél – az, hogy nem tanulták meg fiatalon a használatot. S lényeges szerepe van az orientáló környezeti hatásoknak is.

1973-as összesített adat szerint a felnőtt finn népesség 24%-a nem olvasott egyetlen könyvet sem, ezek 7%-a azonban valamilyen módon használta a könyvtárat. Leginkább újságot olvastak (24%), egy csoportjuk pedig feltehetőleg az időjárás elől húzódott be csupán (18%). Náluk a motiváció hiányzik a könyvolvasáshoz, jelentős részük (53%) azért nem érzi szükségét, mert a hasznát nem látja.

Következtetések

A könyvtárak már most is jelentős szerepet töltenek be Finnországban: egy 1979-es vizsgálat szerint a könyvtár közvetítette minden harmadik felnőtt által olvasott könyvet. A könyvtárba nem járók és a nem kölcsönző könyvtárhasználók érdekében a következőket kellene tenni:

- a) az esetenkénti olvasók megcélzása számukra ismert környezetben (bibliobusz-, illetve munkahelyi könyvtári tevékenység erősítése);
- b) a figyelem erőteljesebb ráirányítása a gyerekekre: szorosabb kapcsolattartás az iskolával és a napközi otthonokkal;
- c) a nem kölcsönző könyvtárhasználók olvasásra ösztönzése pl. egy adott réteget érdeklő könyv bővebb (több példányos) kínálatával;
- d) szükséges és lehetséges változtatások bevezetése a könyvkínálat és a könyvtári tekenység területén.

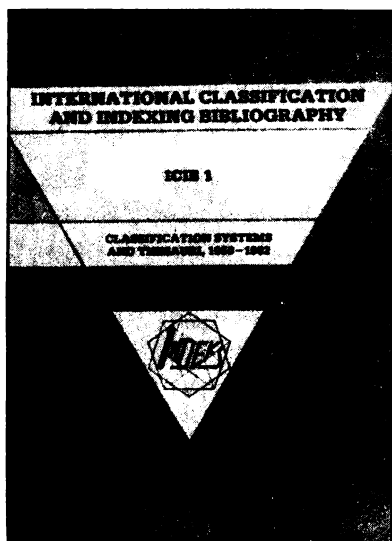
A további vizsgálatok megtervezésénél a következőket célszerű figyelembe venni:

- a) szorosabban össze kell kapcsolni a könyvtárhasználati vizsgálatokat az olvasás- és információs igénykutatásokkal;
- b) az ismeretszerzési, a hozzáférés csatornáit illető és az olvasásvizsgálatokat társadalomelméleti perspektívába célszerű helyezni: felhasználni a társadalmi struktúrával és az információszerzés szociológiájával foglalkozó elméleteket és módszereket;

- c) vizsgálatokat kell folytatni az életkor szerepéről a könyvtárhasználatra szoktatásban.

A könyvhöz 117 tételes irodalomjegyzék tartozik, s ez magában foglalja a hetvenes-nyolcvanas évek finn könyvtárhasználati, könyvvásárlási, érdeklődés- és olvasásvizsgálatairól megjelent publikációkat is. A szövegközi grafikonokon és táblázatokon kívül a melléklet is tartalmaz 17 táblázatot.

SZ. NAGY Lajos

Classification systems and thesauri, 1950–1982. (Intr. by I. Dahlberg) Frankfurt, Indeks Verl., 1982. XIV, 143.p. (International classification and indexing bibliography ICIB. 1.) (FID publ. 610.)

Osztályozási rendszerek és tezauruszok

A könyv a „Nemzetközi Osztályozási és Indexelési Bibliográfia” című sorozat első kötete. Amint a kötet szerkesztője, I. Dahlberg az előszóban ismertette, a sorozat célja az osztályozás és indexelés gyakorlati és elméleti irodalmának számbavétele. Az irodalomgyűjtés a 70-es évek első felében indult meg és a 80-as évek elejére már 16 000 tétel gyűlt össze. Mikor a munka során köztudottá vált, hogy hasonló bibliográfiai munka folyik a FID-nél is, a munkát közös erővel folytatták és így a sorozat első kötete is a FID támogatásával készült.

A 2261 tételt tartalmazó kiadvány az elmúlt 32 év osztályozási rendszereinek és tezauruszainak bibliográfiája. A bibliográfia első része számba veszi az egyetemes osztályozási rendszerek különböző nyelvű teljes és rövidített kiadásait, illetve kiegészítéseit a következő csoportosításban:

- Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO)
- Dewey (DDC)
- Library of Congress (LCC)
- BLISS (BBC)
- Ranganathan (RCC)
- Bibliotečno-Bibliografičeskaâ Klassifikaciâ (BBK)
- egyéb egyetemes osztályozási rendszerek és általános és speciális tezauruszok.

(Az „egyéb” csoportban találjuk pl. a BSO-t, továbbá valamely speciális szakterület (pl. a szabadalmak), vagy speciális felhasználók (pl. iskolai könyvtárak) számára készült tezauruszokat, illetve osztályozási rendszereket).

A kötet második fejezete „Speciális osztályozási rendszerek és tezauruszok” címmel az ágazati osztályozási rendszereket és tezauruszokat szakterületenkénti csoportosításban adja. Ebben a részben I. Dahlberg az *International Classification* című folyóirat 1982. 2. számában általa ismertetett új tudomány-osztályozási rendszerbe sorolja a bibliográfiai tételeket. A rendszer, melynek részletes ismertetése a függelékben megtalálható *Information Coding Classification* (ICC) néven ismert. Bár tizedes osztályozási rendszer,

felépítésében, illetve rendszerében teljesen különbözik mind az ETO-tól, mind a Dewey-től. Így rendszerező-eszközként való alkalmazása megnehezítette volna a keresést a bibliográfiában, ha szerkesztő nem készített volna egy ETO-ICC, illetve ICC-ETO konkordancia-táblázatot. Ez a táblázat hozzásegíti az ETO ismerőit a rendszerben való eligazodáshoz. Például: ha valaki *51 Matematika* területén szeretne tájékozódni, úgy a konkordancia-táblázatból kitűnik, hogy az e témával kapcsolatos osztályozási rendszereket, illetve tezaurszokat a bibliográfiában *12 Matematika* alatt kell keresni. A kiadványban való tájékoztatást kiválóan szerkesztett index-rendszer segíti: szerzői, testületi index, tárgymutató, országcód – és nyelvkód – mutató, végül egy rövidített jegyzék található a függelékben.

A bibliográfia az egyes dokumentumok címfelvételeit angol címfordítással, nyelv- illetve országgóddal és az azonosításhoz szükséges és rendelkezésre álló egyéb jellemzőkkel kiegészítve, sorszámozással ellátva adja. Szükség esetén rövid annotációk is készültek.

Ha meggondoljuk, hogy az elmúlt néhány évtized alatt hány osztályozási rendszer, hány kiadást ért meg, és hány tezaursz készült, úgy azt kell mondanunk, hogy ez a bibliográfia valóban nagy és tiszteletreméltó vállalkozás. A bibliográfiát lapozgatva pártatlan nemzetközisége szembetűnő. Találhatunk a bibliográfiában dél-amerikai, japán, ausztráliai tételeket, de szép számmal szerepel a Szovjetunió és a népi demokráciák szakirodalma is. Ha a magyar szakirodalomból valami fontos hiányozna, úgy azt hiszem magunkat kell okolni: jobban meg kellene szervezni a magyar szakirodalom külföld felé történő rendszeres továbbítását.

Végül szeretném felhívni a figyelmet egy kis technikai érdekességre. Az előszóból megtudjuk, hogy a bibliográfiát számítógéppel tervezték megoldani. Ez azonban meg nem nevezett okokból nem valósult meg. Helyette az IBM 6/452-es floppy-disk-es szövegfeldolgozó rendszert alkalmazták. Tehát a tervezettnél szerényebb technikával, jó minőségben, értékes bibliográfiát hoztak létre. Hasonló technika néhány könyvtárban hazánkban is rendelkezésre állna, ha kihasználnánk.

DIENES Gedeonné

TÁJÉKOZTATÓ

szerzőinknek a Könyvtári Figyelő szerkesztőségéhez benyújtott kéziratok tartalmi és formai követelményeiről

1. Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföldi könyvtárügyével, jelentős szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó kéziratokat fogad el közlésre.
2. A kéziratokat 2 példányban kettes sorközzel gépelve (30 soros, 60 leütéses oldalon) kérjük beküldeni.
3. Ábrákat, illusztrációkat csak korlátozottan tudunk közölni. Csak jó minőségű, kontúros ábrát vagy fényképet tudunk elfogadni. A táblázatokat és az ábrákat külön lapon szintén két példányban kell mellékelni és helyüket a kéziratban megjelölni.
4. A kéziratok terjedelme tanulmányok esetében ne legyen több egy ívnél (21 oldal); a fordítások, tömörítvények, külföldi könyvtárügyi eseményekről szóló beszámoló 8–10, a könyvismertetések 4–6 oldal terjedeleminél.
5. A tanulmányok rövid 10–15 mondatos tartalmi kivonatát két példányban kérjük csatolni az angol, orosz és német nyelvű tartalmi ismertető elkészítése céljából.
6. Az idézetekkel, hivatkozásokkal kapcsolatban a következőket kérjük: ha a cikk egészében ötnél kevesebb a hivatkozások száma, a forrásokat lábjegyzetben adják meg, egyébként a cikk végén IRODALOM vagy JEGYZETEK címszó alatt sorszám szerint sorolják fel. Szó szerinti idézésnél az idézett mű szerzője, címe kiadója, a kiadás helye, a kiadás éve és az oldalszám jelölendő meg. Folyóiratcikkre történő hivatkozásnál a szerző nevét, a cikk címét, a folyóirat teljes nevét, az évfolyamot, a megjelenés évét, a folyóirat számát és az oldalszámot kérjük megadni.
7. A szerkesztőség joga a kéziratok stiláris javítása, tartalmi változtatáshoz a szerző hozzájárulása szükséges.
8. A szerző vállalja, hogy a korrektúrát postafordultával, kijavítva visszaküldi a szerkesztőségnek.
9. A kézirat végén kérjük feltüntetni a szerző nevét, munkahelyét, munkahelyi telefonszámát, lakcímét, személyi azonosító számát és azt, hogy a honoráriumot hová kéri átutaltatni.

Kérjük szerzőinket, hogy a fenti szempontok szerint megírt kéziratokat küldjenek szerkesztőségünkbe.

Köszönettel:

A szerkesztőség

Ára: 30,— Ft

